

T.C.
BAŞKENT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI TİCARET ANABİLİM DALI
ULUSLARARASI TİCARET YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

COVID-19 VE SALGIN HASTALIKLAR: KÜRESELLEŞMEYE
ETKİLERİ

HAZIRLAYAN
CENK BENLİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ANKARA – 2021

T.C.
BAŞKENT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI TİCARET ANABİLİM DALI
ULUSLARARASI TİCARET YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

**COVID-19 VE SALGIN HASTALIKLAR: KÜRESELLEŞMEYE
ETKİLERİ**

HAZIRLAYAN
CENK BENLİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

TEZ DANIŞMANI
Doç. Dr. Bahar ARAZ

ANKARA – 2021

YÜKSEK LİSANS TEZ ÇALIŞMASI ORJİNALLİK RAPORU

Tarih: 09/01/2021

Öğrencinin Adı, Soyadı: Cenk BENLİ

Öğrencinin Numarası: 21810344

Anabilim Dalı: Uluslararası Ticaret

Programı: Uluslararası Ticaret ve Pazarlama

Danışmanın Unvanı/Adı, Soyadı: Doç.Dr. Bahar ARAZ

Tez Başlığı: COVID-19 VE SALGIN HASTALIKLAR:

KÜRESELLEŞMEYE ETKİLERİ

Yukarıda başlığı belirtilen Yüksek Lisans tez çalışmamın; Giriş, Ana Bölümler ve Sonuç Bölümünden oluşan, toplam 57 sayfalık kısmına ilişkin, 09/01/2021 tarihinde şahsım/tez danışmanım tarafından TURNITIN adlı intihal tespit programından aşağıda belirtilen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan orijinallik raporuna göre, tezimin benzerlik oranı %13'tür. Uygulanan filtrelemeler:

1. Kaynakça hariç
2. Alıntılar hariç
3. Beş (5) kelimeden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç

“Başkent Üniversitesi Enstitüleri Tez Çalışması Orijinallik Raporu Alınması ve Kullanılması Usul ve Esaslarını” inceledim ve bu uygulama esaslarında belirtilen azami benzerlik oranlarına tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Öğrenci İmzası:

ONAY

Tarih: 09/01/2021

Öğrenci Danışmanı: Doç.Dr. Bahar ARAZ

İmza:

ÖZET

Bu çalışma, geçmişten beri var olan ve mevcut zaman diliminde etkilerini sürdüren pandemi olgusunun, Dünya ekonomisi üzerinde yapmış olduğu etkileri, mevcut veri setlerini analiz ederek anlamaya ve çıkan sonuçlara göre çözüm önerilerinde bulunmaya yönelik yapılmaktadır. Çalışmanın amacı, elde edilen sonuçlara dayanarak politika yapıcılara önerilerde bulunmaktır.

Çalışmada, öncelikle kavramsal çerçeve belirlenmiştir. Literatür özeti ile birlikte de küreselleşme olgusu aktarılmıştır. Çünkü COVID-19 pandemisi her şeyden önce küreselleşme kavramı üzerinde derin etkilerde bulunmuştur. Bu sayede Dünya, birlikte hareket etme gerekliliğini zorunlu olarak hayata geçirmiştir. Küreselleşme, sınırları kaldırmıştır. Aslında küreselleşme soyut bir kavramdı ve virmanlar üzerinden oluşan sermaye hareketleri olarak tanımlanıyordu. Ancak COVID-19 pandemisi bunun sadece bir para akımı değil, aynı zamanda ortak tavır alınması gereken bir Dünya tanımlanması olduğu gerçeğini zorunlu olarak ortaya koymuştur.

Çalışmada, Dünya Ticaret Örgütü'nün Dünya ticaret hacmine ilişkin veri seti, kalemler bazında incelenmiştir. Sektörlere göre yıllar bazlı dış ticaret hacminin incelenmesi sonucunda, sektörlerin çoğunluğunda 2014 pik noktasından sonra 2018 yılına kadar düşüş yaşadığı gözlenmiştir. Ek olarak, 2018 yılında tüm sektörlerde hacim olarak artış görülmüştür. Ancak, 2019 yılı Dünya ticaret hacminin gerileme arz ettiği bir yıl olarak kayda geçmiştir. Bunun gerekçesi olarak da, 2018 yılının Haziran ayında başlayan ABD-Çin tarife savaşları düşünülmektedir.

2020 yılına ilişkin analizler ise, McKibbin ve Fernando'nun (2020) geçmiş SARS ve Influenza vakalarına ilişkin gözlemlerine dayanarak kurguladıkları modelin sonuçları yorumlanarak yapılmıştır. 2019 yılında düşüş trendi gösteren Dünya ekonomisinin, 17 Mart 2020 sonrası için geleceğinin ne olacağı, tahmin edilmeye çalışılmıştır. İlgili model geçmiş gözlemlere dayanan dinamik stokastik bir genel denge modelidir. Bu model COVID-19 pandemisinin, Enerji, Madencilik, Tarım (Avcılık ve Balıkçılık da dâhil), Dayanıklı Mal Üretimi, Dayanıklı Olmayan Mal Üretimi ve Hizmetler sektörlerindeki ve Dünya çapındaki etkilerini, analiz etmeyi amaçlamaktadır.

Geçmiş tecrübelerden elde edilen birikimle de vaka, ölümcül vaka ve ölüm oranları tahmin edilerek modele, açıklayıcı (bağımsız) değişken olarak eklenmiştir.

Bu yolla, üretim maliyeti artışları, tüketim talebindeki gerilemeler ve kamu harcamalarındaki artışın ne olacağına dair, farklı 7 senaryo kurgulanarak kestirimde bulunulmuştur. Modelin kestirimde bulunduğu bir başka kavram ise, nüfustaki ve iş gücündeki yıpranmadır. Buna göre, en yüksek iş gücü kaybının Çin’de meydana geleceği tahmin edilmektedir.

McKibbin ve Fernando’nun (2020) model sonuçları en çok can kaybı veren ülkelerden birinin, ABD olacağını göstermektedir. Öz sermaye risk primindeki en yüksek artış ise Hindistan, Endonezya ve diğer petrol üreten ülkelerde gerçekleşecektir. Türkiye için, öz sermaye risk primindeki artış %1,98 olarak tespit edilmiştir. Tüm sektörlerde, %25 ila %53 oranında üretim maliyeti artışı beklenmektedir. Farklı bir bulguya burada değinmekte ise, fayda görülmektedir. Dünya Sağlık Örgütü’nden elde edilen verilere göre Çin, en çok can kaybı olan 10 ülke arasında yer almamaktadır.

Tüketim talebinde gerileme ise, senaryolar içerisinde en düşük seviyede olan 7 no’lu senaryo için tahmin edilmiştir. Buna göre, en yüksek tüketim talebi gerilemesi ABD’de gerçekleşecektir. Devlet harcamalarında da artışlar beklenmektedir. Özellikle, sağlık harcamalarında artışlar öngörülmektedir. Pandemi sürecinden etkilenecek kişi sayısının en yüksek olduğu ülkeler, Çin ve Hindistan olarak belirlenmiştir. Bu çalışmada Dünya ticaret hacminin aylar bazlı gelişimi de incelenmiştir. 2020 yılı Mart ayında bir önceki aya göre yaşanan düşüşün, nisan ayında daha da ivme kazandığı gözlemlenmiştir.

Dünya’yı çok derinden etkileyen bir başka pandemi, 1914-1920 yılları arasında yaşanmıştır. İspanyol gribinin etkilerini araştıran bir çalışmaya da burada yer verilmiştir. Yine bir mekânsal model aracılığıyla yapılan analizden elde edilen COVID-19 pandemisi’nin etkileriyle karşılaştırılmıştır. Ancak COVID-19 pandemisinin etkilerinin, grip salgınına benzer büyüklükleri ortaya çıkarmasının muhtemel olmadığı, çalışmada belirtilmektedir.

Veba ve COVID-19 pandemisinin karşılaştırılmasına ilişkin araştırmalara da yer verilmiştir. Feodalizmin çökmesine yol açan veba salgınının benzer etkilerini COVID-19 pandemisinin gösterip gösteremeyeceği ve küresel ölçekteki güç değişikliklerine

sebeup olup olmayacağını, zamanın göstereceği, ancak çalışma hayatında birtakım değişimlerin gerçekleşeceği sonucuna ulaşılmıştır.

Dünya GYSH'sının ciddi düşüşler yaşayacağı da bu çalışmada değerlendirilen diğer çalışmalardan çıkarılan bir sonuçtur. Ancak, tüm sektörlerin zarar edeceği sonucu kesin bir bilgi değildir. Çünkü, özellikle sağlık ve ilaç sektörleri ve de online alışveriş pazarı kriz sürecinden olumlu etkilenmiştir.

Anahtar Kelimeler: İhracat, Pandemi, Ekonomi

ABSTRACT

This study is carried out to understand the effects of the pandemic phenomenon, which has existed since ancient times and continues its effects on the world economy, by analyzing available data sets to find solutions, according to the results. The aim of the study is, to examine and analyze data sets and to make suggestions to policy makers by evaluating the results.

First, the conceptual framework was determined in the study. The phenomenon of globalization was explained with the literature summary. Because COVID-19 pandemic actually had profound effects on the concept of globalization above all else. The world has implemented the necessity of acting together, whether accepted or not. Globalization has removed borders, although this was an abstract concept and was defined as capital movements through transfers. However, COVID-19 pandemic made it clear that, this is not just a money stream, but also a necessity of defining a World, in which a common stand should be taken.

In the study, the data set of the World Trade Organization on world trade volume was analyzed on the basis of items. As a result of the examination of the foreign trade volume, based on years by sectors, a decrease was observed in most of the sectors until 2018 after the peak point of 2014. In 2018, an increase in volume was observed in all sectors. However, 2019 was observed as a year in which world trade volume declined. The reason for this is thought to be the US-China tariff wars that started in June 2018.

The analysis for 2020 was made by interpreting the outputs of a model that McKibbin and Fernando (2020) built, based on the observations of past SARS and Influenza cases. What is the future of the world economy, which has a downward trend in 2019, after March 17, 2020? It was tried to be understood through a model which was a dynamic stochastic general equilibrium model, based on past observations. The model aimed to analyze, the effects of COVID-19 pandemic in the Energy, Mining, Agriculture (including Hunting and Fishing), Durable Goods Production, Non-Durable Goods Production and Services sectors and Worldwide.

Based on the accumulation of past experiences, cases and fatal cases, death rates were estimated and added to the model as an explanatory (independent) variable. In this way, we have predicted 7 different scenarios about the increase in production costs, declines in consumption demand, and what the increase in public expenditures will be. Another concept that the model predicts is, the depreciation of the population and the workforce. Accordingly, it is estimated that the highest loss of workforce will occur in China. Model results of McKibbin and Fernando (2020) show that one of the countries with the most casualties will be the USA. The highest increase in equity risk premium will be in India, Indonesia and Other Oil Producing Countries. The increase in the equity risk premium for Turkey was found to be 1.98%. Production cost increases of 25% to 53% are expected in all sectors. It is worth mentioning a strange finding here. China is not among the 10 countries with the most casualties predicted from the World Health Organization. Decline in consumption demand is estimated for the lowest scenario, out of the seven scenarios. Accordingly, the highest decline in consumption demand will occur in the USA. Increases in government spending are also expected. Increases are foreseen, especially due to health expenditures. The countries with the highest number of people to be affected by the pandemic process are determined as China and India. In this study, the development of the World Trade Volume based on months is also available. It was observed that the decrease experienced in March 2020 compared to the previous month, gained more momentum in April. Another pandemic that deeply affected the World occurred between 1914-1920. A study, investigating the effects of Spanish Flu is also included in this study. Again, it has been compared with the effects of COVID-19 pandemic, obtained from an analysis made through a spatial model. However, it is stated, that the effects of COVID-19 pandemic are unlikely to cause magnitudes, similar to the flu epidemic. Studies on the plague and COVID-19 pandemic are also included in this study. It has been concluded that time will show whether COVID-19 pandemic will show the similar effects of the plague epidemic, that led to the collapse of feudalism and whether there'll be power changes on a global scale. But some changes will do occur in working life. It is a conclusion from the studies evaluated within this study, that the World GYSH will experience serious decreases. However, it is not certain, that all sectors will suffer. Because the health and pharmaceutical

industries and the online shopping market have been positively affected during the crisis.

Key Words: Export, Pademic, Economy

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	i
ABSTRACT.....	iv
İÇİNDEKİLER	vii
TABLolar LİSTESİ.....	ix
ŞEKİLLER LİSTESİ	x
SİMGELER VE KISALTMALAR LİSTESİ	xi
1. BİRİNCİ BÖLÜM	1
GİRİŞ	1
1.1. Araştırmanın Amacı	2
1.2. Araştırmanın Önemi	5
1.3. Araştırmanın Kısıtlılıkları	5
1.4. Araştırmanın Kapsamı.....	6
2. İKİNCİ BÖLÜM.....	7
2.1. Salgın Hastalıklar Tanımı ve Kavramlar.....	7
2.2. Salgın Hastalıkların Tarihçesi	7
2.3. Salgın Hastalıklar ve Sosyoekonomik Etkileri.....	9
2.3.1. Feodalizmden Kapitalizme Geçiş	10
2.3.2. Akdeniz'den Kuzeybatı Avrupa'ya Siyasi ve Ekonomik Liderlikte Bölgesel Değişim 11	
2.3.3. COVID-19 Sosyoekonomik ve Bölgesel Etki	13
3. ÜÇÜNCÜ BÖLÜM.....	16
3.1. Dünya Ticaretinde Serbestleşme ve Küreselleşme	16
3.2. Dış Ticaret Kuramları Perspektifinden Covid-19 Salgını	19
3.2.1. Dış Ticaret Teorilerinin Tarihçesi.....	20
3.3. Dünya Ticareti ve COVID-19	24
3.3.1. Analiz	40
3.4. Değerlendirme	51
4. DÖRDÜNCÜ BÖLÜM.....	53
4.1. Küreselleşme	53
4.2. Küreselleşme ve Salgın Hastalıklar.....	55

4.3. COVID-19 ve İspanyol Gribi Karşılaştırması	64
4.3.1. Korona Virüs İspanyol Gribi ve Küreselleşme.....	69
5. DEĞERLENDİRME ve SONUÇ	72
5.1. Öneriler	77
KAYNAKÇA	78

TABLÖLER LİSTESİ

Tablo 1-1 Kategorilere Göre Etkileşim Değişimleri (Kaynak: Deloitte).....	4
Tablo 3-1 Yıllar Bazlı Dünya Ticaret Hacmi ve sektörler Dağılımı.....	38
Tablo 3-2 Modelde Yer alan Ülkeler, Bölgeler, Sektörler ve Ekonomik Birimler.....	42
Tablo 3-3 Model Senaryoları	42
Tablo 3-4 Seçilmiş Senaryolara Göre İşgücü Kayıpları	44
Tablo 3-5 7'No'lu Senaryo İçin Öz sermaye Risk Primindeki Artış	45
Tablo 3-6 Üretim Maliyeti Artışları.....	46
Tablo 3-7 Salgından En çok Can Kaybı Olan İlk 10 Ülke.....	47
Tablo 3-8 Tüketim Talebi Şokları.....	48
Tablo 3-9 Kamu Harcamalarındaki Şok	49
Tablo 3-10 Senaryolar Bazlı Etkilenen Nüfus ve Ölüm Oranları Tahminleri	50
Tablo 3-11 2019-2020 Yılları Aylar Bazlı Dünya Ticaret Hacmi	52
Tablo 4-1 Denklemde Kullanılan Ölüm Oranları	65
Tablo 4-2 Denklemde Kullanılan Savaş Ölüm Oranları	67

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 3.1 Yıllar Bazlı Dünya Ticaret Hacmi (Kaynak: World Trade Organization)	23
Şekil 3.2 Sektörler Bazında Dünya Ticaret Hacmi (Kaynak WTO).....	39
Şekil 3.3 2020 Yılı Dünya Dış Ticaret hacmi (Kaynak stats.oecd.org).....	51
Şekil 5.1 Dünya GYSH (Kaynak IMF).....	72
Şekil 5.2 2000-2021 Dünya Ticaret Hacmine İlişkin Veriler (Kaynak: wto).....	74
Şekil 5.3 OECD Ülkeleri İşsizlik Oranları (Kaynak: https://stats.oecd.org)	75

SİMGELER VE KISALTMALAR LİSTESİ

COVID-19	Corona Virus Disease-19
GSYH	Gayri Safi Yurtiçi Hasıla
IMF	International Monetary Fund
SARS	Severe Acute Respiratory Syndrome
SPSS	Statistical Package for the Social Sciences
TOBB	Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği
T.C.	Türkiye Cumhuriyeti
UNCTAD	United Nations Conference on Trade and Development
V.D.	Ve Diğerleri
WTO	World Trade Organization

1. BİRİNCİ BÖLÜM

GİRİŞ

Dünya, 2019 yılının Aralık ayında görülen ilk vaka ile kendisini, tanımlayamadığı bir dizi olayın içinde bulmuştur. Görülen ilk vakadan yaklaşık üç ay sonra, Dünya Sağlık Örgütü pandemi ilan etmiştir. Bu ilanın hemen sonrasındaki süreçte başlayan panik, önce ekonomik sistemi sonra da sosyal yapıyı vurmuştur.

Globalleşme kapsamında sosyo-ekonomik entegrasyon içerisinde olan Dünya, şok dalgalarını peş peşe yaşamış ve “çaresizlik” salgınıyla eşanlı olarak Dünya geneline yayılmıştır.

Bu çalışmada, pandemi sürecinin başlangıcından içinde bulunduğumuz zaman dilimine kadar olan etkileri değerlendirilecektir. Kavramsal çerçeve, ilgili kavramların tanıtımı ve dış ticaret teorileri üzerinden belirlenmeye çalışılacaktır. Dünya Ticaret Örgütü veri tabanından elde edilen ve sektörler bazında gerçekleşen Dünya ticaretine ilişkin rakamlar, analiz edilecektir. Bu rakamların analizi yoluyla, Dünya ticaretinin içinde bulunduğu olduğu durum, 2013 yılından bu güne kadar belirlenmeye çalışılacaktır. 2020 yılının Nisan ayına nasıl geldiği de bu rakamlar ile ortaya konulacaktır.

Bulgular bölümünde, hastalığın etkileri analiz edilecektir. Milattan önce 3000 yılına dayanan bir geçmişi olan epidemi kavramının geçmişteki etkileri araştırılmaktan uzak olmakla beraber, mevcut zaman diliminde, son derece gelişmiş iletişim sisteminin bir getirisi olan internet üzerinden ve eldeki yayınlardan, bu etkiler daha net anlaşılabilir. İstatistiklerin incelenmesi ve mevcut durumun analizi ile çok kesin olmasa da, bir sonuç çıkarılabilmektedir. Pandemi sürecinin etkilerinin kesin olarak belirlenemeyeceği (Hossain, 2020; Mas-Coma, Jones, Marty, 2020; Buheji vd, 2020; McKibbin ve Fernando, 2020; Assche ve Lundan, 2020) ancak sürecin bitiminden sonra gerçek etkilerinin kesin olarak anlaşılacağı, düşünülmektedir. Ancak sosyo-psikolojik etkilerinin, özellikle ruh sağlığı üzerindeki etkilerinin, uzun bir süre sonra değerlendirilebileceği düşünülmektedir. Bu bağlamda yapılan çalışma, sadece farklı açılardan bakmayı amaçlamaktadır.

Çalışma, yapılan analizlerin kısaca değerlendirilmesinin ardından, beşinci bölümde sonuç ve öneriler kısmı ile tamamlanacaktır. Bu bölümde elde edilen sonuçların karşılığı olarak da, kısa ve uzun vadede gerekebilecek önerilere yer verilecektir.

1.1. Araştırmanın Amacı

Tüm Dünya, hem sosyal hem de ekonomik olarak hazırlıksız yakalandığı Corona Virus Disease-19'un etkilerini (COVID-19) gün geçtikçe daha da ağır olarak yaşamaktadır. 2019 yılının Aralık ayında, ilk kez Çin'in Wuhan kentinde görülen ve aslında 1980 yılında keşfedilmiş olan Korona virüsünün birkaç çeşidi bulunmaktadır. İlk keşfedildiğinde, hayvan türlerinde (fareler, köpekler, kediler, hindiler, atlar ve domuzlar vb.) gözlemlenen bu hastalık türünün en öldürücü olanları, SARS, MERS ve COVID-19 olduğu belirtilmektedir (Felman, 2020).

Pandemi ise mevcut zaman dilimine ait bir kavram değildir. Yaklaşık MÖ 3000 yılında, bilinen en eski vaka ile birlikte 5000 yıllık bir tarihi bulunmaktadır. Geçmiş zaman dilimindeki etkilerinin analiz edilebilmesi, pek mümkün değildir. Ancak ortaçağdan bu güne kadar olan etkiler analiz edilebilmektedir. Bu etkilerin sosyoekonomik boyutları tam belirlenememekle birlikte, kısmen de olsa, değerlendirilebilmektedir. Örneğin; Ortaçağ feodalizminin çöküşü ve üretim sisteminin kapitalizme evrilişi veba salgını ile gerçekleşmiştir (Chaturvedi, 2020; Mark, 2020).

Sosyal ve ekonomik etkileri oldukça ağır olan bu hastalık türünün etkilerine doğru cevap verebilmek için Dünya Ticaret Örgütü, bir dizi önlem almıştır. 2020 yılında yayınladığı Dijital Çağda Yeniliği Teşvik Etmek İçin Hükümet Politikaları (Government Policies to Promote Innovation in the Digital Age) adlı raporda alınan önlemler; İlgili mevzuata dijital erişim, kritik tıbbi ürünler için bürokrasinin azaltılması, hava kargosunun kolaylaştırılmasına ilişkin yönergeler, ihracat lisansları, ithalat başvuruları, ithalat vergileri ve KDV muafiyetleri için kolaylaştırılmış prosedürler, tıbbi ve koruyucu ekipmana erişimin kolaylaştırılması için elektronik sertifika prosedürleri ve klinik araştırma verilerinin paylaşımı içi IP adresi paylaşımları, olarak sayılmaktadır (WTO, 2020). Bu çalışma, COVID-19 sendromunun sosyal etkilerinden öteye, Dünya ticaretini de içine alan küreselleşme kavramına hangi etkilerde bulunduğunu, belirlemeye çalışacaktır. İkinci dalganın pik noktasının beklenmekte olduğu, içinde bulunduğumuz zaman diliminde veya sürecin tamamen bitiminde uygulanabilecek

politika önerilerine dair, küçük de olsa bir fikir verebilmek, bu çalışmanın diğer amacıdır.

Sektörel olarak net bir analiz yapabilmek mümkün olmasa da her sektörün farklı bir biçimde etkilendiği bir gerçektir. Örneğin, COVID-19 sendromu bazı sektörler üzerinde negatif bir etkide bulunmadığı gibi, çok yüksek kar marjlarına erişmelerini sağlamıştır. Sağlık sektörü ve buna bağlı olarak ilaç firmaları, bu sektörlerin başında gelmektedir. Deloitte Türkiye'nin kriz sürecinde ürün kategorileri bazında etkileşim değişimi ve tahmini toparlanma hızlarına ilişkin bir çalışma yapmıştır. Bu çalışmalardan elde edilen bilgiler ile Tablo 1.1 oluşturulmuştur. Tablo, kategorilere göre etkileşim değişimlerini, tahmini toparlanma hızlarını ve toparlanma hızlarını belirtmektedir.

Tablo 1-1 Kategorilere Göre Etkileşim Değişimleri (Kaynak: Deloitte)

Ürün kategorisi	Etkileşim Değişimi	Tahmini Hızı	Toparlanma Hızı (%)
Çocuk bebek ürünleri	Pozitif	Yüksek	30-50
Sağlık destek ürünleri	Pozitif	Yüksek	>50
Uzaktan eğitim ve çalışma	Pozitif	Yüksek	>50
Ulusal market zincirleri	Pozitif	Yüksek	>50
Hobi	Pozitif	Yüksek	>50
İnternet TV	Pozitif	Yüksek	30-50
Evcil hayvan	Pozitif	Yüksek	30-50
Kitap	Pozitif	Yüksek	0-30
İç giyim	Pozitif	Yüksek	0-30
Benzin	Pozitif	Yüksek	0-30
Kişisel bakım kozmetik	Pozitif	Yüksek	0-30
Oyun	Pozitif	Yüksek	30-50
Kıyafet	Pozitif	Yüksek	30-50
Ayakkabı	Pozitif	Yüksek	30-50
Medya	Pozitif	Yüksek	30-50
İndirim Marketleri	Pozitif	Yüksek	0-30
Sosyal medya	Pozitif	Yüksek	0-30
Yapı malzemeleri	Pozitif	Düşük	0-30
Elektronik	Pozitif	Düşük	0-30
Eğitim	Pozitif	Düşük	(-) 30-0
Mobilya	Pozitif	Düşük	(-) 30-0
Emlak	Negatif	Düşük	(-) 50- (-)30
Otomobil	Negatif	Düşük	(-) 50- (-)30
Diğer Kurumsal	Negatif	Düşük	(-) 50- (-)30
Kariyer	Negatif	Düşük	(-) 50- (-)30
Yurtdışı Pazar yerleri	Negatif	Düşük	(-) 50- (-)30
Havayolu	Negatif	Düşük	(-) 50- (-)30
Mücevher ve takı	Negatif	Düşük	<-50
Otel konaklama	Negatif	Düşük	<-50
Oto kiralama	Negatif	Düşük	<-50
Diğer ulaşım	Negatif	Düşük	<-50
Bankacılık	Negatif	Yüksek	(-) 30-0
Kamu	Negatif	Yüksek	(-) 30-0
Kargo	Negatif	Yüksek	(-) 30-0
Spor alışveriş	Negatif	Yüksek	(-) 30-0
Pazaryerleri	Negatif	Yüksek	(-) 30-0
Cinsel sağlık	Negatif	Yüksek	(-) 50- (-)30
Yemek sipariş	Negatif	Yüksek	(-) 50- (-)30
Sağlık	Negatif	Yüksek	<-50
Ev hizmetleri	Negatif	Yüksek	<-50
Spor medyası	Negatif	Yüksek	<-50
Bahis	Negatif	Yüksek	<-50
Kültür sinema	Negatif	Yüksek	<-50

1.2. Araştırmanın Önemi

İçinde bulunulan günlerde Dünya çapında etkin tüm kurumları olduğu gibi, Dünya Ticaret Örgütünü de harekete geçiren COVID-19 pandemisinin araştırılmasının bu bağlamda önem arz ettiği düşünülmektedir. Ayrıca, literatürler incelendiğinde yurt içinde ve dışında birçok çalışmanın yapıldığı gözlenmektedir. Yapılan tüm çalışmalar, durumun niteliğini anlamaya çalışmakta ve nicel verileri çeşitli yöntemlerle analiz ederek, elde edilen bulgularla, politika yapıcılara tavsiyelerde bulunmaktadır.

Sonuç olarak, tüm Dünya'nın ilgi odağı olan pandemi sürecine ilişkin olarak yapılan çalışmalara katkıda bulunmak ve ülke içindeki durumu analiz ederek, politika yapıcılara çözüm önerilerinde bulunmak gerektiği düşünülmektedir.

1.3. Araştırmanın Kısıtlılıkları

Bu çalışmada, WTO verileri kullanılarak Dünya ticaret hacminin yıllar bazlı gelişimi anlaşılmaya çalışılacaktır. Ayrıca McKibbin ve Fernando (2020) tarafından kurgulanan ve yedi senaryo içeren Karşılaştırmalı Genel Eşitlik Modelinin analizi de gerçekleştirilecektir. McKibbin ve Fernando (2020) Çin'de muhtemel hastalık yayılma hızı, ölümcül vaka sayısı ve ölüm oranlarına göre, dinamik bir model kurgulamış ve yedi farklı olasılık için model kestiriminde bulunmuşlardır. Mevcut konjonktür için, bu rakamların incelenmesi gerektiği düşünülmektedir. Çünkü, çalışmanın konusu COVID-19 salgınının Dünya ekonomisi üzerindeki etkileri, olarak belirlenmiştir. Yapılan analiz ile, hastalığın seyrinin Dünya ekonomisi üzerindeki etkileri, senaryo bazlı olarak anlaşılmaya çalışılacaktır. Analiz sonrasında ise, muhtemel etkiler için çözüm önerileri belirtilecektir.

Eldeki veri seti, 2013-2019 yılları arasını kapsamaktadır. 2020 tahminleri model kestirimlerine göre gerçekleştirilecektir. Modelin seçilmesinin asıl amacı, para politikalarının geleceğini tahmin etmek için kullanılan bir model olan, dinamik stokastik modellerin, hastalık etkilerinin sonuçlarını tahmin etmek için kullanılabilir olmasıdır.

WTO ülke grupları ve mal sınıflandırması bazında bir veri seti oluşturmuştur. Bu veri seti, gelişmekte olan ülkeler ile gelişmiş ülkeler arasındaki ticaret hacimlerini içermesi açısından, incelenmeye değer bulunmaktadır.

Araştırma, Dünya Ticaret Örgütü ve IMF verilerine dayanarak gerçekleştirilmiştir. Ayrıca literatürde mevcut kaynaklardan da yararlanılmıştır.

Araştırma, kavramsal çerçeve içerisinde tanımlara yer vermiş, dış ticaret teorilerine ise kısaca değinmiştir. Ayrıca Dünya'yı daha önce etkilemiş salgınlar incelenmiş ve etkileri belirlenmeye çalışılmıştır. Bu salgınlardan, en derin etkide bulunmuş olan veba ve İspanyol gribi ile de kıyaslanmıştır. Küreselleşmenin geleceğine ilişkin yorumlara da yer verilen araştırma, politika yapıcılara tavsiyelerde bulunularak tamamlanmıştır.

1.4. Araştırmanın Kapsamı

Çalışmada 2013- 2020 yılları arasında gerçekleşen ticari faaliyetlere ilişkin Dünya genelinde COVID-19'un etkileri değerlendirilmiştir. Dünya Ticaret Örgütü'nün 2013-2019 yılları arasındaki verileri analiz edilmiştir. Ayrıca, çeşitli yurt içi ve yurt dışı kaynakların yapmış oldukları çalışmalara da yer verilmiştir. Barro, Ursúa ve Weng (2020) tarafından yapılan mekânsal ekonometrik bir modelin çıktılarına da yer verilmiştir. Bu modele yer verilmesinin sebebi, İspanyol gribi ile COVID-19'un karşılaştırılmasıdır. Muhtelif web sitelerinden elde edilen bilgiler de bu çalışmada kullanılmıştır.

2. İKİNCİ BÖLÜM

2.1.Salgın Hastalıklar Tanımı ve Kavramlar

Epidemi, salgın hastalık anlamına gelmektedir. Eğer bu salgın hastalık, kıta veya Dünya çapında etkilere sahipse, buna pandemi adı verilmektedir. Yunanca (Grekçe) kökenli kelime pan (herkes, hepsi) ve demos (halk) sözcüklerinin birleşiminden oluşmaktadır (Maital ve Barzani 2020, 2).

2.2.Salgın Hastalıkların Tarihçesi

Maital ve Barzani (2020) Son 130 yılda dört salgın meydana geldiğini belirtmektedirler. 1889, 1918, 1957 ve 1968'de. 1889-1892'de bir H2N2 virüsü üç genişletilmiş dalga halinde gelmiştir. Mayıs 1889'da Türkistan'da başlayıp (Rus Gribi), birkaç ay sonra Berlin ve Paris'e ulaşmış, ardından birkaç hafta içinde okyanusu geçerek ABD'ye, oradan da Hong Kong ve Japonya'ya geçmiştir.

İkinci dalga, çoğunlukla gemilerle taşınmıştır. Üçüncü dalga ise Ekim 1891'de başlamış ve hastalığı gerçek bir salgın haline getirmiştir. Salgın 1892 baharına kadar sürmüş ve en ölümcül salgın olarak kayıtlara geçmiştir. Salgının hüküm sürdüğü dönemde 1 milyon insanın hayatını kaybettiği belirtilmektedir (Türk, Bingül ve Ak, 2020, 614). Aynı dönemlerde, 1885 yılında başlayan (Türk, Bingül ve Ak, 2020, 614) bir veba salgını ve yine 1880'lerin sonunda baş gösteren bir sarıhumma salgını da bulunmaktadır. Veba salgını, üçüncü dalga olarak adlandırılmaktadır. Bu salgında 12 milyondan fazla insan, hayatını kaybetmiştir. Sarıhumma salgınında ise can kaybı, 100-150 bin aralığında gerçekleşmiştir (Türk, Bingül ve Ak, 2020, 614).

ABD'de 1918 yılının Ocak ayında, İspanyol Gribine ilişkin ilk vakalar, Kansas'ta ortaya çıkmış ve hızla ABD Ordusu kamplarında yayılmıştır. Aynı yılın Nisan ayında da Avrupa'ya yayılmıştır. İlk dalga ABD'de kaybolmuş ama Asya ve Avrupa'ya yayılmıştır. İkinci dalga, aynı yılın Temmuz ayı sonlarında İsviçre'de ortaya çıkmış ve Ekim ayının ortasına gelindiğinde Dünya'daki pek çok şehirde bu salgın yaşanmıştır. Üçüncü dalga 1919 yılının Ocak-Nisan arasında ortaya çıkmış ve toplam ölümlerin üçte birine neden olmuştur. Gripe yakalananların yüzde 10'u hayatını kaybetmiştir (Maital

ve Barzani, 2020, 4). O günlerde gribin bu kadar hızla yayılmasının asli sebebini, savaş sırasında uygulanan sansür oluşturmuştur. Hastalık hakkındaki iletişim çarpıtılmış, vaka sayısı da buna bağlı olarak artış göstermiştir (Türk, Bingöl ve Ak, 2020, 614).

Maital ve Barzani'ye (2020) göre 1918 virüsü, toplam Dünya nüfusunun yüzde 1,9 ila 5,5'ini öldürmüştür. Ölenlerin yarısından fazlasını genç yetişkinler oluşturuyordu. Tahmin edilen toplam ölüm sayısı ise 40-50 milyon arasındaydı (Türk, Bingöl ve Ak, 2020, 614). Grip salgını 1920'de tekrar ortaya çıkmıştı, ancak bu defa 1918 ve 1919 yıllarındaki kadar şiddetli değildi.

1957'de "Asya gribi" H2N2, Şubat ayında Çin'de başladı. Aynı yılın Nisan ayında Hong Kong'a, ardından da Japonya'ya ulaştı. Oradan da tüm Dünya'ya yayıldı. ABD'de aynı yılın Haziran ayından Ekim ayına kadar salgınlar görüldü, ancak griple ilişkili ölüm oranı son derece düşük kaldı. 1958 yılının Ocak-Mart ayları arasında, toplamda 20.000 ölümle ikinci bir dalga oluştu (Maital ve Barzani, 2020, 4).

1960 yılının Ocak-Mart ayları arasındaki üçüncü dalga ise hızlı bir zirve ve yine hızlı bir düşüş gerçekleştirdi. Toplamda 26.000 ölüm yaşandı ve ölümlerin yaklaşık % 20-25'i viral pnömoni kaynaklıydı (Maital ve Barzani, 2020, 4).

Asya gribinin diğer pandemilerden en büyük farkının ise, genç nüfusu etkilemesi olduğu belirtilmektedir (Türk, Bingöl ve Ak, 2020, 614).

1968'de H3N2 virüs salgını 13 Temmuz'da Hong Kong'da başlamıştı. 1968 yılının Temmuz ayının sonunda ise Vietnam ve Singapur'da yüksek oranda vaka bildirilmişti. Eylül 1968'de Hindistan'a, Filipinler'e, Kuzey Avustralya'ya ve Avrupa'ya sonrasında ise (Türk, Bingöl ve Ak, 2020, 622) Ağustos ayında ABD ve Japonya'ya, Eylül ayında da İngiltere'ye ulaşmıştı. İlk dalga Ocak 1969'da zirveye ulaşmıştı; ikinci dalga ise bir yıl sonra. Hastalık oranı %20 civarındaydı. ABD'de ki ölüm oranının ise 34.000 kişi olduğu tahmin edilmektedir. Bu, dört salgın arasında en hafif olanıydı (Maital ve Barzani, 2020, 4).

2003'teki SARS (Şiddetli Akut Solunum Sendromu) salgını bir epidemi olarak tanımlanmıştı, ancak bir pandemi değildi. 2009 yılında, domuz gribi (H1N1) bir pandemi olarak tanımlandı, ancak sonradan hafif bir versiyon olarak kabul edildi. 2009

yılında, “mevcut salgın yakın gelecekte daha ölümcül bir kuş gribi salgını tehdidini ortadan kaldırmamıştır” şeklindeki yorum ve araştırmalar, bulaşıcı hastalık uçurumundan kurtulabilmek için, pandemi planlamasının önemini açık bir şekilde ortaya koymuştur (Maital ve Barzani, 2020, 5).

Yukarıda anlatılanlar, salgın hastalıklarla pek çok kez karşı karşıya kalındığını göstermektedir. Bundan sonraki süreçte de, salgın hastalıkların ortaya çıkması çok yüksek bir olasılık olarak görünmektedir. Ortaya çıktıkları zaman diliminde, ulaşım olanaklarının kısıtlanmasıyla başlayan ekonomik riskler, yerli ve yabancı yatırımların kısıtlanmasına bağlı olarak ortaya çıkan istihdam sorunlarına kadar uzanan bir yelpazede, etkide bulunmaktadır. Sosyal etkileri ise, bireysel ve toplumsal psikolojinin, bıkkınlık, yorgunluk ve buna bağlı olarak ait olduğu ekonomik ya da sosyal sektörden geri çekilme noktasına uzanan bir yelpazede değerlendirilmelidir.

2.3.Salgın Hastalıklar ve Sosyoekonomik Etkileri

Her büyük kriz gibi salgınlar da Dünya düzenini değiştiren şok dalgalarını beraberinde getirmektedir. 14. yüzyılın ortalarında ortaya çıkan kara ölüm veya hıyarcıklı veba salgını, zamanın sosyoekonomik sisteminin doğasını değiştiren bu tür eğilimleri derinden etkilemiştir. Bu sürecin sonucunda Dünya, bir daha asla eskisi gibi olmayacak şekilde değişikliğe uğramıştır. Kara ölüm toplumda temel yapısal değişiklikler yaratmıştır. Ekonomik liderliğin Avrupa'da Toskana, Floransa ve Valensiya gibi güney Akdeniz eyaletlerinden, Londra, Anvers ve Hollanda gibi kuzeybatı kent merkezlerine kaydığı bölgesel denge değişiklikleri oluşturmuştur. Kara Ölüm, kadınların kuzeybatı Avrupa'da işgücüne girmesi gibi köklü sosyal değişikliklere de yol açmıştır. Guttenberg'in hareketli baskı makinesini icadı gibi, birçok teknolojik ilerlemeye yol açmıştır. Ve son olarak da belki de en önemlisi, feodalizmin düşüşünü tetiklemiş ve birçok tarihinin iddia ettiği gibi Avrupa'yı kapitalizme giden yola sokmuştur (Chaturvedi, 2020).

Kara Ölüm'ün tetiklediği böylesine derin sosyal, ekonomik, politik ve teknolojik değişikliklerin benzerini gerçekleştirebilecek, genişleme ve ölüm sayısı açısından Dünya'nın şimdiye kadar gördüğü en büyük pandemi olan COVID-19'la karşılaştırmak için yeterince neden olduğu düşünülmektedir. Pandemi aynı zamanda Dünya'daki,

sosyal, politik ve ekonomik ilişkilerin değişiminde önemli rol oynayan bir faktör olacaktır. Bu sürecin sonunda Dünya, asla eskisi gibi olmayacaktır.

COVID 19 salgınının etkisi hala sürerken, on dördüncü yüzyılın ortalarında başlayan ve art arda dalgalarla Avrupa'yı vuran, hıyarcıklı vebanın (veya kara ölüm) derin sosyoekonomik ve politik değişikliklere yol açtığını burada belirtmek gerekir. Bu değişikliklerin başında, feodalizmin gerilemesi ve Avrupa'nın kapitalizme geçişi, Avrupa'nın ekonomik ve nihayetinde siyasi liderliğinin, Akdeniz şehir devletlerinden, Kuzeybatı Avrupa'nın kent merkezlerine geçişi, Kuzeybatı kent merkezlerindeki işgücünde kadınların özümsemesi ve birçok teknolojik gelişme sayılabilir (Chaturvedi, 2020).

Analiz kolaylığı için, Avrupa'da hıyarcıklı vebanın yol açtığı değişiklikler olarak, iki geniş eğilimi tartışmak faydalı olacaktır- (a) Feodalizmden kapitalizme geçiş ve (b) ekonomik ve siyasi liderliğin Akdeniz'den Kuzeybatı Avrupa'ya bölgesel kayması (Chaturvedi, 2020).

2.3.1. Feodalizmden Kapitalizme Geçiş

Vebanın en büyük etkisi, çalışan nüfusta meydana getirdiği düşüştü. Kaybedilen yaşamların, Avrupa nüfusunun %25-50 arasında olduğunu burada belirtmek gerekir (Chaturvedi, 2020). Demografik krizin yarattığı emek kıtlığı, feodalist toprak sahibinin gelirinde azalma yaratmıştır. Bunun sonucu olarak toprak ağaları, fiziksel emek yoluyla elde edilen gelirin aidatını kendilerine ödemeye devam edebilecek çalışanı, bulamaz hale gelmişlerdir.

Bunun üzerine, toprakların özgür kişilere kiralanması ya da mevcut köylülerin emek ücreti karşılığı çalıştırılması ile elde edilen rant sistemine geçiş yapılmıştır (Chaturvedi, 2020). Bu durumda elde edilen gelirin bir kısmı aidat olarak ödenirken, bir kısmı da elde kar olarak kalmış ve sonuçta kapitalizm doğmuştur.

Ekonominin piyasalaşması ve fiziksel emeğin para rantına dönüşmesi, köylüler için piyasada daha fazla tahıl satışı ve hatta kendi özgürlüklerini satın almak için daha büyük fırsatları ortaya çıkarmıştır. Böylece, ücretli emekçi doğmuştur. Bu emekçiler, Orta çağ

kentlerinde tahıl ve emeği için pazarlara erişmiş ve feodal üretim tarzının yerel, kendi kendine yeten yapısı, hızlı bir şekilde kiracı çiftçilerin doğuşunu sağlamıştır.

Ancak feodalizmin tam olarak yıkılışı daha sonra gerçekleşmiştir. Toprak sahibi eşraf, 1351'de çeşitli ücretli emekçilerin üst sınırlarını belirleyen, işgücü kıtlığı sorununu ele almak için İşçi Statüsü'nü getirmişlerdir. Ancak bu statü 1375 yılına kadar katı bir şekilde uygulanmamıştır. Ancak 1375 yılında, bir şeyler değişmiş ve toprak sahipleri, İşçi Statüsü'nün uygulanmasına ilişkin yoğun talepte bulunmuşlardır. 1375 yılında, son 26 yılın en iyi hasadı gerçekleşmişti ve iyi hasat, arzın artması anlamına geliyordu. Ücretler ise yapışkan bir şekilde yüksek kaldığından, çiftçilerinin kârlarının tehlikeye girdiği anlamına geliyordu. İşte o zaman toprak sahibi üst sınıf, 1351 tarihli çalışma yasalarının, daha sıkı bir şekilde uygulanabilmesi için baskı yapmaya başlamıştı. Ancak, mevcut kralı bu tüzüğü güçlendirmeye ve uygulamaya ikna edememeleri, yıkılmalarına ve tarım sistemlerinin çöküşüne yol açmıştı. Köylülere, talepler ve artan vergilerle daha fazla baskı yapılırca feodal zorlamanın sınırlarına ulaşılmıştı ve 1381 yılına gelindiğinde, İngiltere'de o kötü şöhretli köylü ayaklanmaları yaşanmaya başlanmıştı bile. İngiltere'deki çalışma yasaları ve emekle ilgili reformlar, feodal sosyoekonomik yapının nihai düşüşüne yol açmıştır (Chaturvedi, 2020).

2.3.2. Akdeniz'den Kuzeybatı Avrupa'ya Siyasi ve Ekonomik Liderlikte Bölgesel Değişim

Araştırmalar, siyah ölümün Avrupa'da nasıl bölgesel dengesizlikler yarattığını göstermiştir. Kuzeybatı Avrupa, sonraki yıllarda İtalyan şehir devletlerini geride bırakan, daha büyük bir ekonomik faaliyet ve teknolojik üstünlük merkezi olarak ortaya çıkmaya başlarken, müreffeh Akdeniz şehirleri gerilemiştir.

Toskana, Kara Ölüm'den önce, yüzde 40'a varan kentleşme oranı ve 100.000'den fazla nüfusu olan endüstriyel, ticari ve mali bir metropol olarak Avrupa'nın en gelişmiş bölgelerinden biriyken, bir asır sonra ekonomisi tamamen durgunlaşmıştı. Floransa da hızla kentsel sıralamalarda aşağı kayarken, Hollanda kıtanın en gelişmiş, kentleşmiş ve ticarileştirilmiş bölgelerinden birine dönüşüyordu (Chaturvedi, 2020).

Orta çağ'ın son dönemlerinde, Hollanda'nın yeni ekonomik fırsatlara hızla yanıt vermesini sağlayan şey, alışılmadık derecedeki kurumsal esnekliğiydi. Toskana'da kara ölüme yanıt olarak, tekeli kurumlar güçlendirilirken, Hollanda'da tam tersine gevşemişlerdi. Sonuç olarak, Londra, Paris, Anvers, Hollanda gibi Kuzeybatı kent merkezlerinin ekonomileri, zayıflayan tekellerden dolayı çok hızlı büyürken, Toskana, Floransa ve Valensiya gibi İtalyan yarımadasındakilerin ekonomileri 1450'lerde durgunlaşmıştı (Chaturvedi, 2020).

Kuzeybatı Avrupa'da, tekel araçlarından yoksun, yüksek ücret ve düşük işgücü mevcudiyeti koşullarındaki loncaların, daha üretken olabilmek için teknolojik yenilikler üstlenmeleri gerekmektedir. Loncalar teknolojik yeniliklere açıktı ve Kara Ölüm çağındaki emek tasarrufu sağlayan yeniliklerin birçoğunun, daha esnek hale gelen loncalarda gerçekleşmesi gerekiyordu. Gerçekten de Gutenberg basını ve hatta ateşli silahlar, bu çağın icatlarıydı. Kıtık, yüksek iş gücü maliyeti ve loncaların tekelleri empoze edememesi, Kuzeybatı Avrupa'da emek tasarrufu sağlayan yenilikleri tetiklemiştir (Chatuverdi, 2020).

Kuzeybatı Avrupa devletleri lehine dönüşen bir diğer kurum da, kadınların işgücüne dâhil edilmesi idi. İngiltere'de, İşçi Statüsü (1351) tartışmasız bir şekilde kadınlardan çalışmasını istemişti. Bununla birlikte, kadınların işgücüne dâhil edilmesi, sosyal adalet kaygısından değil, ekonomik çıkarlardan kaynaklanıyordu (Veba ölümlerinden kaynaklanan işgücü kaybını telafi etmek için). Yine de, kadınları işgücüne dâhil etmenin beklenmeyen olumlu sonuçları da olmuştu. Kuzeybatı Avrupa'da kadınlar şimdi daha geç evlenmeye başlamıştı ve nüfusun düşük kalmasına neden olacak kadar doğurganlık azalmıştı. Bu nedenle de ücretler uzun bir süre daha yüksek bir seviyede kalmıştı. İngiltere nüfusu, çok sonraki yıllara kadar kara veba öncesi seviyelerine erişememişti (Chatuverdi, 2020).

İtalya ve İspanya'nın nüfusu daha hızlı bir şekilde geri dönmüştü. Çünkü, kadınlar daha küçük yaşta evlenmeye devam etmişlerdi. Aslında evlilik yaşı, Kara Ölüm'den sonra bile düşmüş olabilirdi. Evlilik sırasında erkekler ve kadınlar arasındaki büyük yaş farkı devam etmiş, doğurganlık davranışı ise pek değişmemiştir. Bu, kısmen İtalya ve İspanya'daki Katolik gelenekleriyle de açıklanabilir.

Ancak kuzeybatı eyaletlerinde Protestanlık lehine bu gelenek çoktan terk edilmişti. Yine de bu, İngiltere, Hollanda ve Belçika'daki yüksek ücret ortamının İtalya ve İspanya'ya kıyasla daha uzun süre devam etmiş olduğu anlamına geliyordu (Chatuverdi, 2020).

2.3.3. COVID-19 Sosyoekonomik ve Bölgesel Etki

Kara Ölüm'ün yukarıdaki analizi, COVID-19 Salgını açısından birkaç soruyu gündeme getirmiştir; Kara Ölüm'ün, feodal üretim tarzının ortadan kalkmasına yol açması gibi, COVID-19 da kapitalist üretim tarzının parçalanmasıyla sonuçlanacak mıdır? Kara Ölüm'ün, bölgesel liderliğin Akdeniz Avrupa'sından Kuzeybatı Avrupa'ya kaymasına neden olması gibi, COVID-19 da küresel liderliğin Amerika Birleşik Devletleri'nden başka bir ülkeye, potansiyel olarak Çin'e bir kaymaya yol açacak mıdır? (Chatuverdi, 2020).

Feodal zamanlardan farklı olarak, korona salgınında üretken işgücünde daha az ölüm gözlenmiştir. Ancak birçok sektörde verimlilik gerçekten düşmüştür. Genel olarak iki tür sektörü ele alabiliriz:

1. Uzaktan çalışmanın mümkün olduğu sektörler
2. Uzaktan çalışmanın mümkün olmadığı sektörler

Küresel düzeyde, uzaktan çalışmanın mümkün olmadığı sektörler, büyüklük ve istihdam açısından uzaktan çalışmanın mümkün olduğu sektörlerden daha büyüktür. Bu durumda en iyi senaryo kapsamında, uzaktan çalışmanın mümkün olduğu sektörlerde hükümetin yeterince finans ve destek sağlaması durumunda sistem, işlerliğini devam ettirecektir. En kötü senaryoda ise, bu sektörler kurtarılamazlar ve faaliyetlerini tamamen durdurmak zorunda kalabilirler. Bu nedenle, özellikle hükümetlerin bir kurtarma planı yoksa örgütlenmemiş imalat sektöründeki bir düşüşün başlangıç aşamasında olması mümkündür. Yine de uzaktan çalışmanın mümkün olmadığı sektörler türündeki bazı hizmet endüstrileri ve bir miktar fon akışı elde edebilen üretim birimleri hala ayakta kalabilir. Her durumda, (ister hükümet kurtarma paketi yoluyla ya da başka bir yolla) kapitalist bir yapının tam çöküşü mümkün görünmemektedir (Chatuverdi, 2020). Ancak, örgütsüz sektörde yüksek yoğunlukta uzaktan çalışmanın mümkün olmadığı imalat sanayilerine sahip ülkeler (veya bölgeler) düşüşe tanık olabilir.

Üretim biçimleri açısından bakıldığında, sert temel imalat işleri olan, örgütsüz ve yarı organize yapıları olan ve emeğin fiziksel varlığının kritik öneme sahip olduğu önceki endüstri biçimlerinde düşüş görülebilir. Aynı zamanda, popüler olarak sanayileşme 4.0 olarak adlandırılan şeyin bir parçası olarak ortaya çıkan endüstriler, iyileşebilir ve gelişebilir. Çok sayıda insanın işsiz kaldığı ülkelerde, üretim tarzında bir ekonomik yenilik meydana gelene kadar, nüfuslarını finansal olarak ayakta tutmanın zorlukları, hükümetler açısından daha da artabilir (Chatuverdi, 2020).

ABD, Çin, Hindistan, ASEAN ve Avrupa gibi birkaç bölge göz önünde bulundurularak hem kurumlar hem de yetenekler bazında devam eden tartışma; Genellikle Çin'in ABD'ye hegemonik meydan okuması ve Çin'in hegemonyasını koruyup koruyamayacağı veya güç ve ekonomik liderlik dengesinin Çin'in lehine sonuçlanıp sonuçlanmayacağı konusudur. Bazıları da Çin'deki tedarik zincirlerinin COVID krizinden fazla zarar görmemesine bağlı olarak, diğer ülkelerin gönüllü olarak ya da değil, Çin ile işbirliği yapacaklarını göz önünde bulundurarak, yetenekler açısından tartışmaktadır. Bu perspektiften bakıldığında, Çin'in esas gücü, Dünya, Çin egemenliği altında yaşamak zorunda olduğunu fark ettiğinde, post facto gelişecektir (Chatuverdi, 2020).

Öte yandan pek çok kişi, Çin'in korona salgını haberini Dünya'ya, geç haber vererek, sorumsuz davrandığını ve bu nedenle meşruiyetini kaybettiğini savunmaktadır. Bu açıdan bakıldığında, diğer ulusların aktif olarak Çin'deki paylarını azaltacakları ve tedarik zincirlerini karlı bir şekilde yeniden inşa edebilecekleri başka ülkeler bulacakları, iddia edilebilir. İster güven eksikliğinden ister sadece Çin'deki başka bir sağlık krizi korkusundan, ya da her ikisinden ötürü olsun, şirketler Çin'den ayrılmaya başlamış ve COVID salgınının ardından, başka ülkelere yatırım yapmayı planlamış bulunmaktadırlar. Pek çok tahmine göre, Hindistan, ASEAN bölgesi ve diğer gelişmekte olan ülkeler bundan kazançlı çıkacaktır. Gerçekten de, küreselleşmenin tüm kurumsal yapısı ve ticaret üzerindeki etkisi, kaynakların tahsisi vb. ayrıntılı olarak analiz edilmelidir.

Birçok kişi, Korona virüsünün küreselleşmenin çözülmesine yol açabileceğini iddia etmesine rağmen, küreselleşme ve uluslararasılaşma arasındaki farkı tekrar düşünmek gerekebilir. Rawi Abdelal ve Adam Seigal'e (2020,104) göre, "Hükümetleri pazarlarını

açık tutmaya zorlayan kurallar ve politika yapıcılarının ekonomilerini liberalleştirmelerine izin veren yerel ve uluslararası siyaset gibi, küreselleşmenin kurumsal temelleri - son birkaç yılda önemli ölçüde zayıflamıştır".

Bununla birlikte, uluslararasılaşma, "Yani Sınırları aşan mübadele, engelleri yıkmamanın dönüştürücü ideolojik süreci, önemli ölçüde yavaşlasa bile devam etmekte ve devam edecektir" Bu gözlemler, doğru görünmektedir ve hatta Dünya'daki birden fazla merkezin veya bloğun, en azından bölgesel güç ve liderlikten yararlanmasına yol açabilir. Önümüzdeki on yıllar – Dünya'nın 13. yüzyılda Kara Veba öncesi dönemine çok benzer bir nitelik taşımaktadır (Yalnızca bölgesel grupların farklı bölümleri etkilenmektedir ve şimdi daha fazla uluslararası temas ve iletişim yani uluslararasılaşma mevcuttur) (Chatuverdi, 2020).

Chatuverdi'nin (2020) yorumlarından çıkartılacak sonuç, Veba hastalığının Orta çağ'da yaptığı etkiye sahip bir pandemi süreci ile karşı karşıya kalındığıdır. Mevcut zaman dilimindeki etkileşim, Orta çağ'a göre çok yüksek bir orana sahip bulunmaktadır. Dolayısıyla, sürecin gerçekleştireceği etkilere verilebilecek tepkiler, çok kısa bir zaman diliminde çok fazla topluluğun ortak zamanlaması ile verilmiş gibidir. Dolayısıyla, gelecekte ortaya çıkması muhtemel sonuçlar, yine birçok kişi veya topluluğun ortak kararı niteliğini taşıyabilir. COVID-19 pandemisi birçok yeni normal tanımlamıştır. Ancak mevcut sistematik yapıyı ve güç dengelerini tam anlamıyla değiştirebileceği düşünülmemektedir. Eğer bir değişim olarsa, bunun etkileşimli bir Dünya'yı kurgulayan internet sayesinde yaratılacak bir kamuoyu eşliğinde gerçekleşebileceği, düşünülmektedir. Bunun anlamı, mümkün olduğunca çok kişiyi ikna edebilmeyi başaranın, istediği değişim her neyse, onu da başarabileceğidir.

3. ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3.1. Dünya Ticaretinde Serbestleşme ve Küreselleşme

Küreselleşme, tek bir küresel pazarda ticaretin, finansmanın, insanların ve fikirlerin artan entegrasyonundan kaynaklanan, ülkelerin artan karşılıklı bağımlılığı anlamına gelir. Uluslararası ticaret ve sınır ötesi yatırım akışları, bu entegrasyonun ana unsurlarıdır. Küresel entegrasyonu yönlendiren ana güçler, teknolojik yenilik, siyasi değişim ve ekonomik politika seçimleridir. Böylelikle küreselleşme, deregülasyonu destekleyen ekonomi politikalarından ve uluslararası ticaret, yabancı yatırım ve finansal işlemler üzerindeki kısıtlamaların azaltılmasından veya ortadan kaldırılmasından faydalanmıştır. Ticarete açılma, tercihli ticaret anlaşmaları yoluyla tek taraflı olarak veya iki taraflı ve bölgesel olarak birbirini izleyen çok taraflı müzakereler yoluyla, çok taraflı olarak sürdürülmüştür. İhraç edilen büyüme stratejileri, süreçte ihracatın önemini kabul eden sanayileşme politikalarının daha genel bir şekilde benimsenmesine katkıda bulunmuştur.

Geleneksel ticaret teorisi, ülkeler arasındaki farklılıkların mümkün kıldığı uzmanlaşmadan elde edilen kazanımları vurgular. Bu düşünce tarzının ana katkısı, karşılıklı fayda sağlayan ticaret fırsatlarının, göreceli verimlilik temelinde uzmanlaşma sayesinde var olmasıdır- bir ülkenin ticaretten yararlanabilmesi için ticaret ortaklarından daha iyi bir şey üretmesi gerekmez. Ticari ortaklarından nispeten daha verimli olması, yeterlidir. Daha yeni teoriler, üretimdeki ölçek ekonomileri, gelişmiş rekabet, daha geniş ürün çeşitliliğine erişim ve geliştirilmiş üretkenlik gibi ülkeler arasındaki farklılıklarla bağlantılı olmayan ticaretten elde edilen diğer kazanç kaynaklarına işaret etmektedir.

Ekonomik perspektiften bakıldığında serbest ticaret olgusu, ticaretten elde edilen kazanımların varlığına dayanır. Ticaretten kazanımlar olduğu fikri, normatif ticaret teorisinin temel önermesidir. Ticaret önermelerinin temel kazanımları şunlardır:

- a) Serbest ticaret otarşiden daha iyidir,
- b) Kısıtlı ticaret (yani ticaret engelleri ile kısıtlanan ticaret) otarşiden daha iyidir,

c) Küçük bir ülke için (yani Dünya fiyatlarını etkileyemeyecek kadar küçük bir ülke) serbest ticaret, sınırlı ticaretten daha iyidir.

Ticaretten elde edilen kazançlarla ilgili temel önermeler, ötesinde, otarşi ve serbest ticaret fiyatları arasındaki farklılık, ticaretten elde edilen kazanımların küçük bir açıklamasıdır. Özellikle ülkeler, üretimde ölçek ekonomileri elde etmek veya daha geniş çeşitlilikteki mallara erişim sağlamak için de ticaret yaparlar.

Ayrıca, ticaretin serbestleşmesi tekel gücünü azaltır, ortadan kaldırır veya üretkenliği artırır, geleneksel ticarete göre ek kazanımlar elde edilecektir. Bugün, serbest ticaret politikalarının günümüzün açık pazarında sürekli yenilik yaratan ve daha iyi ürünler, daha iyi ödeme yapan işler, yeni pazarlar ve artan tasarruf ve yatırımlara yol açan bir rekabet düzeyi yarattığına tanık olunmaktadır. Serbest ticaret, daha düşük fiyatlarla daha fazla mal ve hizmet sağlar, böylece yaşam standartlarını önemli ölçüde artırır.

Serbest ticaret, özgürlüğün değerini yaymaya, hukukun üstünlüğünü pekiştirmeye ve yoksul ülkelerde ekonomik kalkınmayı teşvik etmeye yardımcı olur. Serbest ticaretin faydalarından birisi de yeniliği ve rekabeti teşvik etmesidir. Ticaretin amacı çok çeşitli mal ve hizmetlere erişimdir. Serbest ticaret, tüketicilere yaşam standartlarını iyileştirmek için en fazla seçeneği ve en iyi fırsatları sunduğu için tek gerçek adil ticaret türüdür. Rekabeti teşvik eder, şirketleri daha iyi ürünler geliştirmeye ve pazar paylarını korumak veya arttırmak için fiyatları düşük ve kaliteyi yüksek tutarak pazara daha fazla mal ve hizmet sunmaya teşvik eder.

Ayrıca, serbest ticaret yeniliği teşvik eder çünkü mallar ve hizmetlerle birlikte ticaret akışı da yeni fikirler yayar. Serbest ticaret demokratik değerlerinde yayılmasına katkıda bulunur, Serbest ticaret hukukun üstünlüğünü destekler. Uluslararası ticaret yapan şirketlerin, sözleşmelerinin şartlarına ve uluslararası kabul görmüş normlara ve kanunlara uymak için nedenleri vardır. Örneğin; Dünya Ticaret Örgütü, üye ülkeleri ticaret anlaşmalarına saygı göstermeye ve herhangi bir ticaret anlaşmazlığında DTÖ'nün arabulucu organının kararlarına uymaya zorlar.

Serbest ticaret, yolsuzluğun önüne geçebilir. Sözleşmelerin uygulanmadığı ülkelerde iş ilişkileri başarısız olur, yabancı yatırımcılar kaçar ve sermaye uzaklaşır. Gerçek ekonomik özgürlük, yalnızca güçlü bir hukukun üstünlüğü anlayışına sahip hükümet

sistemi altında mümkündür. Gümrük memurlarının her kontrol noktasında komisyon beklediği ülkelerde ticaret aksayabilir. Hukukun üstünlüğü ile güçlendirilen serbest ticaret, ekonomik büyümeyi teşvik ederek, daha iyi ödeme yapılan işlerin sayısını artırır. Sonuçta refah düzeyini artırarak yolsuzluğa yönelik faaliyetleri ortadan kaldırır.

Serbest ticaret, ekonomik özgürlüğü besler. Serbestçe ticaret yapma yeteneği, fırsatları, seçenekleri ve yaşam standartlarını artırır. Günümüzde en özgür ekonomilere sahip ülkeler, uluslararası ticaret ve yatırıma açık kalarak kapitalist bir ekonomik kalkınma modelini benimsemişlerdir.

Özgür ülkelerin pazar yerlerinde her gün bireyler seçimler yapar ve kendi yaşamları üzerinde doğrudan kontrol uygular. Yoksul ülkeler, ekonomik özgürlüğe, güvence altına alınmış mülkiyet haklarına, adil ve bağımsız bir yargıya, serbest sermaye akışına ve düşük vergilendirmeye dayalı adil bir sisteme dayanan altyapıya sahip bir ticari sistem yaratarak dost ve yabancı yatırımcıları davet eden bir ortam yaratabilir.

Bir diğer önemli fayda, serbest ticaretin ekonomik büyüme yaratmasıdır. Bu şekilde, yoksul ülkeler ticari faaliyetlerle sermaye üretebilirler. Yabancı yatırım, yerel sanayilerin yerel işçiler için daha iyi istihdam fırsatları geliştirmesine ve sağlamasına olanak tanır. Dinamik, doğrudan yabancı yatırım artışı, gelişmekte olan ülkeler için serbest ticaretin en önemli faydalardan biri olmasını sağlar.

Söz konusu faydalar ile ekonomik teori arasında bağlantı kurulursa, geleneksel ekonomik büyüme teorisinin uluslararası bağlantıları hesaba katmadığı söylenebilir. Genel olarak, ülkelerin tek başına ürettikleri ve tükettikleri varsayımı üzerine kuruludur, bu nedenle ülkeler arasında ticaret yapılmazsa, ticari ilişkilerle ilişkili ulusal sınırlar arasında bilgi veya teknoloji transferi olamaz. Farklı dünya bölgelerinin büyüme deneyimleri yakından bağlantılıdır ve tek başına analiz edilemez. Burada üç gerçek vurgulanmalıdır. Birincisi, dünya ekonomisi uzun bir süredir pozitif büyüme yaşamaktadır. İkincisi, aynı dönemde dünya ticareti daha da hızlı büyümektedir. Üçüncüsü, veriler, GSYH büyümesi ile ticaretteki büyüme arasında güçlü bir pozitif korelasyon olduğunu göstermektedir. Bu korelasyon birinin diğerine yol açtığı anlamına gelmez, ancak bu iki değişken arasında önemli bir ilişki olduğunu ortaya çıkarır (Dzaleva ve Lazarovski, 2020).

Ek olarak, ticaret ve büyümeyle ilgili temel soru, ticaretin serbestleştirilmesinin daha yüksek büyüme oranlarından yol açıp açmadığıdır. Bu sorunu ele almak için, teknolojik ilerlemeyi belirleyen faktörleri açıkça dikkate alan ticaret modelleri kullanılmalıdır. Çünkü teknoloji modern ekonomik büyümenin motoru konumundadır. Aktif olarak ticaret yapan bir ülke, ithal edilen üretim ekipmanına gömülü bilgi gibi ticaret ortaklarından kendisine "akan" yeni teknolojilerden faydalanır. Bu teknolojik yayılmalar, gelişmekte olan ülkeler için özellikle önemlidir. Çünkü onlara, verimlilik açısından gelişmiş ülkeleri daha hızlı yakalama şansı verir. Ancak uluslararası ticarete aktif katılım, özellikle uluslararası piyasalardaki güçlü rekabetle ilişkili riskleri de beraberinde getirir. Uluslararası ticarete taraf olan ülke, daha az rekabetçi ve uyum sağlayabilen bazı endüstrilerinin iflas etmesi riskiyle karşı karşıya kalabilir. Bu arada, ulusal güvenlikte önemli bir role sahip endüstriler söz konusu olduğunda, yabancı tedarikçilere güvenmek kabul edilemez olarak değerlendirilebilir. Birçok hükümet, savaş sırasında gıda ithalatının kesilmesi durumunda, ülkelerinin gıda güvenliğini sağlamaya kararlıdır. Gelişmekte olan ülkeler genellikle, son zamanlarda kurulmuş olan endüstrilerinin, daha rekabetçi ve yabancı rekabete karşı daha az savunmasız hale gelene kadar geçici korumaya ihtiyaç duyduklarını savunmaktadırlar.

Bu nedenle, hükümetler genellikle kota getirerek seçilmiş ithalatı yasaklar veya azaltır veya gümrük vergileri koyarak ithalatı daha pahalı ve daha az rekabetçi hale getirir. Bu tür korumacı politikalar ekonomik olarak tehlikeli olabilir çünkü yerli üreticilerin daha az verimli üretmeye devam etmesine izin verir ve sonunda ekonomik durgunluğa yol açar. Mümkün olan her yerde, temel endüstrilerin ekonomik verimliliğini ve uluslararası rekabet gücünü artırmak, korumacı politikalara bir alternatif olarak düşünülmelidir.

Uluslararası ticaretin maliyetleri ve faydaları, bir ülkenin iç pazarının büyüklüğü, doğal kaynak donanımı ve konumu gibi faktörlere de bağlıdır. Büyük iç pazarlara sahip ülkeler, genellikle daha az ticaret yapar. Petrol gibi birkaç doğal kaynağa sahip olan ülkeler ise, daha fazla ticaret yapma eğilimindedirler.

3.2. Dış Ticaret Kuramları Perspektifinden Covid-19 Salgını

Çalışmanın bu bölümünde, dış ticaret teorilerine ilişkin tarihçe ve tanımlar verilecektir. Bazı dış ticaret teorileri, stratejik olarak kullanılıp kullanılmayacaklarının

anlaşılabilmesi için açıklanmaya çalışılacaktır. Ancak, genel dış ticaret teorilerine kısaca değinmekte fayda görülmektedir. Ticaret, herhangi bir ekonomideki mal fazlasının gerek iç gerekse dış piyasada belirli bir bedel ile nihai tüketiciye veya aracıya devredilmesidir. Dış ticaret ise, ithalat ve ihracatın tamamını kapsamaktadır.

3.2.1. Dış Ticaret Teorilerinin Tarihçesi

Batı Avrupa'nın Rönesans ve reform hareketlerini başlatarak Ortaçağ'ın karanlığından kurtulma çabalarının, politik iktisat alanına bir yansıması olarak ortaya çıkan merkantilizm'in (1450-1750) ana fikri, mevcut altın stoklarını artırmaktır. 18. yüzyıla gelindiğinde ise monarşizm baskısından bunalmış Fransız iktisadi düşünürlerinin ortaya koyduğu Fizyokratizm, asıl olanın tarım ürünlerinin ihracı ile üretici gelirinin artması olduğunu savunmuştur. Aynı yüzyıl içerisinde Adam Smith (1776), Ulusların Zenginliği adlı kitabını yayınlamış ve bundan 67 yıl sonra John Stuart Mill (1843) "Siyasal İktisadın İlkeleri" adlı kitabını yayınlamıştır.

Bu iki kitap arasında geçen zaman dilimine ve bireylerin rasyonel olduğu düşüncesini savunan iktisadi düşünceye ise, Klasik İktisadi Düşünce adı verilmektedir. Klasik terimi, Keynes tarafından 1936 öncesi tüm iktisatçılar için kullanılmaktadır (Yücesan, 2017).

Klasik İngiliz iktisatçı, ekolün tersine farklı ülkelerden (Avusturya, İsviçre ve Amerika gibi) iktisatçıların emek değer teorisine çok fazla önem verildiği ve bu sebeple maliyet ve dış ticaret kavramlarının göz ardı edildiğini öne sürerek geliştirdiği, iktisadi düşünceye Neo-Klasik İktisat adı verilmektedir. Bu düşünce 1870-1930 arasında hüküm sürmüştür. Keynes, bu iktisadi düşünceyi de klasik olarak adlandırmaktadır.

Eli Hecksher ve Bertil Ohlin tarafından ortaya atılan Faktör Donatımı Teorisi Eli Heckscher'in 1919 yılında yayınlanan Faktör Oranları Teorisi adlı makalesine ve Bertil Ohlin'in 1933'te yayınlanan Bölgeler Arası Ticaret ve Uluslararası Ticaret adlı kitabına dayanmaktadır. Karşılaştırmalı Üstünlükler Teorisinin, uluslararası emek verimliliğindeki farkları göz ardı etmesinin açık yarattığını düşünen Heckscher ve öğrencisi Ohlin tarafından ortaya atılan faktör donatımı teorisi, bir ülkenin hangi üretim

faktörüne sahipse, o faktörü yoğun biçimde gerektiren malların üretiminde karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğu tezini, savunmaktadır.

Heckscher-Ohlin sonrası süreçte, bu teorinin eleştirisi Leontief Çelişkisi ile yapılmıştır. Bunun üzerine, birçok dış ticaret teorisi ortaya atılmıştır. Donald B. Keesing (1965, 1966 ve 1968) analitik ve ampirik çalışmalarıyla beşeri sermayenin uluslararası ticareti etkileme gücünü bulmaya çalışmıştır.

Faktör Donatımı Teorisi ile olan benzerliği nedeniyle Neo-Faktör Donatımı Teorisi adı verilen teorinin gerçek adı, Nitelikli İş Gücü teorisidir (Vatansever Deviren, 2004). Teknolojik değişimin sabit kabul edilmesinin, faktör Donatımı Teorisinin açığı olduğunu düşünen M.V. Posner (1961) Teknoloji Açığı Teorisini geliştirmeye çalışmıştır. Bu teoride, yeni teknolojinin bir ülkeye transferi (taklit gecikmesi) dolayısıyla bu teknoloji ile üretilcek olan mala talebin gecikmesi (talep gecikmesi), teknolojik değişim sürecidir (Vatansever Deviren 2004). R. Vernon (1966) Ürün Dönemleri Teorisini ileri sürerek, yeni teknoloji ürünlerinin ihraç, nispeten eski teknoloji ürünlerinin ise ithal edilmeleri gerektiğini savunmuş ve Teknoloji Açığı Teorisini genelleştirmiştir (Vatansever Deviren, 2004).

Teknoloji Açığı Teorisi ve takipçisi Ürün dönemleri teorisinin geliştirilmeye çalışıldığı yıllarda tam olarak 1961’de Steffan B. Linder Faktör Donanımı Teorisinin, görece ilkel ürünleri kapsadığını ve sanayi malları ticaretini açıklamada yetersiz kaldığını ve sanayi malları ticaretinin benzer gelir düzeyleri ve tercihlere sahip ülkeler arasında ortaya çıktığını öne sürerek, Tercihlerde Benzerlik Teorisini ortaya atmıştır (Vatansever Deviren, 2004).

Ölçek Ekonomileri Teorisi, geniş bir iç piyasaya sahip ülkelerin, ölçek ekonomilerinden faydalanarak üretimde azalan maliyetler elde ettiğini savunmaktadır. Uluslararası ticaretin önemli nedenlerinden biri olarak gösterilen, içsel ve dışsal ölçek ekonomilerinin tanım kolaylığı ve dışsal ölçek ekonomilerine oranla daha basit model kurgusuna sahip olması nedeniyle, içsel ölçek ekonomileri üzerine yapılan araştırmalar görece daha yoğun hale gelmiştir. Paul R. Krugman ve Elhanan Helpman gibi iktisatçılar içsel ölçek ekonomisine dayalı modeller geliştirirken Kemp ve Negishi gibi

iktisatçılar dışsal ölçek ekonomilerine dayalı modeller geliştirmişlerdir. Bu model tekelci rekabet teorisine önemli katkılarda bulunmuştur (Vatansever Deviren, 2004).

Tekelci Rekabet Teorisi, sanayi malları endüstri içi ticaretini ürün farklılaştırması ve ölçek ekonomileri ile açıklamaktadır. Endüstriler arası ticaret mübadele ve uzmanlaşmadan kazanç sağlarken, dış ticaret nedeniyle artan ürün çeşitliliği ek bir kazanç olarak ortaya çıkmaktadır. Son yıllarda gelişme gösteren endüstri içi ticaret Tekelci Rekabet Teorisi tarafından açıklanmaktadır (Vatansever Deviren, 2004).

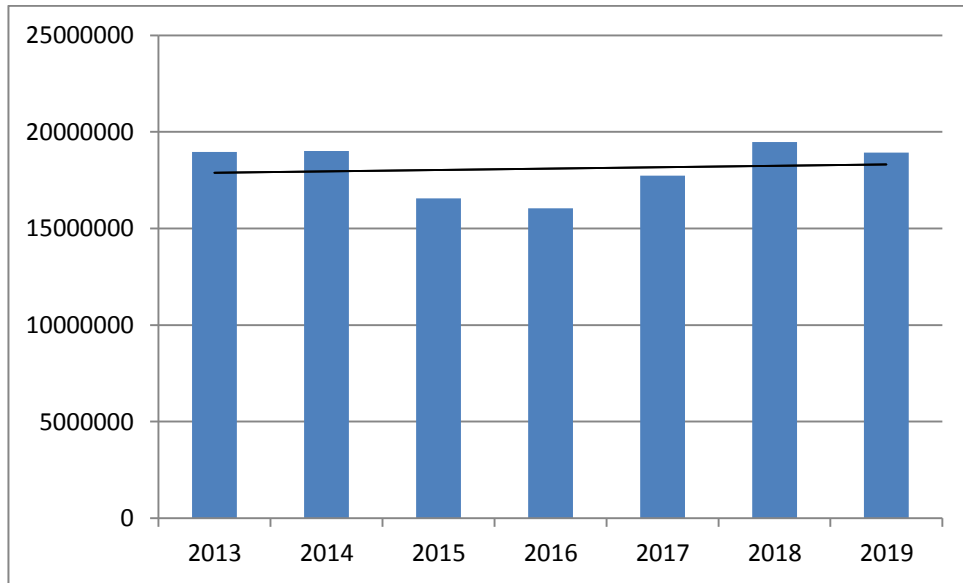
Gerek klasik dış ticaret teoriler gerekse modern dış ticaret teorilerinin amacı, ait oldukları ülkelerin refah seviyesini artırmaktır. Ancak, dayandığı temeller yerli üretim yetersizliği, yerli talepten kalan üretim fazlası, uluslararası piyasalardaki fiyat ve mal farklılaştırması olarak sayılabilmektedir. Mevcut durumda hangi teorinin üstün olduğuna bakılmaksızın, tüm teorilerin COVID-19'un ortaya çıkardığı risklerden etkilendiği göz ardı edilmemelidir. Altın fazlası yapmaya çalışan bir ekonominin, ülkeler arası giriş çıkışların kısıtlandığı bir ortamda, uzmanlarını ve teknolojisini herhangi bir ekonomiye yönlendirmesi söz konusu değildir. Fizyokratların önerisi olan tarım ürünlerinin ihracı ise, çok ciddi kısıtlamalara tabidir. Karşılaştırmalı olarak, üstün olunan veya eldeki kaynağın maliyetinin ucuz olmasına dayanan teoride geçersiz kılınmıştır. Nitelikli iş gücü, doğrudan sağlık riski, hem de hayati bir risk ile karşı karşıyadır. Yeni teknolojiyi ihraç etmek mümkün olmadığı gibi, benzer gelir düzeyleri ve tercihlere sahip ülkelere ulaşımında da sorunlar bulunmaktadır.

Endüstri içi veya dışı ölçek ekonomilerinden her şeye rağmen yararlanılsa bile, sonuç olarak düşük maliyetle üretilen malların ihracı söz konusu olamamaktadır. Tamamen kapanmasa bile, tüm çıkışlar ve girişler çok sıkı kontroller altında gerçekleşmektedir. Ayrıca, Çin ve ABD'nin tarife savaşları, 2018 Temmuz'undan bu yana Dünya ekonomisine ve dış ticaretine çok ağır darbeler vurmuş durumdadır. Beklentilerin Dünya ekonomisine yönelik bir resesyon olduğu bir konjonktürde, aniden ortaya çıkan COVID-19 pandemisi her şeyi daha da kötüleştirmiştir. Ayrıca tüm Dünya ekonomilerinde son yıllarda uygulanan korumacılık (protectionism) iç piyasadaki üretimini, muadili yabancı üretime ve haksız rekabete karşı korumaya çalışmaktadır. Bu sistem, dört önemli araç kullanmaktadır; Gümrük tarifeleri, sübvansiyonlar, kotalar ve

döviz manipölasyonları. Ancak en sık başvuru olan yol, tarifeler ve ithalat vergileri şeklinde ortaya çıkmaktadır.

Çalışmanın konusu COVID-19 ve Dünya ekonomileri üzerine etkisi oluşturmaktadır. Konuya ilişkin bir fikir vermesi açısından şekil 3.1 incelenmelidir. Şekil, Dünya ticaret hacmine ilişkin verileri içermektedir. 2015, 2016 ve 2017 yılları, Dünya ekonomisinin yaşamış olduğu finansal krizin etkilerinin, adeta tekrar ettiği yıllar olarak gerçekteleşmiştir.

2016 yılında %3,3 ve 2017 yılında % 3,8 oranında büyüme kaydedilmiştir. 2018 yılı, 2013 ve 2014 yıllarındaki rakama yakın olarak gerçekteleşmiştir (19.472.401 (bin ABD doları)). Pık noktası 2018 yılı olan şekilde, 2019 yılı Dünya ticaret hacmi 18.932.952 \$ olarak gerçekteleşmiştir. Birbirine oldukça yakın olan bu rakamlar, Çin’de ortaya çıkan COVID-19 salgının etkilerini anlatır niteliktedir. Her ne kadar, Aralık ayında görölmüş olsa da, salgın rakamlara yansımıştır. 2020 yılı için World Trade Organization (WTO) dünya ticaret hacminin % 9,2 oranında gerileyeceğini 2021 yılı için ise % 7,2 oranında gerileme beklendiğini bildirmektedir. Bu rakam 2020 yılı için Dünya dış ticaretinin yaklaşık 1.7 trilyon dolar azalacağını ve 17.19 trilyon dolar seviyesinde gerçekteleşeceğini ifade etmektedir. Bu rakamlar gelişmekte olan Dünya ekonomilerini ciddi oranda sarsacak rakamlardır.

Şekil 3.1 Yıllar Bazlı Dünya Ticaret Hacmi (Kaynak: World Trade Organization)

3.3. Dünya Ticareti ve COVID-19

Küreselleşme, ortaya atıldığı ilk günden itibaren yaşantımızı kalıcı bir biçimde değiştirmiş ve geçim kaynağımız halini almıştır (Shrestha v.d., 2020, 1). Ancak küreselleşme olgusu, sermaye hareketlerinin ötesinde aynı zamanda sosyal bir olgu olarak da varlığını sürdürmektedir. Ticari veya seyahat amacıyla da olsa bireyler hareket halindedir ve bu faaliyetler, hastalığın yayılmasının başlıca sebebi olarak görülmektedir. Ayrıca, artan kentleşme olgusu ve Dünya ekonomisinin giderek daha yakın bir entegrasyona sahip olması da hastalığın hızla yayılmasına sebep olmaktadır. Mobilite, bu kadar yüksekken ticaret ve turizm sektörleri en çok etkilenen sektörler olmuşlardır. Özetle, paylaşım zorunluluğu olan her tür ekonomik faaliyet hastalığın yayılmasını bir derece daha artırmaktadır.

Şu anki durumda, paylaşılan ekonomik aktiviteler “güvencesiz” bir durumdadır ve sebebi COVID-19’dur (Mokter, 2020, 1). Bu yıkıcı fenomen, özellikle konaklama ve taşımacılık sektörünü vurmuştur (Mokter, 2020, 1). Bu yüzden, COVID-19’un paylaşılan ekonomik aktiviteler üzerine etkilerinin anlaşılması gerekmektedir.

İlk kez Çin’de ortaya çıkarak, sonrasında küresel ölçekte bir tehdit olarak varlığını sürdüren hastalığın etkilerinin çok net anlaşılması, kesin çizgilerle kayıp ve kazançların belirlenebilmesi çok mümkün olmamaktadır (McKibbin ve Fernando, 2020, 1).

Bu yüzden, en üst ölçekte kural koyucular (politika yapıcılar) krizin etkilerine tam anlamıyla cevap verebilecek bir çözüm önerisi bulmakta zorlanmaktadırlar (Assche ve Lundan, 2020).

Hastalığın geleceğine ilişkin çeşitli senaryolar, kısa, orta ve uzun vade için belirlenmeye çalışılmaktadır. Kısa vadede, birçok soru işareti bulunmaktadır. Çin, ülkeye toplu olarak giren gruplar için yeni engeller oluşturma zorunluluğuna sahiptir. Avrupa ve kuzey Amerika’da henüz hiçbir ülke, pik noktasına ulaşmış değildir. Üzerinde tartışılan birçok matematik model de, bunun ne zaman olacağını açıklayabilecek konumda değildir. Ortadoğu ve Güney Amerika gibi, nüfus yoğunluğu oldukça fazla olan ve sağlık sisteminin yeterli olmadığı ülkeleri barındıran yerleşim birimlerinde, ikinci pikin zamanı tahmin edilememektedir.

Orta vadedeki senaryoda ise, Güney Yarımküre de özellikle Güney Amerika'ya yakın olan Karayipler ve Afrika ülkelerinin COVID-19'u yenebilecek yeterli sağlık sistemlerinin olmayışına ilişkin beklentiler mevcut bulunmaktadır. Güney Yarımküre, hastalığın toplu etkilerinden kaçınamayacaktır. Burada yaşayan halklar, çok çabuk yakınlaşma eğilimindedirler.

Uzun vadedeki senaryo ise, ikinci dalga beklentisi hâkim bulunmaktadır. Birincisinden çok daha yıkıcı olacağı ve hatta tarihteki tüm pandemi salgınlarından daha da yıkıcı olacağı beklentisi ortaya çıkmaktadır. Çünkü, birinci dalga pik yapmıştır ve buna rağmen birçok insan virüsün etki alanı dışında kalmıştır.

Ayrıca, virüse karşı bir bağışıklık sisteminin olup olmadığı bilinmediği gibi, bağışıklık sisteminin ne kadar sürede tepki vereceği de bilinmemektedir. Özetle pandeminin hızla yayılması kaçınılmaz görünmektedir ve halen net olarak bulunmuş bir çözüm bulunmamaktadır (Mas-Coma, Jones, Marty, 2020).

COVID-19 pandemisinin küresel ekonomi üzerindeki etkilerinin üç kısma ayrılabilceği belirtilmektedir (Maital ve Barzani, 2020, 5). Bunlar, doğrudan üretim sektörünün etkilenmesi (arz yönlü etki), yeni bir arz zinciri ortaya çıkması sebebiyle yaşanan pazar kesintisi (arz yönlü etki), firma ve pazarlar üzerindeki finansal etkiler (talep yönlü etki). Arz yönlü olarak ortaya çıkan etkinin, Çin ve diğer ülkelerde fabrikaların kapanmalarına sebep olması, küresel anlamda bir mal ve hizmet daralmasına yol açmıştır.

Daha düşük çıktı ve daha yüksek fiyat sarmalında stagflasyon konjonktürüne sürüklenme beklenmektedir. Maital ve Barzani'ye göre (2020), talebi artırmak için daralmaya (Örneğin; Merkez Bankaları düşük faiz oranları) talep taraflı tepki, özellikle kısa vadede arz eğrisini (bu aynı zamanda bir maliyet eğrisidir) yani çıktı ve istihdam üzerinde etki ile enflasyonu kötüleştirecektir. Sorun, alternatif parça ve malzeme kaynakları bulamama nedeniyle fiyattan duyarsızdır (Maital ve Barzani, 2020, 5).

Krizin ikinci tur etkisinin etkileri ise, şu şekilde belirtilmektedir “Küresel bir salgının ikinci tur etkisinin, talepte orta ila büyük daralmalara neden olacağını unutmayın. Arz tarafındaki aksaklıklar fabrikaları ve çalışma yerlerini kapattıkça, tüketiciler harcamalarını kısacak, talep eğrilerini içe doğru kaydıracak, GSYH'yı azaltacak, işsizliği artıracak ve fiyat artışlarını hafifletecek. Bu kayıp talebin bir kısmı geçici

olacak ve salgın gerilediğinde tüketiciler, tatiller gibi harcamalarını 'telafi edecek'. Ancak talebin bir kısmı kalıcı olarak kaybedilecek ve böylece uzun vadeli küresel ekonomik büyüme azalacaktır” (Maital ve Barzani, 2020, 5).

Maital ve Barzani’ye (2020) göre, 2009'dan bu yana geçen on yılda kredi ve paradaki muazzam genişleme bir gizem yaratmaktadır- bu para genişlemesi neden enflasyon yaratmamıştır? Cevap, Çin’in neredeyse sonsuz esnek arz eğrisi ve muazzam üretim kapasitesiyle birlikte, İnternet güdümlü küresel mal ve hizmet arzıyla birlikte, Dünya talebini daha yüksek fiyatlar olmadan, karşılayabilmesidir. Enflasyonun hisse senedi fiyatlarında meydana geldiği, yatırımcıların sifıra yakın faiz oranlarından borç para almasıyla ve hisse senedi dışında birkaç cazip yatırım fırsatı bulmasıyla borsaların yükseldiği belirtilmektedir (Maital ve Barzani, 2020, 6).

COVID-19 salgınının, bu küresel sonsuz elastik arz eğrisinin çarkına negatif etkide bulunduğu belirtilmektedir. Sorun şudur ki, talepteki düşüş, arzdaki daralmayı telafi edecek midir? Değilse, sonunda 2008 yılının 9.’uncu ayından beri istikrarlı fiyatların ardından, tedarik zincirlerinin kesintiye uğraması ve Çin’den ve bir dereceye kadar Hindistan’dan mal ve hizmet arzının aksaması nedeniyle, COVID-19’un bir sonucu olarak enflasyonun ilk işaretleri görülebilecektir (Maital ve Barzani, 2020, 6).

Dünya üzerindeki sosyo-ekonomik etkilerden biri de, küresel yoksulluğa olan yansımalarıdır. COVID-19 pandemisini benzersiz bir deneyim yapan şey, teknolojinin son 100 yılda çok büyük ölçüde geliştiği bu modern çağda, Dünya’nın böylesine kitlesel bir hastalık aktarımını, ilk kez yaşıyor olmasıdır.

Ölümcül COVID-19 hastalığının yayılma hızı ve aşılamanın yeterince hızlı gerçekleşmemesi, gıda enflasyonu ve diğer ilgili geçim kaynaklarının bozulması, birçok insanı kıtlık ve açlığa mahkûm etmiştir. Yolsuzlukların artmasının yanı sıra, suç ve terörist gücün yayılması da yüksek oranda beklenmektedir. Bu, tüm Dünya’da mutlak ve göreceli yoksulluğu artıracak ve özellikle cehalet ve düşük eğitimi sona erdirme çabaları da etkilenecektir (Buheji v.d., 2020, 215).

COVID-19 tehdidinden etkilenecek üç ana yoksulluk türü vardır. Göreli yoksulluk, en çok etkilenen yoksulluk türü olacaktır. Birçok orta sınıf, sosyoekonomik yaşam standardının, özgürce erişmeye alıştıklarıyla karşılaştırıldığında kötüleşmesinin etkisini

hissedecektir. Toplam istikrarsızlık nedeniyle gelir eşitsizliği artacaktır. Mutlak yoksulluk, işsizlik miktarı ve tam zamanlı iş bulmanın zorluğu nedeniyle pek çok kişinin yoksulluk sınırının hemen altına düştüğü ikinci etkilenen yoksulluk türüdür. En az etkilenen tür, temel gıda, temiz su, sağlık barınağı, eğitim ve bilgi kısıtlılığına sahip insanların yüzdesinin yaklaşık olarak aynı kalacağı aşırı yoksulluktur (Buheji v.d., 2020, 215).

COVID-19 öncesi Dünya genelindeki yoksulluğun bilinmesi, pandemi sürecinin etkilerinin anlaşılması açısından önemlidir. Asya kıtasında Hindistan ele alındığında, hükümetin, sağlık sisteminin kırılgan durumunun farkında olarak, 1897 Salgın Hastalıklar Yasasını yürürlüğe koyduğu belirtilmektedir. Bunun sonucu olarak da, eğitim kurumları ve birçok ticari kuruluş kapatılmıştır. Hindistan'ın, küresel arenada virüsün uluslararası yolcular aracılığıyla bulaşmasını önlemek için, sınırlarını kapatan ilk ülkelerden biri olduğu belirtilmektedir. Ancak, ülke içerisinde alınan önlemler, büyük kayıt dışı sektöre sahip Hindistan için çok ağır sonuçlar doğurabilecektir. Çalışan nüfusun %90'ı, hala kayıt dışı sektörde çalışmaktadır. Büyük bir kısmı çek-çek çekicileri, göçmen işçileri, topraksız tarım işçilerini vb. içermektedir. İş güvencesi yok, hastalık izni yok, ücretli izin yok, sonuçta, çalışanlar çok kötü koşullar altına sokulmaktadır (Buheji v.d., 2020, 216).

Afrika'da Gana, Nijerya ve Kenya örneklerinde de çok iyimser tablolar çizilmemektedir. COVID-19 pandemisi'nin birçok gelişmekte olan ülke ve özellikle Afrika kıtasında, uzun vadeli sonuçları olacağı belirtilmektedir. Dünya Bankası'nın (2020) raporuna göre; COVID-19 salgınının, Dünya'nın her yerindeki her tür geçim kaynağı için gerçek bir tehdit olduğu vurgulanmaktadır. Ancak, pandemi sürecinin etkilerinin çoğunlukla herhangi bir ekonomik, sosyal, sağlık ve eğitim hizmetinin altında yaşayanları daha da kötüleştireceği zaman, en yıkıcı etkiye sahip olduğu belirtilmektedir.

Bazı hükümetlerin, salgın sırasında halkına yardım sağlayamadığı için, Dünya'nın en fakir kıtası olan Afrika'nın, en büyük ekonomik kaybın yaşanacağı bölge olacağı, belirtilmektedir. Sağlık uzmanlarının, hükümetlerin ve politika yapıcılarının olası sosyoekonomik sonuçların ciddiyetini kabul etmesi gerekliliği vurgulanmaktadır. Dünya Bankası (2000) raporu yoksulluğu, açlık, barınak eksikliği, hasta olma ve

doktora gidememe, eğitim yoksunluğu; işsizlik ve gelecekte korkma olarak tanımlanmaktadır. İstatistikler, bugüne kadar Afrikalıların çoğunun bu tanıma uyduğunu göstermektedir. Burada insanların %80' inin günde 10 dolardan daha az parayla yaşadığını belirtilmektedir (Buheji v.d., 2020, 216).

Güney Amerika'dan Brezilya örneği de, benzer bir nitelik arz etmektedir (Buheji v.d., 2020, 216). Brezilya ve Arjantin gibi Latin Amerika ülkeleri salgın öncesinde de siyasi ve ekonomik birçok kriz yaşamışlardır. Brezilya, salgından bağımsız olarak zaten güçlü bir ekonomik kriz yaşamıştır. Buna da iş kanunlarının gevşetilmesi ve haksız işten çıkarmaların yol açtığını belirtilmektedir (Buheji v.d., 2020, 216).

Politika yapıcılarının, küresel gıda güvenliği üzerine odaklanmaları gerekmektedir. COVID-19 salgınının ilerlemesinin, virüsün kontrol altına alınması ihtiyacı ile Dünya'nın yoksullarına ve açlarına en çok zarar veren ekonomik krizlerden ve gıda güvenliği krizlerinden kaçınma arasında, çatışma ortaya çıktığı vurgulanmaktadır. Henüz büyük bir gıda kıtlığı ortaya çıkmasa da, tarım ve gıda piyasaları, insan hareketlerine getirilen kısıtlamaların yarattığı işgücü kıtlığı, restoran ve okulların kapanmasından kaynaklanan gıda talebindeki değişimler ve gelir kayıpları nedeniyle aksamalarla karşı karşıya bulunmaktadır. Bazı ülkeler tarafından uygulanan ihracat kısıtlamaları, buğday ve pirinç gibi temel gıda maddelerinin ticaret akışını kesintiye uğratmaktadır. Pandemi, gıda güvenliğini de etkilemektedir. Bulunabilirlik (Gıda tedariki yeterli mi?), Erişim (İnsanlar ihtiyaç duydukları yiyeceği temin edebilir mi?), Kullanım (İnsanlar yeterli miktarda alım yapıyor mu? Besinler?) ve istikrar (İnsanlar her zaman yiyeceğe erişebilir mi?). COVID-19, gıdaya erişimi doğrudan ve en ciddi şekilde etkilemektedir. Ancak etkiler aynı zamanda, bulunabilirlikteki kesintiler yoluyla da hissedilmektedir. Tüketici talebinin daha ucuz ve daha az besleyici gıdalara doğru kayması, gıda fiyatları istikrarsızlığı, COVID-19'un gıda güvenliğine yönelik oluşturduğu ana tehditlerin özeti şeklinde verilebilir (Laborde v.d., 2020).

Literatürün bir kısmı, sosyal olgunun sağlık yönünü değerlendirmekteyken, bir kısmı da özellikle paylaşım gerektiren aktivitelerin (Faaliyetler) ciddi kısıt altında olduğunu vurgulamaktadır. Farklı çalışmalar, sonuçları tahmin etmeye yönelmektedirler. Ancak, kesin olan şey, refah seviyesi ile insan sağlığı arasındaki kesin ilintidir (Pritchett ve Summers, 1996; Bloom ve Sachs, 1998; Bhargava v.d., 2001; Cuddington v.d., 1994;

Cuddington ve Hancock, 1994; Robalino v.d., 2002a; Robalino v.d., 2002b; WHO Commission on Macroeconomics and Health, 2001; Haacker, 2004). Sosyoekonomik kavramı sosyal ve ekonomik olguların birbirinden ayıramayacağını ifade etmektedir ve literatür bu iki kavramı iç içe veya bileşik olarak kullanmaktadır.

Küresel ekonomi, bir daha aynı olmayacaktır. Daha önce, bir salgın hastalık tehdidi ortaya çıkmıştır. Ancak, hiçbirisi ile böylesi şiddetli bir mücadeleye girilmemiştir. Krizi, hafifletme çabaları, karantina tedbirleri, seyahat kısıtlamaları ve enfeksiyonu kısıtlamak için mevcut tüm sağlık kaynaklarının kullanımı. Bunların finanse edilmesi için tüm Dünya’da hükümetler görülmemiş ölçekte ekonomik güçlerini zorlamaktadırlar (Reinhart ve Reinhart, 2020).

“Küresel mali kriz” olarak adlandırılmasına rağmen, 2008’de başlayan gerileme büyük ölçüde 11 gelişmiş ekonomide ki bankacılık kriziydi. Ancak, mevcutta yaşanan krizin doğası bu krizden farklıdır. Sınırları aşan bir kriz, söz konusudur. Bu kriz, büyük depresyondan daha büyük ölçekte bir durgunluğa sebep olmuştur.

Sonuç olarak, kullanılan maliye ve para politikaları daralmayla mücadele etmekten çok, hafifletici bir nitelik taşımaktalar (Reinhart ve Reinhart, 2020).

Dünya Bankası, en son analizinde, küresel ekonominin 2020’de yüzde 5,2 küçüleceğini belirtti. ABD Çalışma Bürosu, geçtiğimiz günlerde en kötü aylık işsizlik rakamlarını yayınladı ajansın yayınladığı veriler 72 yılı kapsamaktaydı. Buna göre ABD işsizlik oranı gelecek yılın ortasına kadar iki haneli sınıra yakın kalacak gibi görünmektedir (Reinhart ve Reinhart, 2020).

İngiltere Merkez Bankası, bu yıl Birleşik Krallık’ın, 1706’dan bu yana üretimdeki en büyük düşüşle karşı karşıya kalabileceği konusunda, uyarıda bulundu. Bu durum o kadar vahim ki, bir "Depresyon", bir “Pandemik-Depresyon” olarak adlandırılmayı hak ediyor (Reinhart ve Reinhart, 2020,85).

Tüm Dünya’da pandemi kaynaklı krizin etkileri, panik havası içeren cümleler ile belirtilmektedir. Gelişmiş ülkeler, krizin etkilerini giderebilmek için yardım amaçlı kaynak tahsislerinde bulunmaktadırlar. Örneğin ABD G-20 ekonomilerine 11 trilyon

dolarlık bir kaynak tahsisi gerçekleştirmiştir. Ekonomisi zayıf ülkelerden 76'sının ise borç servisi geri ödemelerini ertelemiştir (Reinhart ve Reinhart, 2020).

Küresel anlamda ilişkiler gerek mali ve gerekse sosyal destekler anlamında ve giderek daha kompleks bir yapıya sahip olarak varlıklarını sürdürmektedirler. Pandemi kaynaklı ekonomik kriz, küreselleşmenin sadece ekonomik bir olgu değil, aynı zamanda sosyal ilişkiler ağı da olması gerektiğini göstermektedir.

Küresel anlamda, COVID-19'un etkilerine ilişkin topluca bir değerlendirilme yapılacak olursa: Mobilite anlamında, getirilen seyahat kısıtlamaları sebebiyle, havayolu taşımacılığında faaliyet gösteren ve 2018-2019 sezonunda aylık 5 milyondan fazla yolcu taşıyan Türk Hava Yolları, Delta ve Lufthansa gibi büyük şirketlerin de aralarında bulunduğu havayolu şirketlerinin hisse senedi fiyatlarında, %30'luk bir azalma beklenmektedir. Deniz yolu taşımacılığında faaliyet gösteren büyük firmaların hisse senedi fiyatlarında da %60 oranında düşüş beklenmektedir. Dünya çapında uygulamaya koyulan, Seyahat kısıtlamalarından Güney Amerika'da yaşayanların %99,7'si Kuzey Amerika'da yaşayanların ise %92,5'i etkilenecektir. Afrika'da bu oran %62,5 olacaktır (Shresta v.d., 2020, 3).

Dünya çapında gerçekleştirilecek spor organizasyonlarının birçoğu, yeniden planlanmıştır. Örneğin, Japonya'da 2020 yılında yapılması planlanan yaz olimpiyatları 2021 yılına ertelenmiştir. Atletizm, bisiklet, futbol, golf vb. spor aktiviteleri ertelenmiş ya da iptal edilmiştir. Karantina tedbirleri ve seyahat kısıtlamalarıyla, işgücü evrensel olarak etkilenmiştir. Küresel istihdamın yaklaşık %62'si, sosyal güvenlik, sosyal yardımlar, sağlık hizmetlerine erişim, gelir güvencesi veya uzaktan çalışma olasılığı eksikliği ile karakterize edilen kayıt dışı bir ekonomiden oluşmaktadır; yani en savunmasız grupturlar.

İşgücü piyasasında en savunmasız olanlar arasında, yaklaşık 1,6 milyar kayıt dışı ekonomi çalışanı, karantina önlemlerinden önemli ölçüde etkilenmektedir (Shresta v.d., 2020, 3). Ayrıca, ırksal ve etnik azınlıklar orantısız bir şekilde pandemiden etkilenmiştir. Bunlar, temel hizmetlerde çalışan düşük ücretli işçilerdir. Bakkallarda çalışmak, mahsulleri hasat etmek, hayvanları kesmek, temizlik ve nakliye işlerinde çalışmak gibi informal sektörlerde çalışmaktadırlar. Gecekondu mahallelerinde

yaşayanlar, yaşadıkları ortamlarda ya da işe gitmek için güvenmeleri gereken toplu taşıma sistemlerinde, fiziksel mesafeyi en az koruyabilenlerdir. Avrupa ve Amerika Birleşik Devletleri'ndeki, sıkışık yaşam koşulları ve genişletilmiş sağlık hizmetleri ile göçmen kampları, anlatılmamış bir sefalet maruz kalmaktadır. Aynı şekilde hapishanelerde ve tabii ki Gazze'de benzer durum söz konusudur (Palat, 2020, 148).

İmalat, konaklama, yemek hizmetleri ve perakende gibi en çok etkilenen sektörler, dünya çapındaki işverenlerin yaklaşık %54'ünü içermektedir ve ortalama GSYH'nın %30'unu oluşturmaktadır. Bu sektörlerin toparlanması için önemli miktarda zaman ve çaba gerektiği tahmin edilmektedir (Shresta v.d., 2020, 3). Bu bağlamda dünya ekonomilerinde GSYH'da beklenen azalma %2,7 ile %4,6 arası olarak tahmin edilmektedir (Fernandes, 2020, 21). En büyük kaybın, turizm sektörünün katkısının azalması gerekçesiyle ortaya çıkacağı belirtilmektedir (Fernandes, 2020, 21). Farklı senaryolarda GSYH küçülmelerinin %0,6 ile %6,8 arasında olacağı da belirtilmektedir (Fernandes, 2020, 21). GSYH'daki küçülme oranları karantina tedbirlerinin süresi ile ilişkilendirilmektedir. Çalışma saatlerinde yaklaşık %10,5 oranında bir azalma beklenmektedir. Sağlık kapasitesi oldukça zorlanacaktır. Tarım ürünleri ve gıdaya erişim anlamında İngiltere, ABD, Avustralya, Kanada ve Yeni Zelanda tedarik zincirlerinde sıkıntı yaşadıklarını bildirmektedirler (Shresta v.d., 2020, 3). Bangladeş gibi tarım sektörünün GSYH yüksek katkısının bulunduğu ülkeler arz açısından değil talep açısından şoklar yaşamaktadırlar (Shresta v.d., 2020, 3).

Özetle, COVID-19 salgınının başlangıcından bu yana Dünya, büyük ölçüde değişmiştir. Pandeminin, küresel ekonomi ve Dünya genelindeki toplulukların sağlığı üzerinde, yıkıcı bir etkisi olmuştur. 2019 yılında havayolları tarafından 4,5 milyar yolcu taşındı ve bu sayı pandemi sırasında 2,2 milyara düştü. %50'nin üzerinde yolcu sayısında gerçekleşen düşüşe rağmen, küreselleşme, hava ve gemi yolculuğu gibi hareketlilik kanalları nedeniyle hastalığın yayılmasına yol açmıştır. Seyahat kısıtlamaları, mobiliteye ilişkin düzenlemeler ve ticaretin kilitlenmesi sebebiyle küreselleşme yavaşladı ve neredeyse durma noktasına geldi. Uygulanan stratejiler havayolu ve nakliye endüstrileri üzerinde baskı oluşturarak gelir kaybına, küresel ticaretin aksamasına ve turizm endüstrisinin yok olmasına neden oldu. Ayrıca etkinlik iptalleri çeşitli ülkelerin ekonomisini ve turizmini etkiledi. İş gücü, tedarik zinciri ve tüketici

davranışı üzerinde ortaya çıkan etki, küresel ekonomiyi durduran kademeli bir olaylar zinciri olarak gözlenmektedir.

Büyük havayolları, seyahat yasakları uygulamış ve azalan hisse senedi fiyatları bildirmiştir. Benzer şekilde, deniz taşımacılığı, 2018'de 28 milyondan fazla yolcuyu taşımış ve yıllık istikrarlı bir artışı gerçekleştirmişti. Uluslararası turizmin köklü biçimlerinden bir olan bu taşımacılık şekli, yolcu gemilerinin salgınların merkez üssü olarak kabul edilmesiyle beraber, ciddi kayıplar vermiştir. Bir yolcu gemisi ortamında, 800'den fazla COVID-19 vakasının ortaya çıktığı doğrulanmıştır. Bu sebeple, deniz yolu taşımacılığında faaliyet gösteren şirketlerin hisselerinin değeri düşmektedir. Bu durum, işten çıkarmalara neden olmakta ve çalışanların geçim kaynaklarını etkilemektedir.

Pandemiye bir yanıt olarak uygulanan kısıtlayıcı tedbirler, Dünya ölçeğinde üretim, tüketim, istihdam ve tedarik zincirinde düşüşe yol açmıştır. Küresel ekonomi ve değer zincirlerinin, 2008 mali krizinden daha şiddetli bir ekonomik bunalım yaratacağı tahmin edilmektedir. Dahası, ABD'deki istihdamın yalnızca %34'ü evden yapılabilmektedir. Bu da tüm ücretlerin %44'ünü oluşturmaktadır. Ulaşım, inşaat, perakende, hizmet ve konaklama gibi sektörlerde çalışan bireyler, uzaktan çalışma imkanına sahip bulunmamaktadır. Yalnızca ABD'de, Mart ayında % 10,3 iken Nisan ayında % 14,7'ye yükselen işsizlik oranı, tarihteki en yüksek aylık işsizlik artışına işaret etmektedir.

Seyahat ve turizm, küresel GSYH'nın %10'undan fazlasını oluşturmaktadır ve COVID-19'dan doğrudan etkilenen sektörlerden biridir. Pandemi nedeniyle çok sayıda uluslararası müsabaka, konferans ve konser iptal edilmiştir ve ev sahibi ülkelerde büyük kayıplara neden olmuştur. Turizmin, bu süreçten daha da büyük ölçüde etkilenmesi beklenmektedir. Endonezya, Tayland ve Malezya ziyaret noktalarının ve Asya Pasifik bölgesinin önemli ölçüde etkilenmesi de beklenmektedir. Turizm sektöründeki işgücü kaybının % 14 dolayında gerçekleşeceği bildirilmektedir. Bu da, ayrıca önemli bir sorun olarak ortaya çıkmaktadır. Ayrıca, akademik araştırma ve yüksek öğrenim, uluslararası öğrenci ve akademisyenlerin kaybının yanı sıra kısıtlamalar ve fiziksel mesafe zorunluluğu nedeniyle, temel, klinik ve popülasyon temelli çalışmalarda etkilenmektedir (Shresta v.d., 2020, 3).

Pandemi, gıda ve tarım endüstrisini de büyük ölçüde etkilemiştir. Gelişmiş ülkeler, gelişmiş ve sermaye yoğun tarım sistemlerinin ihtiyaçları, yerel ve uluslararası hareketlilikteki aksaklıklar, gümrüklerdeki gecikmeler ve kredi piyasalarındaki aksaklıklar nedeniyle, üretim ve tedarik zincirlerinde kesintilerle karşı karşıyadır (Schmidhuber, 2020).

Buna ek olarak, gelişmiş ülkelerde, stoklama ve yeterli malzeme eksikliği nedeniyle yüz maskeleri, dezenfektanlar ve kâğıt ürünleri gibi yüksek talepli tedariklerde büyük kıtlıklar yaşanmıştır (Deaton, 2020). Bununla birlikte, gelişmiş ülkelerde gıda riskinin giderek artması, 2020'de ortalama %6 olan mevcut ekonomik durgunluğun gösterdiği gibi, COVID-19'un istihdam üzerindeki etkisinden kaynaklanmaktadır (OECD 2020; Laborde 2020). Bu durum, düşük sosyo-ekonomik yapıya sahip, erişim sorunları yaşayan ve gıda ithalatına bağımlılık nedeniyle gıda güvensizliğinin talep tarafında yüksek risk sergileyen Düşük ve Orta Gelirli Ülkeler için daha da kötüdür (Schmidhuber, 2020).

Gelişmekte olan ülkelerin GSYH'sında ortalama %3,6'lık bir düşüş gözlemleneceği tahmin edilmektedir. GSYH'daki düşüşler açısından en çok Afrika, Güney Asya ve Güney Amerika'nın etkileneceği belirtilmektedir. Küresel olarak, 140 milyondan fazla insanın aşırı yoksullukla karşı karşıya kaldığı tahmin edilmektedir. Bu da, gıda güvensizliğini ciddi şekilde artıracaktır (Laborde, 2020). Küresel gıda zinciri içerisinde faaliyet gösteren birçok firma, belirli pazarlarda iflas ve kapanma bildirirken, üçüncü taraf satıcıların teslimat hizmetleri gelişmektedir (Valinsky, 2020; Bloom, 2020; Gangtino, 2020; Somvichian-Clausen, 2020; Valinsky, 2020; Ziady, 2020). Gıda ve tarım endüstrisine ilişkin endişeler, salgının ilerlemesiyle tüm Dünya'da artmıştır ve sonu belirsizdir.

Akademik kurumlar da salgından etkilenmiş ve öğrencilerin hareketliliği ve sosyalleşmesi kısıtlanmıştır. Pek çok üniversite, sosyal mesafeli çevrimiçi, karma veya yüz yüze sınıflara geçmiştir (Smalley, 2020). Ancak yüz yüze eğitim üniversiteleri COVID-19'un etkin noktasını oluşturmaktadır.

Öte yandan, üniversiteler hem uluslararası hem de yerel öğrencilerin yeni kayıtlarında keskin bir düşüş yaşamaktadırlar (Amaro, 2020; Marinoni, Land ve Jensen, 2020).

Avrupa'da İrlanda, İngiltere ve İtalya gibi çok sayıda aktif vaka bulunan ülkelerin, iyi sağlık tesislerine sahip olmalarına rağmen daha savunmasız olduklarını belirlenmiştir (Shresta v.d., 2020, 3). Asya'daki savunmasız ülkeler Hong Kong, Singapur ve Hindistan'dır. Makul bir açıklama, bu bölgelerdeki yüksek nüfus yoğunluğu olabilir. ABD en yüksek COVID-19 yüküne sahip ülkedir ve sağlık sistemi pandemi ile mücadele etmektedir. Afrika'daki ülkelerin çoğu kötü bir sağlık sistemine sahiptir. Az sayıda vaka görülmesine rağmen, yetersiz bir sağlık sistemine sahip olmaları, onları savunmasız bir hale getirmektedir.

Öte yandan, bazı ülkelerdeki test uygulanma oranı oldukça düşük ve aktif vakaların yaygınlığı yüksektir. Bu durum, COVID-19'un kontrolünü sağlayabilme kavramının birçok yönünü göstermektedir. Bu nedenle, pandemiyle başa çıkmak için farklı ülkeler tarafından uygulanan kontrol stratejileri, ülkelerin COVID-19'a karşı savunmasızlığını hafifletebilir. Bununla birlikte, her kontrol eyleminin ekonomi ve genel olarak küresel sağlık üzerinde önemli etkileri bulunmaktadır. Sağlığın korunması anlamında her ülke, kendi içinde önlemleri hayata geçirmektedir. Ancak aynı ülke içinde dahi aynı risk faktörlerinin farklı seviyelerine sahip kişiler, COVID-19 bulaşmasına karşı farklı güvenlik açıklarına sahip olabilir.

Pandemi, afete hazırlığın yeniden gözden geçirilmesinin gerekliliğini ve COVID-19 gibi bir sağlık krizinde, halk sağlığına müdahale için, bir acil eylem planının var olmasının zorunluluğunu ortaya koymuştur.

Ulusların ve Dünya'nın bir halk sağlığı acil durumuna müdahale etme kabiliyetinde çok ilerleme kaydedilmiş olsa da, pandemi sırasında çeşitli güçlü ulusların sağlık kapasitesi test edilmiştir. Yüksek hijyen kapasitesine sahip gelişmiş ülkeler bile, salgını kontrol etmekte zorluklarla karşı karşıyadır. Öte yandan altyapı, kaynaklar, kırılgan hükümet yapıları ve yoksul toplulukların varlığı nedeniyle, pandemiye yeterince yanıt veremeyen ve kontrol edemeyen birçok ülke ve az gelişmiş ülkeler bunalmış durumdadırlar.

Pandemi, düşük ve orta gelirli ülkeler ile yüksek gelirli ve gelişmiş ülkeler ve fakir ile zenginler arasındaki eşitsizlikleri, ortaya çıkarmış ve şiddetlendirmiştir. İlgili süreç ayrıca Dünya çapında yetersiz gözetim sistemlerinin varlığını ve pandeminin tespit edilip kontrol edilemediği gerçeğini de ortaya çıkarmıştır. Pandemi, gerçekten sınırların

var olmadığı bir Dünya profilinin varlığını ortaya koymuştur. Dünya, birlikte hareket etmek durumundaydı. Ancak, kriz süresince Kuzey Avrupa devletlerinin, Güney Avrupa devletlerine yardım etmekteki isteksizliği, Avrupa projesini baltalamıştır (Palat, 2020, 149). Ayrıca Donald Trump'ın Dünya Sağlık Örgütü'ne fon sağlamayı keseceğini bildirmesi de, ABD'nin liderlik iddialarını meşrulaştırma çabası olarak görünmüştür (Palat, 2020, 149). Pandemi sürecinin, ilk haftalarında yaşanan bu iki olgunun, zaten durma noktasına gelmiş olan küreselleşme kavramını tartışılabilir kıldığı düşünülmektedir. AB ülkeleri kendi içlerinde ayrıksı bir yapıya sahip görünmektedirler. Öte taraftan, gelişmiş ekonomiler geliştirmekte olan ekonomilere milyarlarca dolar aktarmışlardır. Küreselleşme, belirli bir inanca, ideolojiye, kültürel veya siyasi bağlara göre mi belirlenmektedir?

Bir tarafta, aynı coğrafyada yer alan Avrupalıların yardım konusunda isteksizlikleri, diğer tarafta geliştirmekte olan ekonomilere aktarılan fonlar. Neye göre yardım yapılmakta veya yapılmamaktadır? Oysa küreselleşme, birlikte eş zamanlı hareketler bütünü olmalıdır!

Palat (2020) COVID-19'un bir sonuç olmadığını bir süreç olarak devamlılık arz ettiğini belirtmektedir. Daha önce olan hiçbir ekonomik kriz ya da iki Dünya savaşı bile Dünya üzerindeki hareketliliği bu nedenle kısıtlayamamıştır. COVID-19 pandemisi'nin öylesine beklenmeyen etkileri olmuştur ki; Sürecin başladığı ilk altı hafta içinde, sadece Birleşik Devletler'de işsiz kalan insan sayısı 30 milyon, Hindistan da ise 140 milyon olarak gerçekleşmiştir. Dünya Ticaret Örgütü %13 ile % 30 arası bir ticari daralma beklemektedir. Ocak 2020'den itibaren 100 milyar \$, geliştirmekte olan ekonomilere transfer edilmiştir. Sadece mart ayında transfer edilen rakam, 83 milyar \$ barajındadır. Ocak-Mart 2020 aralığında geliştirmekte olan ekonomilerde portföy yatırımları, 2019 yılının aynı zaman dilimine göre %70 azalmıştır. Para birimleri ise değer kaybetmiştir.

Daha özelde, AB ülkelerinin, Kuzey Afrika ve doğuya bağımlılığı da unutulmamalıdır. Düşük ücretli Avrupalı göçmen işçilerin hareketleri kısıtlanmış durumdadır. Hindistan da ise göçmen işçiler mahsulü hasat edemedikleri için, yüzlerce kilometrelik eve dönüş yolunu yürümek zorunda kalmışlardır.

Salgının ortaya çıkardığı önemli gerçeklerden birisi de, olağanüstü hale bağlı olan yetkilerin iktidar gaspına dönüşmesidir (Palat, 2020, 148).

Uygulamada, sansürden, parlamentoların askıya alınmasına varan bir yelpazede, veriye ulaşım kısıtlanmıştır. Bu sebeple pandemi etkisinin bilançosu tam olarak bilinmemektedir. Ancak, şimdi ve gelecekte ortaya çıkabilecek rahatsız edici konuların varlığı, endişelere yol açmaktadır (Palat ,2020, 148). Pandemi sürecinin en kötü getirisi, belirsizlik olmuştur (Buğra 2020, 150). Normale ne zaman dönüleceği, bilinmemektedir. Ancak, Dünya'nın normal durumuna dönmesi gerçekten istenmeli midir? Prof.Dr. Ayşe Buğra'ya göre (2020) pandemiden önceki Dünya'nın "normal" durumu düşünüldüğünde, başka bir soru ortaya çıkmaktadır: Dünya'nın o normal duruma geri dönmesini istiyor muyuz? Bu önemli bir sorudur. Çünkü, artık toplumlarımızda neyin yanlış olduğu ve bir arada yaşamının doğası hakkında eskisinden daha iyi bir fikrimiz bulunmaktadır. Sonuçta, Dünya birbirinden bağımsız yaşanabilecek bir ortam değildir ve birlikte hareket zorunluluğu, küreselleşme olgusunun sadece ticari faaliyetler bütünü olmasından öteye taşınması gerekliliği olarak algılanmalıdır.

Pandemi bağlamında, küreselleşmiş bir Dünya'da yaşayan insanlar olarak "Bize" olanların etkisinin önemli bir yönü olarak düşünülebilir.

Çalışmanın bu bölümünde, elde edilen bulgular paylaşılacaktır. Elde edilen ilk bulgu Dünya Ticaret Örgütü'nün oluşturmuş olduğu veri setidir. WTO veri setini oluştururken olabilecek en üst ölçekte yani dünya ölçeğinde yıllar bazlı sektörel bir gruplama yapmıştır. Tablo 3.1 bu gruplamayı ve sektörleri içermektedir. Tablo 3.1 hem toplam olarak hem de sektörler bazında dünya ticaretinde 2014 yılındaki pik noktasından sonra 2015-16 ve 17 yıllarında sistematik bir düşüş gözlemlenmektedir. 2018 yılında Dünya ticareti sektörel ve toplam bazda bir toparlanma yaşamaktadır. 2008 yılında yaşanan Dünya genelindeki finansal krizden sonra likidite seviyelerinin merkez ekonomiler tarafından artırılması sebebiyle, sermaye akışları hızlanmış ve hacmi genişlemiştir. Bu durum, gelişmekte olan ekonomileri olumlu etkilemiş ve Dünya ticaretinin büyümesinde başrol, gelişmekte olan ekonomilerin olmuştur.

Ancak 2013 yılı ve sonrasında, gelişmekte olan ekonomilerde yaşanan daralma sebebiyle 2015 yılı küresel ölçekte beklentilerin altında bir büyüme göstermiştir. Gelişmiş ülkeler ise, 2015 yılı için ılımlı büyüme rakamlarına sahip olmuşlardır. Gelişmekte olan ekonomilerin, politik riskler ve yatırımlardaki yavaşlamayla birlikte canlanamayan küresel ticaretin etkilerini hissettiği yıl, 2016 yılı olmuştur. Küresel talep gerilemiş ve emtia fiyatları istikrarsızlaşmıştır. Çin ekonomisinin büyüme hızındaki düşüş, küresel ölçekte sorunları daha da artırmıştır. Yavaş büyüme tuzağı 2016 yılında da etkili olmuştur.

Dünya ekonomileri 2016 yılının ikinci yarısındaki hareketlenmeyi 2017 yılının toplam ve sektörel rakamlarına yansımaları sağlamışlardır. 2017 yılının ikinci yarısındaki toparlanma yıl sonu rakamlarına daha da güçlü bir etkide bulunmuştur. Asya ekonomilerinin güçlü büyümesi ve Avrupa ekonomisindeki iyileşme de 2017 yılı rakamlarının gerçekleşmesine sebep olmuştur.

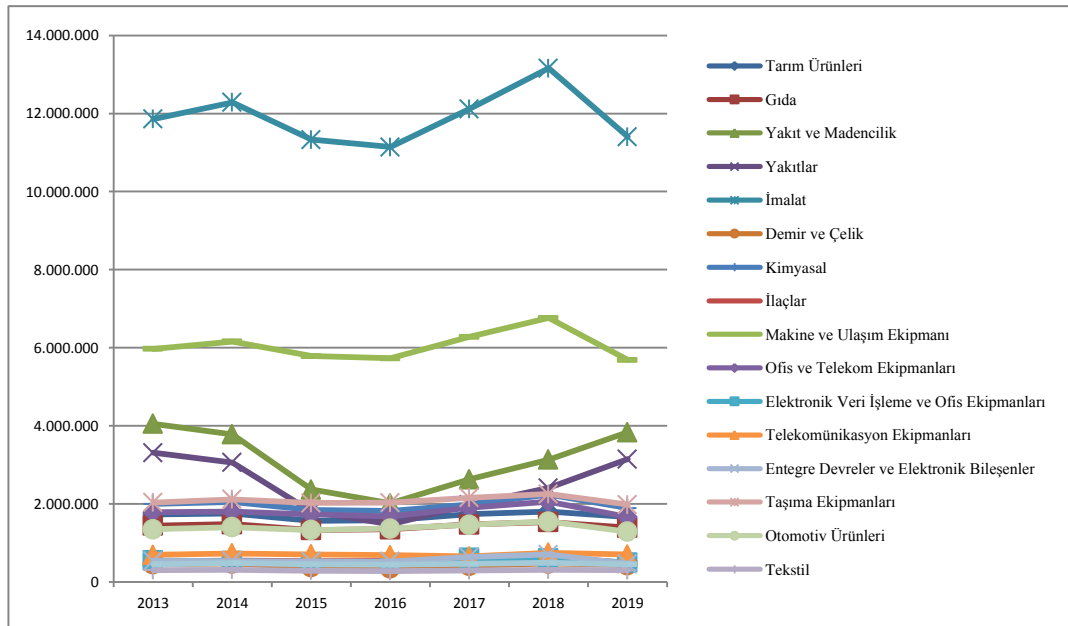
Tablo 3-1 Yıllar Bazlı Dünya Ticaret Hacmi ve sektörlere Dağılımı

SEKTÖRLER (MİLYON ABD \$)		YILLAR						
		2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
ORİJİNAL VE KISALTMA	TÜRKÇE							
SI3_AGG - TO - Total merchandise	Toplam Ticaret	18.966,201	19,007,179	16,555,664	16,043,993	17,739,937	19,472,401	18.932.952
SI3_AGG - AG - Agricultural products	Tarım Ürünleri	1.731,531	1,752,575	1,561,564	1,579,410	1,734,932	1,806,904	1.783.648
SI3_AGG - AGFO - Food	Gıda	1.445,339	1,479,958	1,329,759	1,351,779	1,474,227	1,532,499	1.528.267
SI3_AGG - MI - Fuels and mining products	Yakıt ve Madencilik	4.051,300	3,781,989	2,365,762	2,012,591	2,629,496	3,134,634	3.018.399
SI3_AGG - MIFU - Fuels	Yakıtlar	3.309,479	3,061,385	1,799,104	1,476,418	1,975,540	2,407,601	2.309.828
SI3_AGG - MA - Manufactures	İmalat	11.859,117	12,287,237	11,330,715	11,139,789	12,116,430	13,157,224	12.746.656
SI3_AGG - MAIS - Iron and steel	Demir ve Çelik	451.128	470,719	379,411	343,794	415,718	470,735	417.796
SI3_AGG - MACH - Chemicals	Kimyasal	1.997.265	2,048,737	1,844,363	1,816,103	1,984,631	2,237,154	2.193.554
SI3_AGG - MACHPH - Pharmaceuticals	İlaçlar	520,808	552,072	531,508	538,959	570,189	636,731	668.988
SI3_AGG - MAMT - Machinery and transport equipment	Makine ve Ulaşım Ekipmanı	5.970.635	6,158,252	5,787,026	5,728,605	6,278,285	6,763,743	6.480.346
SI3_AGG - MAMTOF - Office and telecom equipment	Ofis ve Telekom Ekipmanları	1.783,393	1,800,278	1,730,669	1,681,285	1,904,443	2,056,284	1.998.066
SI3_AGG - MAMTOTEP - Electronic data processing and office equipment	Elektronik Veri İşleme ve Ofis Ekipmanları	550.112	535,204	498,307	469,854	615,669	604,747	599.727
SI3_AGG - MAMTOTTL - Telecommunications equipment	Telekomünikasyon Ekipmanları	694.565	731,424	706,319	685,410	652,439	748,843	700.245
SI3_AGG - MAMTOTIC - Integrated circuits and electronic components	Entegre Devreler ve Elektronik Bileşenler	538.716	533,650	526,042	526,020	636,335	702,695	698.093
SI3_AGG - MAMTTE - Transport equipment	Taşıma Ekipmanları	2.035.313	2,115,722	2,023,880	2,032,606	2,157,179	2,253,010	2.190.556
SI3_AGG - MAMTAU - Automotive products	Otomotiv Ürünleri	1.348.600	1,405,174	1,329,720	1,365,144	1,466,385	1,547,075	1.502.163
SI3_AGG - MATE - Textiles	Tekstil	302.424	312,819	288,633	281,015	294,998	312,644	305.394
SI3_AGG - MACL - Clothing	Giyim	452.983	483,908	452,493	444,100	464,611	494,076	493.386

(Kaynak WTO)

Tablo 3.1'deki veriler tüm bu yorumları doğrular niteliktedir. 2017 yılında yakalanan yukarı yönlü trend, 2018 yılında da devam etmiştir. İhracata konu tüm kalemlerde, artış söz konusudur. Ancak, 2019 yılında gerek toplam gerekse ihracata konu kalemler bazında rakamlarda aşağı yönlü bir trend meydana gelmiştir. Sadece ilaç ve telekomünikasyon sektörlerinin rakamlarında artış gerçekleşmiştir.

Şekil 3.2 sektörel bazda kırılma noktalarını belirtmektedir. İmalat sektörünün tüm zaman dilimlerindeki üstünlüğü açıkça görülmektedir. İmalat sektörü iki yönlüdür hem gelişmiş ülke ekonomilerinden dışarıya hem de gelişmekte olan ekonomilerden dışarıya ihraç söz konusudur. Dünya ticaret hacmini etkileyen bir sektör olarak, yerini korumaktadır. Ancak, tarife savaşlarının etkisi 2019 yılı için net bir biçimde izlenebilmektedir. Entegre devreler ise, daha çok gelişmiş ekonomilerin ihraç ürünü olmakla beraber, gelişmiş ekonomilerin fason kuruluşları, genellikle gelişmekte olan ekonomilerin içerisinde üretim yapmaktadırlar. Gelişmekte olan ekonomilerin hem iç ve hem de dış piyasada yaşadıkları daralma, rakamlara yansımış ve 2019 yılı rakamları 2018 yılına göre oldukça düşük bir seviyede gerçekleşmiştir. İlaç sektörü, daha çok gelişmiş ekonomilerin ihraç ürünüdür ve 2018 yılından oldukça uzakta görülmektedir. Özetle, tüm sektörler hem toplam rakam olarak hem de sektör olarak ciddi küçülmeler yaşamışlardır. İstisnası yakıt ve madencilik ile yakıtlar başlıklarıdır.

Şekil 3.2 Sektörler Bazında Dünya Ticaret Hacmi (Kaynak WTO)

Çalışmanın analiz kısmında, McKibbin ve Fernando (2020) tarafından geliştirilen modelin çıktıları ile Dünya Ticaret Örgütünün vermiş olduğu küçülme oranları arasında ilişki kurulmaya çalışılacaktır. Her iki sonuç karşılaştırılacaktır.

3.3.1. Analiz

Analiz kısmında pandeminin etkinlik derecesini anlamaya yönelik ve farklı senaryolar içeren bir modelin varlığını belirtmekte fayda görülmektedir. Model, pandemi etkilerinin ülkelerin sosyal ve ekonomik yapısı üzerindeki etkilerini ölçmeye çalışmaktadır. McKibbin ve Fernando (2020) McKibbin ve Triggs tarafından bulunan (2018) ve McKibbin ve Wilcoxon tarafından 1999-2013 aralığında geliştirilen modelin daha genişletilmiş hali olan bir modeli kurgulamışlardır. Model, G-Cubed olarak adlandırılmıştır. Model, 6 sektör ve 24 ülkeyi kapsamaktadır. Her ülkedeki her sektör üretim için kapital (sermaye), Emek, Enerji ve Madde (hammadde) girdilerine sahiptir. Dynamic Stochastic General Equilibrium (DSGE) kapsamında ülkelerin üretimlerinde sektör farklılaştırması için kullanılacak olan Input/Output (I/O) tablosundaki bazı veriler Global Trade Analysis Project (GTAP) veri tabanından alınmıştır (Aguilar v.d., 2019).

Modelin amacı, pandemi sürecinin ülkelerin iş gücü arzı, ekonomik sektörlerdeki risk primi, sektörlerdeki üretim maliyetleri, tüketim talebi ve kamu harcamaları üzerinde olası muhtemel şokları hesaplamaya çalışmaktır. Modelin risk unsurunu oluşturan parametresi, Çin’de beklenen yayılma oranı, ölümcül vaka oranı ve ölüm oranıdır.

Tahmin yürütmek için kullanılan bu model, son yıllarda para politikası analizlerinde kullanılan bir modeldir. Nominal ve reel katılıklar, eksik rekabet ve tüketicinin fayda fonksiyonunda alışkanlık oluşturma özelliklerine sahiptir (Bari, Şıklar, 2016). Stokastik bir modeldir ve geçmiş verilere göre tahmin yürütmek amacıyla kullanılmaktadır. Ancak, stokastik olabilmenin ilk şartı elde bir veri seti bulunmasıdır. Genellikle, panel veriler veya zaman serileri üzerinden oluşturulan bir modeldir. Epidemik varsayımlara dayalı bir modelin çok gerçekçi sonuçlar veremeyeceği düşünülmekle beraber, model çıktılarına bulgular bölümünde yer verilmiştir. Çünkü, sürecin etkileri ancak süreç tamamen bittikten sonra, hatta belirli bir süre geçtikten sonra net olarak ortaya koyulabilmektedir.

İlgili model, sürecin minimum zararlarla atlatılabilmesi için ve sonrasında muhtemel politika önerileri için altlık olarak kullanılabilir. Çalışmanın amaçlarından birinin, sürecin daha az zararlar atlatılabilmesi ve sonrasında zararların en kısa zamanda telafi edilebilmesine yönelik önerilerde bulunmak olması, modelin bulgular kısmında yer almasına sebep olmaktadır.

McKibbin ve Fernando'ya (2020) göre yavaşlayan Çin ekonomisinin, üretimde uğradığı kayıplar, küresel arz zincirini, özellikle de Çin kaynaklı girdileri kullanan ekonomilerin üretim sistemlerini boyutlarından bağımsız olarak sekteye uğratmıştır. Taşımacılık sektörüne getirilen kısıtlamalar, küresel ekonomik faaliyetleri oldukça yavaşlatmıştır. Bundan da öte, tüketiciler ve firmalar arasında ortaya çıkan panik geleneksel tüketici davranışlarını ortaya çıkarmış ve piyasa anomalilerine sebep olmuştur. Uluslararası Para Fonu Çin ekonomisini başlangıç hedefi olarak açıkladığı yıllık 5,6 büyüme hedefinin 0,4 puan gerileyeceğini belirtmektedir. 0,1 puanlık gerileme de dünya ekonomisi için beklenmektedir (McKibbin ve Fernando, 2020).

Daha önce de epidemi etkilerini araştırmış olan McKibbin ve Fernando, hibrid bir model olan G-Cubed modelini geliştirerek, mevcut konjonktürün geleceğini tahmin etmeye çalışmışlardır. Yedi farklı senaryo içeren model, G-20 içerisinde yer alan ve harici ekonomilerin çeşitli büyüklüklerindeki yıpranmayı tahmin etmek (kestirmek) üzere kullanılmıştır. Modele dâhil olan ülkeler, bölgeler, sektörler ve ekonomik birimler tablo 3.2'de belirtilmektedir. Her ülke için sermaye, emek, enerji ve hammadde teknolojisi varsayılmıştır. Senaryoların temelini, Çin'de olası muhtemel salgın oranı, ölümcül vaka oranı ve ölüm oranı tahminleri oluşturmaktadır.

Tablo 3-2 Modelde Yer alan Ülkeler, Bölgeler, Sektörler ve Ekonomik Birimler

ÜLKELER	BÖLGELER	SEKTÖRLER	EKONOMİK BİRİMLER
Arjantin	OECD'nin Kalanı	Enerji, Madencilik	Hane halkı
Avustralya	Asya'nın Kalanı	Tarım (Avcılık ve	Tüm sektörlerde yer
Brezilya	Diğer Petrol Üreten	Balıkçılık da dahil)	alan firmalar
Kanada	Ülkeler	Dayanıklı Mal Üretimi	Hükümet
Çin	Dünyanın Kalanı	Dayanıklı Olmayan Mal	
Avrupa Bölgesinin kalanı		Üretimi	
Fransa		Hizmetler	
Almanya			
Endonezya			
Hindistan			
İtalya			
Japonya			
Kore			
Meksika			
Rusya			
Suudi Arabistan			
Güney Afrika			
Türkiye			
İngiltere			
ABD			

Kaynak: (McKibbin ve Fernando 2020)

Tablo 3.3 Çin'deki salgın tahminlerini içermektedir. Bu tabloda yer alan senaryolardan en kötümseri olan 3'no'lu senaryo, ortanca olan 7'no'lu senaryo ve iyimser olan 1'no'lu senaryo ele alınacaktır.

Tablo 3-3 Model Senaryoları

Senaryo No	Salgın Oranı (%)	Ölümöl Vaka Oranı (%)	Ölüm Oranı (%)
1	1	2	0,02
2	10	2,5	0,25
3	30	3	0,90
4	10	2	0,20
5	20	2,5	0,50
6	30	3	0,90
7	10	2	0,20

(Kaynak McKibbin ve Fernando, 2020)

Tablo 3.4 seçilmiş senaryoların işgücü (emek) kayıplarını içermektedir. İşgücü kayıpları için, üç bileşen mevcuttur. Enfeksiyona bağlı ölüm, enfeksiyona bağlı hastalık oranı ve etkilenen aile üyelerinin bakımından kaynaklanan hastalık oranı. Senaryoların temelini teşkil eden enfeksiyonun yayılma oranı SARS'a (Severe Acute Respiratory Syndrome) ilişkin gözlemlere ve McKibbin ve Sidorenko'nun (2006) influenza'ya ilişkin gözlemlerine ve COVID-19'a ilişkin güncel verilere dayanmaktadır. Senaryo ölçekleri oluşturulurken, Kırılganlık Endeksi'nden (Vulnerability Index) yararlanılmıştır. Sonrasında bu endeks, Çin'de gerçekleşen ölüm oranlarına uygulanmıştır. Kırılganlık Endeksi, McKibbin ve Sidorenko'nun (2006) ardından Coğrafi Endeks ve Sağlık Politikası Endeks'leri toplamından üretilmiştir. Coğrafi endeks iki endeksin ortalamasıdır. Bu endeksler; Kent Nüfusu Yoğunluk endeksi ve Turizme Açıklık Endeksi'dir. Sağlık Politikası Endeksi de iki endeksin birleşiminden oluşmaktadır. Bunlar; Küresel Sağlık güvenliği Endeksi ve Kişi Başı Sağlık Harcaması Endeksi'dir.

İlk olarak, farklı enfeksiyon oranları uyarınca enfeksiyona bağlı ölüm oranı hesaplanmıştır. Daha önce de belirtildiği gibi, bu hesaplama önceki epidemik gözlemlere dayanmaktadır. Sonrasında, COVID-19'un 14 günlük kuluçka dönemi olduğu varsayımı altında, işgücünün 14 günlük kaybı varsayılmıştır. Veri senaryolardaki işgücü yokluğu Kırılganlık Endeksi kullanılarak hesaplanmıştır.

Aile üyelerinin bakımından kaynaklanan hastalık oranı ise, kadın işgücünün % 70'inin aile üyelerine bakmak zorunda kalacağı varsayılmıştır.

Tablo 3-4 Seçilmiş Senaryolara Göre İşgücü Kayıpları

Bölge	S1	S3	S7
Arjantin	0	0	-0,65
Avustralya	0	0	-0,48
Brezilya	0	0	-0,66
Kanada	0	0	-0,43
Çin	-0,10	-3,44	-1,05
Fransa	0	0	-0,52
Almanya	0	0	-0,51
Hindistan	0	0	-1,34
Endonezya	0	0	-1,39
İtalya	0	0	-,048
Japonya	0	0	-0,50
Meksika	0	0	-0,78
Kore Cumhuriyeti	0	0	-0,56
Rusya	0	0	-0,71
Suudi Arabistan	0	0	-0,41
Güney Afrika	0	0	-0,80
Türkiye	0	0	-0,76
İngiltere	0	0	-0,53
ABD	0	0	-0,40
Diğer Asya Ülkeleri	0	0	-0,88
Diğer Petrol Üreten Ülkeler	0	0	-0,97
Avrupa Bölgesinin kalanı	0	0	-0,46
OECD'nin Kalanı	0	0	-0,43
Dünyanın Kalanı	0	0	-1,29

(Kaynak Mckibbin ve Fernando 2020)

Tablo 3.5 7'no'lu senaryoya göre öz sermaye risk primindeki artışı belirtmektedir. ABD'nin senaryo 1'e verdiği tepkiler göz önüne alınarak bir risk primi üretilmiş ve farklı ölüm oranları varsayımı altında tüm ülkelere uyarlanmıştır. Öz kaynak Riski Prim şoku, işgücü şokunun ölüm oranı bileşeninin ve Ülke Risk Endeksi'nin toplamıdır. Bu endeksler geliştirilirken, orada iyi gelişmiş finans piyasalarının yaygınlığı nedeniyle ABD bir referans olarak kullanılmıştır (Mckibbin ve Fernando, 2020).

Yönetişim Riski Endeksi, ülke puanlarını üç kategoride 22 değişkende performansa göre atayan Uluslararası Ülke Riski Kılavuzuna dayanmaktadır: Siyasi değişkenler arasında hükümet istikrarının yanı sıra çatışmaların yaygınlığı, yolsuzluk ve hukukun üstünlüğü yer almaktadır. Kişi başına GSYH, reel GSYH büyümesi ve enflasyon Endekste ele alınan ekonomik değişkenlerden bazılarıdır. Endekste yer alan finansal değişkenler, diğer değişkenlerle birlikte döviz kuru istikrarını ve uluslararası likiditeyi hesaba katmaktadır.

Tablo 3-5, 7'No'lu Senaryo İçin Öz sermaye Risk Primindeki Artış

Bölge	S7
Arjantin	1,90
Avustralya	1,23
Brezilya	1,59
Kanada	1,23
Çin	1,97
Fransa	1,27
Almanya	1,07
Hindistan	2,20
Endonezya	2,06
İtalya	1,32
Japonya	1,18
Meksika	1,76
Kore Cumhuriyeti	1,25
Rusya	1,77
Suudi Arabistan	1,38
Güney Afrika	1,85
Türkiye	1,98
İngiltere	1,35
ABD	1,07
Diğer Asya Ülkeleri	1,51
Diğer Petrol Üreten Ülkeler	2,03
Avrupa Bölgesinin kalanı	1,29
OECD'nin Kalanı	1,11
Dünyanın Kalanı	2,21

(Kaynak Mckibbin ve Fernando, 2020)

Tablo 3.6 aynı girdileri paylaşan sektörlerdeki üretim maliyeti artışlarını belirtmektedir. Emek girdisindeki şokların yanı sıra Ticaret, hava, kara ve deniz taşımacılığı salgından etkilenen başlıca sektörlerdir. Oranlar oluşturulurken yine SARS kayıplarına göre oluşturulmuştur.

Tablo 3-6 Üretim Maliyeti Artışları

Bölge	Enerji	Madencilik	Tarım	Dayanıklı Mal Üretimi	Dayanıklı Olmayan Mal Üretimi	Hizmetler
Arjantin	0,37	0,24	0,37	0,35	0,40	0,38
Avustralya	0,43	0,43	0,42	0,39	0,45	0,45
Brezilya	0,44	0,46	0,44	0,42	0,41	0,44
Kanada	0,44	0,37	0,42	0,40	0,50	0,44
Çin	0,50	0,50	0,50	0,50	0,42	0,50
Fransa	0,38	0,31	0,36	0,40	0,45	0,46
Almanya	0,43	0,37	0,40	0,45	0,45	0,47
Hindistan	0,47	0,33	0,47	0,42	0,40	0,43
Endonezya	0,37	0,33	0,31	0,36	0,44	0,38
İtalya	0,36	0,33	0,38	0,42	0,47	0,46
Japonya	0,45	0,40	0,45	0,47	0,42	0,49
Meksika	0,41	0,38	0,39	0,42	0,45	0,41
Diğer Asya Ülkeleri	0,44	0,39	0,44	0,45	0,43	0,47
Diğer Petrol Üreten Ülkeler	0,49	0,41	0,47	0,40	0,42	0,45
Kore Cumhuriyeti	0,39	0,30	0,37	0,43	0,46	0,43
Avrupa Bölgesinin Kalanı	0,42	0,41	0,43	0,43	0,43	0,48
OECD'nin Kalanı	0,42	0,38	0,41	0,41	0,49	0,46
Dünyanın Kalanı	0,52	0,46	0,51	0,45	0,42	0,48
Rusya	0,54	0,37	0,43	0,41	0,25	0,45
Suudi Arabistan	0,32	0,25	0,29	0,29	0,43	0,35
Güney Afrika	0,40	0,35	0,39	0,41	0,42	0,38
Türkiye	0,37	0,36	0,39	0,39	0,42	0,42
İngiltere	0,39	0,37	0,39	0,39	0,42	0,46
ABD	0,53	0,40	0,51	0,50	0,51	0,53

(Kaynak Mckibbin ve Fernando, 2020)

Tablo 3.7 incelendiğinde, sektörel olarak şok yaşayacak olan ülkelerin başında ABD gelmektedir. İkinci sırada Çin ve üçüncü sırada OECD ülkelerinin dışında kalan ülkeler gelmektedir. OECD ülkelerinin kalanı ise dokuzuncu sırayı işgal etmektedir. Salgın dünyanın en gelişmiş ülkelerinden birini ilk sırada etkilemiştir. ABD’de toplam can kaybı 239.683 olarak gerçekleşmiştir. İkinci sırayı Brezilya ve üçüncü sırayı Hindistan almaktadır. Hizmetler sektörünün oldukça yüksek bir yüzdeye sahip olduğu bilinen ABD için, ciddi bir kayıp olarak görülebilecek olan rakam, modelin tahminini doğrular niteliktedir. Tablo 3.7 bu verileri içermektedir.

Tablo 3-7 Salgından En çok Can Kaybı Olan İlk 10 Ülke

Ülke	Can Kaybı
USA	239,683
BRA	162,397
IND	127,571
MEX	95,842
GBR	49,770
ITA	42,330
FRA	42,207
ESP	39,756
IRN	39,202
PER	34,992

(Kaynak <https://ourworldindata.org>)

Tablo 3-8 Tüketim Talebi Şokları

Bölge	S7
Arjantin	0,83
Avustralya	0,90
Brezilya	0,92
Kanada	0,90
Çin	1,00
Fransa	0,93
Almanya	0,95
Hindistan	0,91
Endonezya	0,86
İtalya	0,93
Japonya	1,01
Meksika	0,89
Diğer Asya Ülkeleri	0,95
Diğer Petrol Üreten Ülkeler	0,92
Kore Cumhuriyeti	0,89
Avrupa Bölgesinin Kalanı	0,98
OECD'nin Kalanı	0,92
Dünyanın Kalanı	0,98
Rusya	0,92
Suudi Arabistan	0,74
Güney Afrika	0,82
Türkiye	0,88
İngiltere	0,94
ABD	1,06

(Kaynak Mckibbin ve Fernando, 2020)

Tablo 3.8 modelin, tüketim talebi şoklarına ilişkin tahminlerini belirtmektedir. Orijinal tablo, 4-7 arası senaryoları belirtmektedir. Ancak çalışma, seçilmiş senaryolardan 7'no'lu senaryo ile ilgilenmektedir. Tablo 3.8 incelendiğinde en yüksek tüketim talebi gerilemesinin ABD'de olduğu görülmektedir. Japonya ikinci sırayı almakta ve Çin üçüncü sırada yer almaktadır. Tüketim talebinin gerilemesine ilişkin veri bulunamamakla beraber, ABD'de tüm ülkelerde olduğu gibi piyasanın talep yapısı değişmiş ve sağlık harcamaları Mart ve Mayıs aylarında zirve yapmıştır. Temel kategorilerde ABD pazarında büyümeyi gösteren ve J.P. Morgan tarafından üretilen

veriye göre, Mart ayında % 15 büyüyen sağlık kategorisi Mayıs ayında % 17 büyümeye göstermiştir.

Salgın durumlarında tüm sektörler zarar trendine girmemektedirler. Bazı sektörler potansiyel fayda sağlayıcılar konumundadırlar ve J.P. Morgan'ın yaptığı araştırma bu öngörüyü doğrular niteliktedir.

Kamu harcamalarıyla ilgili olan tablo 3.9'da incelenmelidir. Devlet harcamalarının büyüklüğü bu tabloda verilmiştir. Orijinal tablo (3.4), 4-7 arası senaryoları belirtmektedir. Ancak çalışma, seçilmiş senaryolardan 7'no'lu senaryo ile ilgilenmektedir. Tablo incelendiğinde en yüksek devlet harcamalarının Çin'de olabileceği görülmektedir. Sonrasında Hindistan ve Rusya gelmektedir.

Tablo 3-9 Kamu Harcamalarındaki Şok

Bölge	S7
Arjantin	0,39
Avustralya	0,27
Brezilya	0,39
Kanada	0,26
Çin	0,50
Fransa	0,30
Almanya	0,27
Hindistan	0,52
Endonezya	0,47
İtalya	0,34
Japonya	0,30
Meksika	0,43
Kore Cumhuriyeti	0,31
Rusya	0,49
Suudi Arabistan	0,38
Güney Afrika	0,43
Türkiye	0,47
İngiltere	0,27
ABD	0,22
Diğer Asya Ülkeleri	0,39
Diğer Petrol üreten Ülkeler	0,54
Avrupa Bölgesinin Kalanı	0,33
OECD'nin Kalanı	0,28
Dünyanın Kalanı	0,59

(Kaynak Mckibbin ve Fernando, 2020)

Tablo 3.10 etkilenen nüfus ve ölüm adetlerini içermektedir. Model en çok ölümün ABD’de olacağını öngörmüştür. Bu konuda tahmini doğru olmakla birlikte, Çin’de ortaya çıkan salgında, Çin’in ilk yıl kaybının, ele alınan her üç senaryoda da beklendiği gibi olmadığı görülmektedir. Hindistan, ilk 10 içerisinde yer almaktadır. Brezilya ile ilgili tahmin de yerinde gibi görünmektedir. Ancak, ölüm miktarları ile ilgili tahminlerde ciddi sapmalar mevcuttur.

Tablo 3-10 Senaryolar Bazlı Etkilenen Nüfus ve Ölüm Oranları Tahminleri

Bölge	Etkilenen Nüfus (Bin Kişi)	S1	S3	S7
Arjantin	43.418	-	-	50
Avustralya	23.800	-	-	21
Brezilya	205.962	-	-	257
Kanada	35.950	-	-	30
Çin	1.397.029	279	12.573	2.794
Fransa	64.457	-	-	60
Almanya	81.708	-	-	79
Hindistan	1.309.054	-	-	3.693
Endonezya	258.162	-	-	647
İtalya	59.504	-	-	59
Japonya	127.975	-	-	127
Meksika	125.891	-	-	184
Kore Cumhuriyeti	50.594	-	-	61
Rusya	143.888	-	-	186
Suudi Arabistan	31.557	-	-	29
Güney Afrika	55.291	-	-	75
Türkiye	78.271	-	-	116
İngiltere	65.397	-	-	64
ABD	319.929	-	-	236
Diğer Asya Ülkeleri	330.935	-	-	530
Diğer Petrol Üreten Ülkeler	517.452	-	-	774
Avrupa Bölgesinin kalanı	117.427	-	-	106
OECD’nin Kalanı	33.954	-	-	27
Dünyanın Kalanı	2.505.604	-	-	4.986

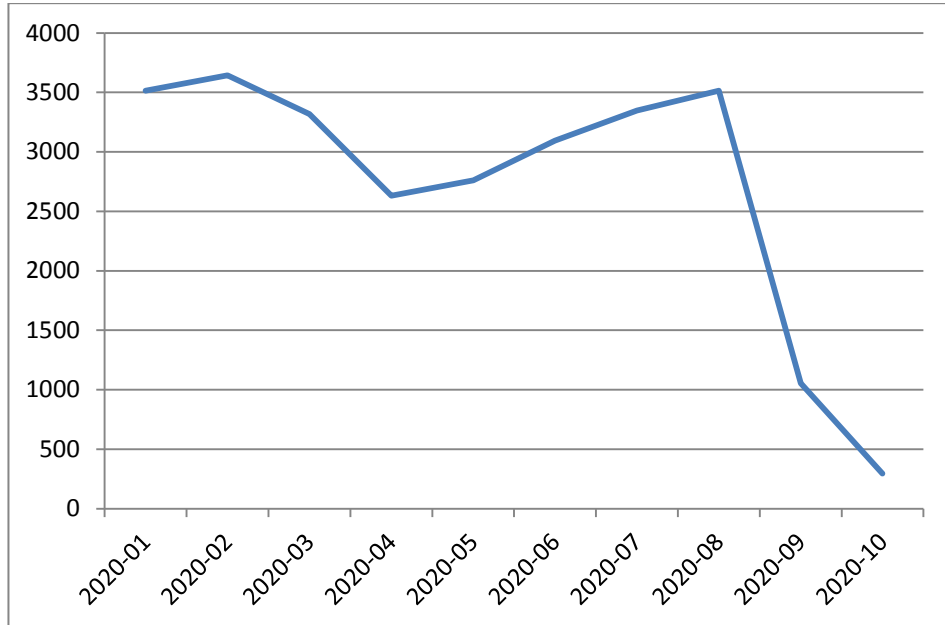
(Kaynak Mckibbin ve Fernando, 2020)

Model, aynı zamanda ülkelerin Gayrisafi Yurtiçi Hasıla'larındaki gerilemeyi de tahmin etmiştir. Ancak, içinde bulunulan yıla ait veri seti henüz oluşmadığı için bu çalışmada ilgili tabloya yer verilmeyecektir.

Çalışmanın önceki bölümlerinde yer alan tablolara ilişkin veri setleri, net olarak bilinmemekle beraber, medya vasıtasıyla erişilebilecek veri setleri olması sebebiyle, bu çalışmanın kapsamına dâhil edilmişlerdir. Ulaşım imkânı olmayan verilere ilişkin tablolara bu çalışmada yer verilmeyecektir. Çünkü karşılaştırma imkânı bulunmamaktadır.

3.4.Değerlendirme

Bu kesimde geçilen bölümlerdeki verilerinin daha net anlaşılabilmesi için Dünya ticaret hacmine ilişkin veriler yorumlanacaktır. Veri seti yorumlanırken, 2020 yılının 9 ve 10'uncu aylarına ilişkin veri setinin eksik olduğu göz ardı edilmemelidir. Verinin elde edildiği orijinal kaynaktan, bu veriler bulunmamaktadır. Şekil 3.3 2020 yılı Dünya ticaret hacminin kırılma noktasını göstermektedir. Nisan ayında başlayan düşüş ve sonrasında gelen toparlanma evreleri net bir biçimde gözlemlenebilir. Ancak, yaz ayları sonrası tekrar düşüş trendi gerçekleşmiştir.

Şekil 3.3 2020 Yılı Dünya Dış Ticaret hacmi (Kaynak stats.oecd.org)

Tablo 3.11 şekil 3.3'ü doğrular niteliktedir. Mart ayı, salgının henüz net olarak anlaşılmadığı ay olarak bir önceki aydan 325 puan az olmakla beraber, endişe verici bir rakama sahip değildir. Ancak, Nisan ayındaki düşüş ve Mayıs ayından itibaren başlayan toparlanma gözlemlenmektedir.

Tablo 3-11 2019-2020 Yılları Aylar Bazlı Dünya Ticaret Hacmi

AYLAR	TOPLAM
2019-06	3656.679
2019-07	3663.934
2019-08	3635.13
2019-09	3613.324
2019-10	3641.957
2019-11	3605.393
2019-12	3640.844
2020-01	3514.866
2020-02	3642.525
2020-03	3317.813
2020-04	2632.201
2020-05	2760.447
2020-06	3093.245
2020-07	3348.436
2020-08	3513.228
2020-09	1053.239
2020-10	295.1356

(Kaynak stats.oecd.org)

Birlikte yapılması gereken tüm aktiviteler sekteye uğramış bulunmaktadır. Tüm ekonomiler, bir şekilde koruyucu gümrük politikalarına yönelmiş bulunmaktadırlar. Özellikle hizmet sektörü, gerek yurt içi ekonomilerde ve gerekse yurt dışı ekonomilerde durma noktasına gelmiştir. Yüz yüze alınması gereken, fiziksel temas gerektiren hiçbir sektör eski kar marjlarını yakalayamamaktadır. Kesin olarak söylenebilecek olan, tüm sektörlerde maliyetlerin arttığı, devlet harcamalarının piyasa canlılığını veya özellikle dar gelirli kesimleri desteklemek ve halk sağlığını korumak üzere arttığı, ciddi işgücü kayıpları olduğu özetle Dünya genelindeki tüm ekonomilerin, model sonuçlarından bağımsız olarak pandemi sürecinden etkilendiğidir.

4. DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4.1.Küreselleşme

İlk kez İngiliz İktisatçı W.Foster'in 1833'de yazdığı Dünya üzerindeki kaynakların dağılımı ve kullanımı konulu bir makalede kullanılan "küreselleşme" kavramı, daha sonra 4 Nisan 1959 tarihinde *The Economist* dergisinde de yer almıştır. Küreselleşmenin, günümüzdeki etkin haline gelmesi ise Garrett Hardin'in 1968 yılında yazmış olduğu kaynakların paylaşımı ve kullanımı konulu çalışması ile gerçekleşmiştir (Karabıçak, 2002, 116).

Küreselleşmeye ilişkin net bir tanım, ya da ortak bir tanım birliği bulunmamaktadır (Zengingönül, 2004, 12). Ancak, önemli olan unsur, lokal olarak alınan kararların diğer uluslara ulaştırılması ve onları etkileyebilecek güce sahip olmasıdır (Kıvılcım, 2013, 220). Yoğun bir birikimin sonucu olarak 1870-1914 yılları arasında birinci dalgasının dünyayı hâkim olduğu düşünülmektedir (Kıvılcım, 2013, 221). Bu birikim sürecinin sonrasında gelen yavaşlama 1914-1945 yılları arası gerçekleşmiştir. I. ve II. Dünya Savaşları ve 1929 Büyük Buhranı başlıca sebepleri olarak gösterilebilir (Kıvılcım, 2013). 1945 sonrasında ise IMF ve Dünya Bankası'nın kuruluşu, Reagan ve Thatcher'ın politikaları ve son olarak 1990'larda Sovyetler Birliği'nin yıkılışı uluslararası sermaye hareketlerini serbest kılmıştır (Kıvılcım, 2013, 223).

Literatürde net bir tanım birliği olmamakla beraber, Steger (2005) bu terime "Benim görüşüme göre, küreselleşme terimi, modern bağımsız ulus devletler sistemine dayanan mevcut sosyal durumumuzu değiştiren karmaşık, bazen çelişkili, sosyal süreçler dizisi ile sınırlandırılmalıdır" şeklinde yorum getirmektedir. Gerçekten de, küreselleşme yanlısı bilim adamlarının çoğu, bu doğrultudaki anahtar kavramlarını, Dünya çapında sosyal karşılıklı bağımlılıkları ve alışverişleri yaratan, çoğaltan, esneten ve yoğunlaştıran ve aynı zamanda insanlarda artan bağlantıların derinleşen farkındalığını teşvik eden çok boyutlu bir sosyal süreçler dizisi olarak tanımlamaktadırlar (Steger, 2005, 13).

Özünde küreselleşme, siyasi, ekonomik ve kültürel değişimin yanı sıra güçlü teknolojik yeniliklerin bir sonucu olarak, ulus devletlerin modern sosyo-politik düzeninden yavaş

yavaş ortaya çıkması olarak, tanımlanabilir. “Gelişme veya açılma kavramının en iyi yakaladığı bir dinamiği ifade eder” (Steger, 2005, 13). Böyle bir açılma, hızlı ya da yavaş olabilir. Ancak, her zaman değişim fikrine bir karşılık gelir ve bu nedenle de mevcut koşulların değişmesine işaret eder (Steger, 2005, 13).

Küreselleşmenin Steger (2005) tarafından yapılan terminolojik tanımı gelişim ve açılma bağlamındadır. Mishkin’e (2009, 188) göre ise, küreselleşme, piyasaları daha rekabetçi hale getirdiği için, aynı zamanda verimlilik artışını teşvik etme potansiyeline de sahiptir. Daha yüksek verimlilik artışı, para politikasının daha genişleyici hale gelmemesi halinde fiyatları doğrudan düşürdüğü için, enflasyonda bir azalmaya yol açabilir. Buna ek olarak, bu tür bir büyüme, para otoritelerinin enflasyonun düşmesine izin vermesini kolaylaştırmaktadır. Çünkü, enflasyon düşerken, çıktı büyümesi hızlı olmaya devam edecektir.

Küreselleşmenin iyiliklerinden de bahsedilmektedir. Ancak Olteanu (2015), Romanya’da küreselleşme olgusunun büyük ekonomik ve mali krize yol açtığını belirtmektedir. 2009-2011’de Romanya’nın ekonomik potansiyelinin bozulmasına yol açmıştır. GSYH’nın büyüme hızı 2008’de %4,5’ten 2009’da % 2,3’e ve 2010-2011’de % 2’ye düşmüştür (Olteanu, 2015, 99). Yeldan’a (2016,2) göre ise, küreselleşme “Dünya ekonomisini oluşturan sosyal ve iktisadi parçaların birbirleriyle ve giderek Dünya piyasalarıyla eklemlenmesi”dir. Yeldan, Bourdie’den (1998) yaptığı alıntıyla birlikte “Daha geniş bir bakış açısı ele alınırsa, bu sürecin “... piyasa mantığını engelleyen her türlü kollektif yapının yok edilmesini gerektirdiği” şeklinde tanımlanması gerektiğini düşünmektedir (Yeldan, 2016, 2).

Yeldan (2016, 2) 1970’li yıllardan bu yana gelişimini sürdüren küreselleşme kavramına yön veren dinamikleri dört başlık altında sınıflandırmaktadır: “(1) Kapitalizmin altın çağı boyunca süren yüksek birikim temposunun yarattığı aşırı üretime dayalı kriz; (2) Söz konusu dönemin sermaye/emek çelişkisine damgasını vuran Fordist endüstriyel ilişkilerin beslediği kar sıkışması; (3) Uluslararası kapitalist rekabetin yoğunlaşması; ve (4) Finansal sistemin serbestleştirilmesi sonucu, yükselen finansal sermaye ve spekülasyon birikim tercihlerinin sanayi yatırımlarının önüne geçmesi”. Yeldan’a (2016, 2) göre burada vurgulanan iktisadi dinamikler ücretli-emek ve sermaye çelişkisinin yansımalarından ve bu yansımaların somut ifadesini bulduğu siyasi örgütlenmelerin

aldıkları biçimlerden bağımsız değildir. Dolayısıyla sermaye ücretli emeğin gelirlerindeki büyümeye ılımlı bakmıştır. Bu büyümeyle birlikte kitlesel tüketim talebini de kar realizasyonu olarak değerlendirme fırsatı bulmuştur. Ancak küreselleşme olgusu gerçekte bölüşüm dinamikleri açısından kusurludur ve emek gelirleri üzerinde baskılamaya yol açmaktadır. Çünkü 1980'lere gelinceye kadar reel ücretler ile işgücü üretkenliği arasında yakın bir ilişki bulunmaktadır. Ancak 1980 sonrasında imalat sanayi ücret endeksleri örneğin ABD ve Türkiye'de yatay bir düzleme sokulmuştur.

Yeldan (2016, 5) bu durumu “Buna koşut olarak da işgücü üretkenliğindeki kazanımlardan kopartılması, 1980-sonrası küreselleşmesinin belirleyici özelliği olarak karşımıza çıkmaktadır” şeklinde ifade etmektedir. Küreselleşmeye ilişkin tartışma, daha uzun ve detaylı olarak ele alınabilir. Ancak, kavramsal bir tanım amaçlandığı ve izleyen bölümde COVID-19 pandemisi ve ilgili literatür ile birlikte ele alınacağından tartışmanın derinleştirilmesine gerek olmadığı düşünülmektedir.

4.2.Küreselleşme ve Salgın Hastalıklar

Bu kesimde şu ana kadar yapılan çalışmanın topluca bir değerlendirmesi niteliğinde pandemi ve küreselleşmenin etkileşimi aktarılacaktır.

Daha önce lokal olarak alınan kararların diğer uluslara ulaştırılması ve onları etkileyebilecek güce sahip olması (Kıvılcım, 2013); dünya çapında sosyal karşılıklı bağımlılıkları ve alışverişleri yaratan, çoğaltan, esneten ve yoğunlaştıran ve aynı zamanda insanlarda artan bağlantıların derinleşen farkındalığını teşvik eden çok boyutlu bir sosyal süreçler dizisi (Steger, 2005) olarak da tanımlanmış olan küreselleşme kavramı, ortaya çıkışı ve etkileri açısından yoğun ilgi gören bir kavramdır.

Küreselleşme, yoğun ilgi görmesine rağmen, konunun uzmanına veya bakış açısına göre değişik bakış açılarıyla değerlendirilmektedir. Bu sebeple, küreselleşme ekonomistler için artan iş birliği veya globalleşme ile dünya ekonomisinin oluşması iken, hukukçular için kendi ülkelerindeki vatandaşları için artan tehditler dizisini ifade edebilmektedir. Veya çevreciler için, Dünya üzerindeki iklim değişiklikleri ve biyosistemin değişimini ifade edebilmektedir. Bilişim teknolojisi uzmanlarına göre ise küreselleşme bilişim teknolojilerinin dünya çapında yaygınlığı ve entegrasyonudur (Lee, 2003). Ancak, belirtilen veya benzeri disiplinler, değişim sürecinin çok yönlülüğünü göz ardı etmekte

ve kompleks bir olgu olarak meydana gelen doğrudan ve dolaylı etkileri değerlendirme yeteneğinden, uzaklaşmaktadırlar.

Literatürde, küreselleşmeye ilişkin çok sayıda tanımlama var olan olgunun farklı yansımaları şeklinde gerçekleşmektedir. Bu sebeple enfeksiyon hastalıkları ve küreselleşme ilişkisini anlamak, küreselleşme teriminin uluslararasılaşma, liberalleşme, evrenselleşme ve batılılaşma terimleri veya bu terimlerin küreselleşme terimi yerine kullanımlarını algılayabilmek için önemlilik arz etmektedir (Saker v.d., 2004). Küreselleşme teriminin katı tanımı, sınır ötesi veya sınırlar arası akımları ifade etmektedir.

Sınır ötesi terimi, iki ülke arasındaki insan veya resmi mal hareketliliğini veya doğrudan yabancı sermaye yatırımı gibi sermaye akımlarını ifade etmektedir.

Bu terim daha çok uluslararasılaşma ile karşılanmaktadır. Sınırlar arası veya ulus ötesi ise insan, mal, hizmet, fikir, sermaye veya diğer varlıkların milli sınırlardan bağımsız akışıyla ilgilidir. Sınır ötesi kavramı, ilgili ülkenin düzenlemeler yapabileceği kapsam dâhilinde olabilir. Ancak sınırlar arası terimi, insanları birbirinden ayıran sınırları yeniden tanımlayabilir veya bu sınırları yıpratıcı bir özellik arz edebilir (Scholte, 2000).

Mekânsal sınırların değişimi ile beraber, küreselleşmeye ilişkin tartışmalar zamana ilişkin deneyim ve algımızın değişmesine de yol açmıştır (Lee, 2003). Küreselleşme, doğal ve insan kaynaklı fenomenlerin yanı sıra, bu fenomenlere yanıt vermek için mevcut ve gerekli olan zaman çerçevesini şekillendirmektedir. Örneğin; Bazı bulaşıcı hastalıkların bölgesel alana yayılması için geçen süre, artan nüfus hareketliliğinin miktarı, sıklığı ve hızının bir sonucu olarak çok daha hızlı hale geldi. Benzer şekilde hastalıkların ortaya çıkışına ilişkin denetim ve raporlama gelişmiş küresel bilgi ve iletişim sistemleri sayesinde çok daha hızlı olabilmektedir (Saker v.d., 2004).

Küreselleşme, kendimize ve çevremizdeki Dünya'ya ilişkin düşüncelerimizi de etkilemektedir. Küresel değişimin bu bilişsel boyutu, bilgi değerlerinin ve inançlarının üretimi ve değişimi ile ilgilenen, küresel erişime sahip bir dizi kişi ve kurumun çoğalmasından kaynaklanmaktadır. Bunlar, kitle iletişim araçları, düşünce kuruluşları, araştırma ve eğitim kurumları, danışmanlık firmaları, reklam ajansları, dini gruplar ve politika yapıcı organizasyonlar olarak sayılabilir (Saker v.d., 2004). Küreselleşmeye

ilişkin tartışmalarda, farklı görüşler ileri sürülmektedir. Bazıları global kültürün batı değer ve inançları tarafından baskılandığını ileri sürerken bazıları ise insan haklarına ait ilke ve fikirlerin, emek standartlarının ve diğer sosyal değerlerin milli ve bölgesel sınırları aşan itici gücü olduğunu ileri sürmektedirler. Bazı yazarlar, rakip ideoloji ve değer sistemlerinin gelişiminin zaman dini veya siyasi çatışma şeklinde bir medeniyetler çatışmasıyla sonuçlandığına, işaret etmektedirler (Huntingdon, 2002).

Özetle küreselleşme, Dünya çapında insan toplulukları üzerinde etkili çeşitliliğe sahip kompleks ve çok yüzlü bir süreçler bütünüdür. Küreselleşme, birçok farklı faktör tarafından tetiklenmekte ve aynı zamanda kısıtlanmaktadır. Bu faktörler, ekonomik süreçler, teknolojik gelişmeler, politik etkiler, kültür ve değer sistemleri, sosyal ve doğal çevresel faktörler olarak sayılabilir.

Bu faktörler aynı zamanda, sağlık üzerinde doğrudan veya dolaylı etkileri olan faktörlerdir. Bunlar küreselleşmenin de bileşenlerini oluşturmaktadırlar. Küreselleşme temel yaşam koşullarını veya hane gelirini değiştirmek suretiyle sağlık durumunu da değiştirebilir. Küreselleşme, nüfus hareketliliğine veya hükümet harcamalarına etkide bulunmak suretiyle sağlık sektöründe çalışanların veya diğer kaynakların kullanılabilirliğini etkileyebilir. Aynı zamanda uluslararası veya küresel ölçekli anlaşmalar yoluyla sağlık standartlarının adaptasyonunu ve yayılmasını özendirebilir (Woodward v.d., 2001). Bu sebeple küresel değişim kim olduğunuza ve nerede yaşadığınıza bağlı olarak farklı seviyelerde sağlık avantajları veya maliyetlerini beraberinde getirebilir. Ancak, küreselleşmenin negatif etkileri salgın hastalık riski sebebiyle pozitif etkilerinden daha çok olmuştur.

Salgın hastalıklar, son zamanlara göre geçmişte daha fazla ölüme sebep olmuşlardır. Ancak, günümüzde halen birçok ölümden veya yaşam süresinin kısalmasından sorumlu tutulmaktadırlar. Yapılan çalışmalar Dünya genelinde ölümlerin %22'sinin ve yaşam süresine ilişkin kısalmanın % 27'sinin sebebinin salgın hastalıklar olarak göstermektedir (WHO 2002).

Küreselleşme, salgın hastalıkların doğasının değişimine de sebep olmuştur. Küreselleşme süreci, potansiyel olarak biyolojik, çevresel ve sosyal faktörler üzerinde çok geniş bir yelpazede etkili olmuştur. Bu sebeple, küresel çevre değişiklikleri ve

salgın hastalıklar arasındaki ilişkiler küresel ekonomik değişimden bağımsız olarak görülmemelidir. Aynı şekilde, enfeksiyon hastalıklarının kontrolü için kullanılabilecek kaynakları etkileyen küresel ekonomik değişim, milli ve küresel ölçekteki politik değişimleri şekillendiren politik ideolojideki değişimlerden ayrı düşünülmemelidir. Örneğin; Sıtmanın coğrafi erişimi ve yaygınlığı, ekonomik sıkıntılar, ticarete artış, ilaç direncinin yayılması, küresel ısınma, çatışma, kentleşme ve turizm yoluyla küreselleşmenin ekonomik, çevresel, politik ve demografik yönlerinden etkilenirken, teknolojik gelişmeler, hastalık ile ilgili anlayışımızı geliştirebilmeli ve nihayetinde hastalığın kontrolünü iyileştirmeye yardımcı olabilmelidir. Bu bağlantıları anlamak için birçok çalışma gerçekleştirilmektedir. Ancak, bu çalışmalar sezgisel olmaktan öteye geçememektedir. Başlangıç noktası olarak, risk faktörleri açısından küreselleşmenin her alanı, salgın hastalıkların yayılımı ve kontrolü ayrı olarak ele alınmalıdır. Böylece küresel değişimin, pozitif ve negatif sonuçları doğru değerlendirilebilir. Bunun uygulanabilmesi için, mevcut bilgilerdeki boşlukların tanımlanması gerekmektedir (Saker v.d., 2004).

Küreselleşme ve salgın hastalıklarının derinlemesine anlaşılabilmesi, aralarındaki bağlantıların çözümlenebilmesi, ekonomik anlamda da küreselleşmenin incelenmesini gerektirmektedir. Her şeyden önce, ekonomik anlamda küreselleşme, Dünya ekonomisinin yeniden yapılandırılması demektir (Saker v.d., 2004).

Bu, şu anlamda düşünülebilir; sürekli değişen kompleks bir yapı, üretim süreçlerinin parçalanması ve milli sınırların dışarısında yer alması. Aslında, yüzyıllara yayılan kademeli bir geçiş olan uluslararası küreselleşme evresine geçiş, II. Dünya Savaşı sonrası özellikle 1970'lerin başında ortaya çıkan altın standardının çökmesi, borç yükünün artması ve petrol krizi gibi olaylarla, hızlanmıştır. Dünya ekonomisindeki bu köklü değişimlerin, salgın hastalıklar üzerinde derin ve geniş etkileri olduğuna inanılmaktadır (Saker v.d., 2004).

II. Dünya Savaşı sonrası, küresel bir ekonominin ortaya çıkışını kolaylaştıran bir seri olaylar dizisi meydana gelmiştir. Bölgesel ve uluslararası organizasyonlarla birlikte ülkeler arası ticari ilişkilerin büyümesine paralel olarak Dünya ticaret hacminde artış meydana gelmiştir. 1944 yılında imzalanan Genel tarife ve Ticaret Anlaşması (GATT) ile ticari engellerin kaldırılmasına ilişkin bir fikir birliği sağlamışlardır. 1995 yılında GATT

yerini Dünya Ticaret Örgütüne bırakmıştır. Çok taraflı ticari anlaşmaların yönetimi ve organizasyonu için kalıcı bir örgüt olarak Dünya Ticaret Örgütü kurulmuştur. Çok taraflı ticaret anlaşmaları Ticaret ile ilgili Fikri Mülkiyet Hakları Anlaşması (TRIPS), Hizmet Ticareti Üzerine Genel Anlaşma (GATS) ve Ticarete İlişkin Teknik Engellerin Kaldırılması Anlaşmasını (TBT) içermektedir.

İki taraflı, bölgesel ve uluslararası anlaşmalar devasa boyutlara ulaşmıştır. 1950'den beri Dünya toplam üretimi 5 kat artarken, Dünya ticaret hacmi 14 kat artmıştır (Lang, 2001). 1990'lı yıllarda birçok ülke piyasalarını liberal ekonomiye uygun olarak yapılandırmış, deregülasyonlar ve özelleştirmeler gerçekleştirmiştir. Böylece devletin hareket alanını kısıtlamışlardır. Bu bağlamda, uluslararası ekonomik aktiviteler artmıştır. Doğrudan yabancı yatırımlar, mal ve hizmet ticareti, bilgi ve teknoloji transferi bu artışın içinde işlem görmüşlerdir. Dünya ekonomisinin uluslararasılaşması, telekomünikasyon, farmasötikler ve gıda üretimi gibi anahtar sektörlerin yeniden yapılandırılması yoluyla gerçekleşmiştir. Küreselleşme olgusu ile ilgili dikkat edilecek nokta, sosyal refah özellikle sağlık üzerine kesin etkilerde bulunduğuudur. Küreselleşme taraftarlarına göre, küreselleşme, ticaretin ve insan gelişiminin motor kuvvetidir. Daha fazla ticaret, daha fazla zenginlik demektir ve bu durumda sağlığa ilişkin faaliyetlerin daha da artması (gelişmesi) demektir (Feachem, 2001).

Diğerleri ise, insan ihtiyaçlarının, sosyal refahın, yaşam kalitesinin, yerli halkın bilgi ve mülkiyet anlayışının korunması gerektiğini vurgulamaktadırlar. Ayrıca, sağlığa zararlı mal ve hizmetlerin kontrol altında tutulmasının gerekliliğinin var olduğu, daha karmaşık bir ilişkiye işaret etmektedir (Baris ve McLeod, 2000, Lee, 2003).

Küreselleşme olgusunun, refah düzeyinin artmasıyla doğrudan ilişkisi kesin olmakla beraber, bir gelir eşitsizliğine sebep olduğu da bir gerçektir (Wilkinson, 1996). Bu bilgi ışığında, ekonomik büyüme ve bu büyümenin getirilerinin paylaşımı ayrı olarak düşünülmelidir. Ticaret gelir düzeyi düşük halk toplulukları üzerinde küreselleşme daha da fazla eşitsizliğe yol açmaktadır. Bu durum, insan sağlığı üzerinde oldukça kötü sonuçlar doğurabilmektedir. Bu sebepten, Dünya ölçeğinde gerçekleştirilen ticari faaliyetlerin etkileri ayrı bir konu başlığı olarak değerlendirilmelidir.

Sonuç olarak, küreselleşmenin ekonomik, çevresel, demografik ve teknolojik etkileri olduğu kesin bir veridir. İlgili faktörlerin değişimi yoluyla salgın hastalıklar üzerinde etkileri de bulunduğu kesindir. Ekolojik, biyolojik ve sosyal şartlar üzerinde tahmin edilemeyen etkileri olan küreselleşme salgın hastalıkların şekillenmesine ilişkin doğrudan etkilere sahip bulunmaktadır. Elde edilen bulgular küreselleşmenin salgın hastalıkların yayılışı, coğrafi ölçeği ve kontrolü üzerine etkileri olduğunu ortaya koymaktadır. Salgın hastalığa ilişkin gerçekleşen değişimler duruma bağlı olmak üzere pozitif ve negatif sonuçlar doğurmuştur. Örneğin, küreselleşmenin körüklediği sanayileşmenin ortaya çıkardığı küresel ısınma hastalıkların coğrafi ölçeğini artırmıştır. Artık daha geniş alanlara yayılmaktadırlar (Saker v.d., 2004). Fakat, yaşa bağlı akciğer iltihaplanmalarında azalma meydana gelmiştir. Benzer şekilde, sıtmanın dağılımı, bulaşması veya kontrolü, sınırlar arası ticaretten, iklim değişiminden ve ormanların azalmasından etkilenmiştir.

Farklı halk kitleleri, küresel ekonominin ortaya çıkardığı değişimler sebebiyle farklı seviyelerde kayıp ve kazançlara sahip olmuşlardır. Çalışmalar, süreç değişikliklerinin farklı yollarla kişi veya grupları etkilediğini ortaya koymaktadır. Küreselleşmeye ilişkin kabaca yapılan değerlendirmeler, gerçekleri pek yansıtmadığı gibi oldukça yararsızdırlar (Saker v.d., 2004). Ekonomik küreselleşmenin en azından bugünkü şekli ile ve orta vadede ülkeler arasında büyük eşitsizlikler yaratacağını vurgulayan çalışmalar mevcut bulunmaktadır (Saker v.d., 2004). Bir kısım ülkeler bunun yararlarından en üst ölçekte faydalanırken, fakir olanlar, daha da fakirleşecektir.

Salgın hastalıklar, fakir kesimleri temel yaşam şartları sebebiyle, orantısız bir şekilde etkileyecektir. Temiz su, barınma ve temizlik vb. sağlık hizmetlerinin derecesi, beslenme koşulları ve göç şartları, sonucu daha da vahim kılabilir. Bundan da öte, gelişen teknoloji, hastalıkların takibine, raporlanmasına veya sağlık bilgi sistemlerine ilişkin olarak kullanılabilir, ancak bu teknolojinin kullanımı da eşit olarak dağılmayacaktır. Bu sebeple, küreselleşme tarafından ortaya çıkarılan orantısız risklerin doğrudan ele alınması ve ortaya çıkan fırsatların da eşit dağılmasının sağlanması gerekmektedir.

Epidemiyoloji, salgın hastalıkların ortaya çıkışı ve tanımlanmasına ilişkin analitik araçlara sahiptir. Küreselleşme ile bu bilim dalının Dünya ölçeğinde kullanılmasının sağlanması ve milli sınırlar içerisinde kalmasının önlenmesi gerekmektedir.

Epidemiyoloji yaşı, cinsiyet ve sosyoekonomik değişkenleri içine alacak şekilde Dünya ölçeğinde geniş bir spektrum ile tanımlanmalıdır. Bu tanımın gerekçesi, SARS'ın 2003 yılında izlediği yol ile açıklanabilir. SARS'ın gelişimi önce kıta boyunca yayılması, sonra sosyoekonomik sınıflar içinde gelişmesi, sonra cinsiyet ve son olarak etnik orijinleri etkilemesi şeklinde açıklanmaktadır (Saker v.d., 2004).

Bir başka açının da önem arz ettiği düşünülmektedir. Şimdiye kadar, salgın veya akut hastalıklara olan ilgi seçilmiş vakalar üzerinde yoğunlaşmıştır. Oysa küresel ölçekte ortaya çıkabilecek tüm akut ve salgın nitelikli hastalıklara verilebilecek tepkilerin, doğru şekilde planlanabilmesi için daha geniş ölçekli risk haritaları oluşturulmalı ve su, hava veya hayvan kaynaklı hastalıkların daha geniş bir yelpazede incelenmesi gerekmektedir. Ayrıca, fakir ülkelerde hastalıkların erken teşhisi için Dünya çapında, düşük teknolojiler kullanılarak tanımlamayı içeren teknolojilerin geliştirilmesi gerekmektedir.

Madem küreselleşmekten bahsedilmektedir. Küresel ölçekli bir yönetim anlayışıyla bir izleme takip veya erken uyarı sistemi kurulabilir. Dünya ölçeğinde bir işbirliği ile, bu yönetim sağlanabilir. Ayrıca, global boyutta eğitim programları yine bu kapsamda gerçekleştirilebilir.

Bir başka açının da önem arz ettiği düşünülmektedir. Özellikle büyük montanlı yatırım gerektiren ve birçok sektörü etkileyen ticaret, sanayi ve alt yapı sektörlerine özel önem atfedilmeli ve bu sektörlerle ilişkin salgın risklerinin daha yakın takip edilmesi, gerekmektedir.

Son olarak, salgın hastalıkların, bu sayılan önlemlerin alınmaması durumunda, ancak çok yüksek maliyetli politikalar izlenerek önlenebileceğinin muhtemel bir olgu olduğu unutulmamalıdır.

Bu noktaya kadar küreselleşmenin salgın hastalıklara olan etkilerinden bahsedilmiştir. Acaba salgın hastalıkların da küreselleşmeye etkileri olmuş mudur? Cevap kesinlikle evet olacaktır. Her şeyden önce, uluslararası diğer deyişle küresel ölçekte hareket zorunluluğu kesin olarak ortaya çıkmıştır. Daha önce de bahsedildiği gibi ortak bir yönetim ile bu boyutta veya daha küçük boyutta ortaya çıkan sorunlara müdahale edilebilir. Biraz daha detaylı bir şekilde, şu şekilde ifade edilebilir: Erdoğan'a

(2020,498) göre “En hızlı neoliberal küreselleşmeci Dünya düzeni savunucularını ve tam karşıtı düşüncede olanları, bir şeylerin değışmesi gerektiğı konusunda aynı noktaya getirmiş olması” şeklinde ifade edilebilir. Değişimin gerekliliğinde dair herkes hem fikirdir.

Değişim gereklidir, ancak önce “tartışmanın felsefi, ideolojik ya da kuramsal temeli ortaya konulmalıdır” (Erdoğan, 2020,500). Sonra, değişim denildiğinde neyin kastedildiğı doğru belirlenmelidir. Erdoğan (2020) tam bu noktada şu sorulara cevap aranması gerektiğı görüşündedir;

1. Neoliberal Küreselleşmeci politikaların sonuna mı geldik? 50 yılda, sosyal, ekonomik, idari, kültürel, etik, vb. akla gelen her boyutta yaşanan dönüşüm, bu tür bir geri dönüşe ya da yeninin kurulmasına olanak veriyor mu? Vermiyorsa ne yapmalıyız?
2. Neoliberal küreselleşmeci politikaların revize edilerek ya da daha insancıl bir içerik kazandırılarak devamı mı gerekiyor?

Birinci sorunun yanıtı “Yeniden ulus devlete, ithal ikameci ya da sosyalist politikalara dönüşmesi” olabilir mi? İkincisi sorunun yanıtı, yine bir soru şeklinde “Teknoloji odaklı değişimler; teknolojinin -sınai ve fikri mülkiyetin- sahibi kimdir? sorusundan bağımsız olarak yapay zeka kullanımının artırılması, vb. teknoloji odaklı çözümlerin daha çok kullanılmaya başlaması, neoliberal küreselleşmeci Dünya düzeninin neden olduğu sosyal, çevresel, ekonomik sorunların çözümü olabilir mi?” (Erdoğan, 2020,503).

Bu sorulara verilecek cevaplarla değişimin şekli ve yönü belirlenecektir. Neyin, nasıl yapılması gerektiğine karar verilecektir. Sürdürülebilirlik kapsamında, akıllı kentler inşa edilmesi, daha adil paylaşımın sağlanmasına yönelik ekonomi ve gelir politikaları geliştirilmesi gibi yanıtlar bu sorulara verilecek cevaplar ile hayata geçirilebilecektir.

Pandemi sürecine ilişkin en bariz sonuçlar, şunlar olabilir: Tüm dalgalanma zamanlarında olduğu gibi, pandemi sürecinde de kazananlar ve kaybedenler bulunmaktadır. Mal ticareti ve turizm gibi sektörler olumsuz etkilenirken ilaç, medikal ve online satış sektörleri talep artışı hatta patlaması yaşamışlardır. Online iletişim çok sayıda kullanıcının ilgi alanına girmiştir. Çok sayıda insan temas riskinden uzak bir araya gelebilmişlerdir. Yine, çok sayıda insanın hayatında yaşam kayıpları sebebiyle,

felaketler yaşanmış, özellikle dar gelirli birey veya gruplar her zamanki gibi böylesi süreçlerden en çok etkilenenler olmuşlardır. Ekonomiler her anlamda krize girmiş ve krizler sınır ötesi boyutlara sahip olmuşlardır.

Ayrıca bir krizin bir başka kriz ile etkileşimi sayesinde krizler daha da derinleşmişlerdir. Ya da bir ülke sınırları içerisinde var olan bir kriz türü bir başka ülke sınırı içerisinde olan krizin lokal özellikleriyle birleşerek bambaşka bir nitelik kazanmıştır. Örneğin; Karantina tedbirleri gelir düzeyini düşürmüş ve işten çıkarmalara yol açmıştır. İşten çıkarmalar, talep daralmasına sebep olmuş, talebin canlandırılması için işsizlik ödenekleri vasıtasıyla, kamu en azından hayati ihtiyaçların karşılanabilmesi için piyasaya müdahil olmuştur. Herhangi bir ülke içinde azalan gelir, gerek yasaklar, gerekse gelir azalması yoluyla seyahatleri kısıtlamış, örneğin; En yakın komşu ülkelere bile gidilememiş ve eğer ülke ekonomisi büyük oranda turizme gelirine dayanıyorsa, o ülke için kriz bambaşka bir sektörde ortaya çıkmıştır.

COVID-19'un da üyesi bulunduğu salgın hastalıkların, sınırları ciddiye almadıkları kesin bir gerçekliktir. Ancak, bundan sonra küreselleşme nasıl bir hal alacaktır? Her şeyden önce, kriz esnasında sağlık sektörünün kullandığı malzemelerin stratejik öneminin fark edildiği ve bundan sonraki süreçte, yurt içi üretimin gerçekleştirileceği ve bu bağlamda, yerel firmalara ayrıcalıklar sağlanacağı düşünülmektedir. Sosyal mesafe olgusu, otomasyonun önemini ortaya çıkarmıştır. Bundan sonraki süreçte, robotik iş gücünün küresel malları üretmek için daha yoğun olarak kullanılacağı düşünülmektedir. Küreselleşme olgusu, insan faktöründen olabildiğince bağımsız bir hale getirilmeye çalışılacaktır. İnsanların hareketliliğine sınırlama getirilmesine ilişkin, sınır kapatma veya ülkeye giriş koşullarının ağırlaştırılması gibi tedbirler uygulanacaktır. Bu anlamda, mülteci olmak her ne gerekçeyle olursa olsun oldukça zor bir hale gelecektir.

Özetle, bir değişim gerçekleşecektir. Daha kapalı bir Dünya olgusunun gerçekleşeceği düşünülmektedir. BM Genel Sekreteri Antonio Guterres'in de ima ettiği gibi, iki kutupludan tek kutupluya ve sonuçta kutupsuz bir Dünya'ya geçtik.

Küresel güçler, ister geleneksel dostlar, ister düşman olsunlar, birlikte çalışamazlar. Bu hegemonya eksikliği de şu anda küresel bir çözüm olasılığını tehdit etmektedir.

4.3.COVID-19 ve İspanyol Gribi Karşılaştırması

COVID-19 pandemisi'nin etkilerinin genel olarak özetlenebilmesi ve sonuçlarının daha net olarak anlaşılabilmesi için, bir başka büyük salgın olan ve net veriler olmamasına karşın, Dünya nüfusunun üçte birini etkilediği düşünülen İspanyol Gribi ile bir karşılaştırma yapılmasının faydalı olduğu düşünülmektedir.

İspanyol Gribi, Dünya nüfusunun % 2,1'inin (yaklaşık 40 milyon) hayatını kaybetmesine yol açmıştır. Eğer bu gün, benzer bir salgın olmuş olsaydı yaklaşık 150 Milyon kişinin hayatını kaybedebileceği düşünülmektedir. Üç dalga halinde ortaya çıkan İspanyol Gribi'nin ilk dalgası 1918 yılı baharında, ikinci dalgası 1918 Eylül'ü ve 1919 Ocak'ı arasında, üçüncü dalgası ise 1919 Şubat'ından yılsonuna kadar etkilerini göstermiştir.

Araştırmacılar, 1918'de Dünya nüfusunun yüzde 92'sini ve GSYH'nın daha da büyük bir kısmını oluşturan, 40'tan fazla ülkeden ölüm verilerini analiz etmişlerdir. Ölüm oranı, 1918'de karantina uygulayan Avustralya'da yüzde 0,3'ten, pandeminin üç yılı boyunca 16,7 milyon kişiyi kaybeden Kenya'da yüzde 5,8 ve Hindistan'da yüzde 5,2'ye kadar değişmektedir. Grip Amerika Birleşik Devletleri'nde 550.000 kişinin veya nüfusun yüzde 0,5'ini hayatını kaybetmesine yol açmıştır. İspanya'da, ortalama yüzde 1,4'lük bir ölüm oranı nedeniyle 300.000 kişi hayatını kaybetmiştir. Gribin, nereden kaynaklandığına dair bir fikir birliği bulunmamaktadır; İspanya ile ilişkilendirilmiştir, çünkü bunu ilk bildiren basın orada bulunmaktadır.

Araştırmacılar, ortalama olarak bir ülkede, pandeminin kişi başına reel GSYH'yı yüzde 6 ve özel tüketimi 2008-2009 Büyük Durgunluk' ta görülenlere kıyasla yüzde 8 oranında azalttığını tahmin etmektedirler. Her iki salgının etkilerini karşılaştıran bir çalışma Barro, Ursúa ve Weng (2020) tarafından gerçekleştirilmiştir.

Çalışma, gerçek kişisel tüketim harcamaları verileri kullanarak gerçekleştirilmiştir. Karşılaşılan en büyük zorluk, Birinci dünya savaşı ve grip salgınının etkilerinin birbirinden ayırt edilebilmesi noktasında yaşanmıştır. 42 ülke için analizin yapıldığı çalışmada 1918 ve 1920 yılları arasında gerçekleşen grip salgınının değişimlerinden yararlanılmıştır.

I. Dünya Savaşı'nın etkilerini sabit tutmak için, savaşa katılan her ülke için savaşın yoğunluğu, savaş ölümlerinin toplam nüfusa oranına göre ölçülmektedir. Olay sırasında kayıplar da dâhil olmak üzere, muharebe ölümlerine ilişkin ülkelere göre veriler, çoğunlukla Uralan's'ten (2003, bölüm II) gelmektedir. Savaş sırasındaki yıllık ölüm oranları açısından, yedi ülke (Fransa, Almanya, İtalya, Birleşik Krallık, Amerika Birleşik Devletleri, Çin ve Tayvan) için tahminler bulunmuştur. I. Dünya Savaşı'na katılan diğer ülkeler için, söz konusu ülkenin yanında veya aleyhine savaşan ülkelere ölümlerin yıllık dağılımı kullanılmıştır (Barro, Ursúa ve Weng, 2020) . Tablo 4.1 bu verileri içermektedir.

Tablo 4-1 Denklemden Kullanılan Ölüm Oranları

Ülke	1918	1919	1920	Toplam
Argentina	0.16	0.17	0	0.33
Australia	0	0.24	0.04	0.28
Austria	0.76	0.21	0	0.97
Belgium	0.71	0.11	0.01	0.83
Brazil	0.48	0.21	0	0.69
Canada	0.4	0.15	0.07	0.62
Chile ¹	0.06	0.53	0.03	0.86*
China	0.56	0.65	0.22	1.43
Colombia	0.44	0	0.02	0.46
Denmark	0.17	0.08	0.06	0.31
Egypt	0.79	0.18	0.1	1.07
Finland	0.54	0.15	0.02	0.71
France	0.52	0.22	0	0.74
Germany	0.65	0.02	0.1	0.78
Greece	0.43	0.02	0	0.45
Guatemala ²	2.94	0	0.98	3.92
Hungary ³	0.91	0.26	0.1	1.27
Iceland	0.44	0.21	0.15	0.8
India	4.1	0.86	0.26	5.22
Indonesia	2.28	0.76	0	3.04
Italy	1.17	0.06	0	1.23
Japan	0.4	0.18	0.37	0.96

¹ Şili'nin 1921'deki grip ölüm oranı 0,23'tür. Diğer tüm grip ölüm oranları 1918-1920 dışındaki yıllarda sıfırdır.

² GSYH örneğinde yok.

³ GSYH örneğinde yok.

Kenya ⁴	3.64	2.14	0	5.78
Korea	0.77	0.24	0.37	1.38
Madagascar ⁵	2.2	1.3	0	3.5
Malaysia	1.23	0.06	0	1.29
Mauritius ⁶	2.02	1.18	0	3.2
Mexico	1.55	0	0.52	2.06
Netherlands	0.55	0.14	0.02	0.71
New Zealand	0.57	0.03	0.09	0.69
Nigeria ⁷	1.54	0.9	0	2.44
Norway	0.45	0.11	0.01	0.57
Peru	0.1	0.1	0.19	0.39
Philippines	1.07	0.82	0	1.88
Portugal	1.72	0.09	0	1.81
Russia	1.42	0.39	0.06	1.87
Singapore	0.99	0.14	0.16	1.29
South Africa	2.11	1.24	0	3.36
Spain	1.05	0.14	0.17	1.36
Sri Lanka	0.57	1	0.17	1.74
Sweden	0.47	0.14	0.02	0.63
Switzerland	0.53	0.11	0.12	0.76
Taiwan	0.53	0.02	0.52	1.07
Turkey	1.03	0.05	0	1.08
United Kingdom	0.34	0.12	0	0.46
United States	0.39	0.07	0.05	0.52
Uruguay	0.13	0.05	0.04	0.22
Venezuela	0.99	0.26	0	1.25
Means	0.98	0.34	0.11	1.42
Aggregate death rate	1.42	0.52	0.16	2.1

Kaynak: Barro, Ursúa ve Weng 2020⁸

Örnekte yer alan ölüm miktarı 6,2 Milyon Kişi olarak belirlenmiştir. Bu rakam, savaşta hayatını kaybeden kişilerin miktarından 20 Milyon (Genel kabul gören rakam olarak açıklanmaktadır) kişi daha azdır. Ancak, bu rakamın içerisinde hastalık nedeniyle ölenlerde bulunmaktadır. Yapılan regresyon analizinde bağımlı değişken GSYH

⁴ GSYH örneğinde yok.

⁵ GSYH örneğinde yok.

⁶ GSYH örneğinde yok.

⁷ GSYH örneğinde yok.

⁸Toplamlar, 1918, 1919, 1920 ve 1921 ölüm oranlarının eklemeleridir. 48 ülkedeki grip ölüm oranlarının ağırlıksız ortalamaları. Toplam ölüm oranı, toplam grip ölümlerinin toplam nüfusa oranıdır. Bu değer, bir ülkenin ölüm oranı ile nüfusu arasındaki pozitif korelasyon nedeniyle ölüm oranlarının ortalamasını aşmaktadır (özellikle Hindistan kaynaklı).

büyüme oranları (Kişi başı gerçek tüketim harcamaları üzerinden) olarak belirlenmiştir. Örnek dönem, 1901-1929 aralığında ele alınmıştır. Bunun gerekçesi, Büyük Buhran döneminin dışlanmasıdır. Böylece model basitleştirilmiştir. Bağımsız değişkenler ise grip ve savaş ölüm oranları olarak modele dâhil edilmiştir.

1918 ve 1920 aralığındaki zaman diliminde grip ölüm oranları “Sıfır” olarak modele dahil edilmiştir. Tahmin, hata terimlerinin yıllara göre kümelenmesine izin verilerek hesaplanan tahmini katsayıların standart hatalarıyla en küçük kareler yöntemiyle yapılmıştır (Barro, Ursúa ve Weng, 2020). Tablo 4.2 bu verileri içermektedir.

Tablo 4-2 Denklemden Kullanılan Savaş Ölüm Oranları

Country	Savaşta ölüm oranları (toplam nüfusa oran)					
	1914	1915	1916	1917	1918	Toplam
Argentina	0	0	0	0	0	0
Australia	0.03	0.12	0.29	0.38	0.28	1.1
Austria	0.2	0.71	0.5	0.47	0.54	2.42
Belgium	0.46	0	0	0	0	0.46
Brazil	0	0	0	0	0	0
Canada	0.02	0.07	0.17	0.22	0.17	0.66
Chile	0	0	0	0	0	0
China	0	0	0.002	0.003	0.003	0.008
Colombia	0	0	0	0	0	0
Denmark	0	0	0	0	0	0
Egypt	0	0	0	0	0	0
Finland ⁹	--	--	--	--	--	--
France	0.3	0.34	0.25	0.16	0.23	1.28
Germany	0.23	0.79	0.55	0.5	0.57	2.65
Greece	0	0	0	0.1	0.12	0.22
Hungary ¹⁰	0.2	0.71	0.5	0.47	0.54	2.42
Iceland	0	0	0	0	0	0
India	0.0003	0.001	0.0022	0.0029	0.0021	0.008
Indonesia	0	0	0	0	0	0
Italy	0	0.21	0.38	0.49	0.13	1.21
Japan	0.003	0.011	0.008	0.007	0.008	0.037
Korea	0	0	0	0	0	0

⁹Mevcut verilere, Finlandiya’da 1917’ye kadar yaşanan savaş ölümleri Rusya’nın arasına dâhil edilmiştir.

¹⁰1918’de Birinci Dünya Savaşı’nın sonuna kadar Avusturya-Macaristan’ın bir bölümü. Avusturya-Macaristan rakamlarına dayalı olarak aynı savaş ölüm oranları her ülke için geçerlidir

Malaysia	0	0	0	0	0	0
Mexico	0	0	0	0	0	0
Netherlands	0	0	0	0	0	0
New Zealand	0.04	0.14	0.33	0.43	0.32	1.27
Norway	0	0	0	0	0	0
Peru	0	0	0	0	0	0
Philippines	0	0	0	0	0	0
Portugal	0	0	0.03	0.04	0.03	0.1
Russia	0.08	0.26	0.18	0.16	0.19	0.87
Singapore	0	0	0	0	0	0
South Africa	0.002	0.009	0.021	0.027	0.02	0.079
Spain	0	0	0	0	0	0
Sri Lanka	0	0	0	0	0	0
Sweden	0	0	0	0	0	0
Switzerland	0	0	0	0	0	0
Taiwan	0	0	0.002	0.003	0.003	0.008
Turkey	0.04	0.17	0.38	0.5	0.38	1.47
United Kingdom	0.04	0.15	0.35	0.46	0.35	1.35
United States	0	0	0	0.001	0.051	0.053
Uruguay	0	0	0	0	0	0
Venezuela	0	0	0	0	0	0
Ortalama	0.043	0.103	0.104	0.114	0.104	0.468

Kaynak: Barro, Ursúa ve Weng 2020¹¹

Regresyon sonuçları, örneğin; Hindistan için % 15,6 (1916-1918 gerçek rakam % 14,6); Kanada için 16,5 (1918-1921 gerçek rakam % 19,6) olarak gerçekleşmiştir. Çalışma İspanyol Gribi'nin muhtemel sonuçlarını incelemiştir ve COVID-19 pandemisi'ne ilişkin olarak görüşlerini şu şekilde ifade etmektedir “1918-1920' deki Büyük Grip Salgını, COVID-19 gibi küresel erişime sahip hastalık salgınları için makul bir en kötü durum senaryosunu temsil etmektedir. 1918-1920'de toplam nüfusun yüzde 2,1'i olan grip ölüm oranı, 2020'de yaklaşık 7,5 milyar olan dünya nüfusu için uygulandığında dünya çapında yaklaşık 150 milyon ölüme dönüşecektir. Ayrıca, bu ölüm oranı regresyon analizimizde düşüşlere karşılık gelmektedir. GSYH için tipik ülke yüzde 6 ve özel tüketim için yüzde 8 kayıplar. Bu ekonomik düşüşler, en son 2008-2009 küresel Büyük Durgunluk sırasında görülenlerle karşılaştırılabilir. Bu nedenle, olasılık yalnızca

¹¹ 1914-1918 dışındaki yıllar için savaş ölüm oranları sıfıra eşittir. Rusya'nın 1918'deki savaş ölümleri devrim ve iç savaş için geçerli.

eşi görülmemiş sayıda ölüm için değil, aynı zamanda büyük bir küresel ekonomik daralma için de mevcuttur.

Sonuçlar ayrıca, 1918 ve 2019 salgınlarında, hisse senetleri ve kısa vadeli devlet tahvillerinin gerçekleşen reel getirilerinde önemli kısa vadeli düşüşlerin gerçekleştiğini göstermektedir. Bu noktada, COVID-19'un Büyük Grip Pandemisi'ne yakın herhangi bir noktaya ulaşma olasılığı, halk sağlığı hizmetlerinde ilerlemeler ve yayılmayı azaltmak için alınan önlemler göz önüne alındığında, uzak görünmektedir. Ancak her durumda, yaşamlardaki büyük potansiyel kayıplar ve ekonomik faaliyet, hasarının sınırlanması için önemli miktarda kaynak harcanması gerekmektedir.

Gerçekte ülkeler, hastalığın yayılmasını engellemenin bir yolu olarak- özellikle seyahat ve ticaretle ilgili olduğu için - reel GSYH'yı düşürme politikası izlemektedirler. Burada, maddi mallara karşı, yaşamlardaki değişimlerin nasıl değerlendirilmesi gerektiğine dair devam eden, bir tartışma mevcuttur ve “Bu kararı vermek oldukça zordur” şeklinde ifade edilmektedir (Barro, Ursúa ve Weng, 2020).

4.3.1. Korona Virüs İspanyol Gribi ve Küreselleşme

Sonuç ve öneriler kısmına geçmeden önce birbirine çok yakın etki ve tepkilere sebep olduğu düşünülen İspanyol gribi ve COVID-19 pandemi'lerinin küreselleşmeye etkilerinin de değerlendirilmesi gerektiği düşünülmektedir.

Ortaçağ da ortaya çıkan veba salgını etkileri ile COVID-19 pandemisi'nin benzer etkileri yapıp yapamayacağı Chatuverdi (2020) tarafından tartışılmıştır. Colvin ve McLaughlin (2020) ise İspanyol Gribi ve COVID-19'u karşılaştırmışlardır. Colvin ve McLaughlin'e (2020) göre Koronavirüs hastalığının (COVID-19) küresel yayılmasının haberi ortaya çıktıkça, küresel finans piyasaları karamsar tepkiler vermiş ve 2008 finansal krizinden bu yana görülmemiş şekillerde davranmışlardır. Ancak, bu hastalığa yol açan virüsün gelecekteki potansiyel ekonomik etkisini tam olarak anlaşılması, zordur. Çünkü bir hastalığın bu ölçekte yayılması modern dünyada eşi görülmemiş bir durumdur.

En yakın paralellik, halk arasında İspanyol gribi olarak bilinen 1918 grip salgınıdır (çünkü ilk olarak İspanyol gazetelerinde bildirilmiştir). Öyleyse, bugün politika

yapıcılar için bu tarihsel salgından çıkarılacak dersler nelerdir? 1918 gribi, Dünya Sağlık Örgütü gibi uluslararası halk sağlığı kurumlarının varlığından önceki bir dönemde, son gerçek küresel pandemiydi ve etkisi daha da arttı. Dünya nüfusunun yaklaşık üçte biri, bu akut solunum yolu enfeksiyonuna yakalandı. Muhafazakâr tahminler, ölü sayısını 20 milyon olarak gösteriyor, ancak 50 milyon civarında daha fazla olabilirdi. Karşılaştırıldığında, I. Dünya savaşı sırasında sadece dokuz milyon kişinin çatışmada öldüğü belirtilmektedir (Colvin ve McLaughlin, 2020).

RNA virüsüne yakalananların yaklaşık %2-3'ü öldü, ancak ölüm oranlarının çoğu gripten ziyade, pnömoni gibi komplikasyonların sonucuydu. Birkaç grip dalgası vardı ve ölümlerin çoğu her salgından bir hafta sonra meydana geldi. 1919'daki salgınlar, hastalığın ilk tanımlanmasından bir yıl sonra gerçekleşti (Colvin ve McLaughlin, 2020).

Pandemi, ilk ortaya çıktığı belirli koşullar nedeniyle küresel olarak yayıldı. I. Dünya savaşı henüz sona ermişti ve tüm ordular terhis edilerek, hastalıkla eve dönüyorlardı. Salgınlar, ana ulaşım yolları boyunca yayılıyordu. Dünya nüfusunun çoğu, özellikle Almanya'da, savaş nedeniyle zaten zayıftı ve hastalıklara yatkındı. Daha da kötüsü, şeffaflıkta bir eksiklik ve çok az politika koordinasyonu vardı. Savaş zamanı medya sansürü hâlâ yürürlükteydi ve hükümetler barışı planlamakla meşgullerdi (Colvin ve McLaughlin, 2020).

Ölenler tipik olarak, 15 ila 40 yaşları arasında hayatlarının ilk dönemindeydi. Bu ölümlerin yanı sıra, gribe maruz kalmanın hayatta kalan birçok kişi üzerinde, özellikle de çok genç olanlar üzerinde ciddi kalıcı uzun vadeli fiziksel ve zihinsel sağlık sonuçları oldu. Ayrıca ekonomi için de uzun vadeli sonuçları oldu (Colvin ve McLaughlin, 2020).

Kentsel nüfus, kısmen kirlilik nedeniyle, bu grip türüne özellikle duyarlı olduğunu kanıtladı. Araştırmacılar son zamanlarda 1918'de daha kirli şehirlerde, daha az kirli kentsel alanlara göre çok daha fazla insanın öldüğünü buldular, bu da hava kirliliği ile grip enfeksiyonu arasında doğrudan bir bağlantı olduğunu düşündürüyor (Colvin ve McLaughlin, 2020). 1918 salgınının ekonomik sonuçları, gribin yayılmasını çevreleyen panikten kaynaklanmıştı. New York ve Philadelphia da dahil olmak üzere büyük ABD şehirleri, nüfusları yatalak hale geldikçe geçici olarak kapatıldı. Şimdi olduğu gibi, işletmeler kapandı, spor etkinlikleri iptal edildi ve hastalığın yayılmasını engellemek

için, cenazeler de dahil olmak üzere özel toplantılar yasaklandı (Colvin ve McLaughlin, 2020).

Pandeminin ekonomik sonuçları arasında, işgücü kıtlığı ve ücret artışlarının yanı sıra, sosyal güvenlik sistemlerinin kullanımında da artış olduğu belirtilmektedir. Ekonomi tarihçileri, kaybedilen GSYH için bir manşet rakamı üzerinde hemfikir değildirler. Çünkü grip salgınının etkilerini, I. Dünya Savaşı'nın kafa karıştırıcı etkilerinden ayırtmak, zordur (Colvin ve McLaughlin, 2020). Ancak uzun vadeli sonuçları, korkunç olmuştur.

Şaşırtıcı derecede yüksek oranda yetişkin sağlığı ve bilişsel yetenek, biz doğmadan önce belirlenir. Araştırmalar, griple doğan kohortun yetişkinlikte daha düşük eğitim kazanımı sağladığını, fiziksel engellilik oranlarında artış yaşadığını, daha düşük yaşam boyu gelir ve grip salgınından hemen önce ve sonra doğanlara göre daha düşük bir sosyoekonomik statü elde ettiğini göstermiştir (Colvin ve McLaughlin, 2020).

Mevcut panik havasının, sosyoekonomik sonuçlarının da oldukça ağır olduğu gözlemlenmektedir. Ancak, küresel anlamda yeni arayışlara yol açan bir süreçten geçilmektedir. Bu sürecin belirlenmesinde, politika yapıcıların rolü büyük olacaktır. Demokrasisi oldukça gelişmiş ülkelerin sınırlama koyarken, birtakım kriterleri göz ardı edemediği açıktır. Çin'deki gibi bir dayatma gücü söz konusu değildir.

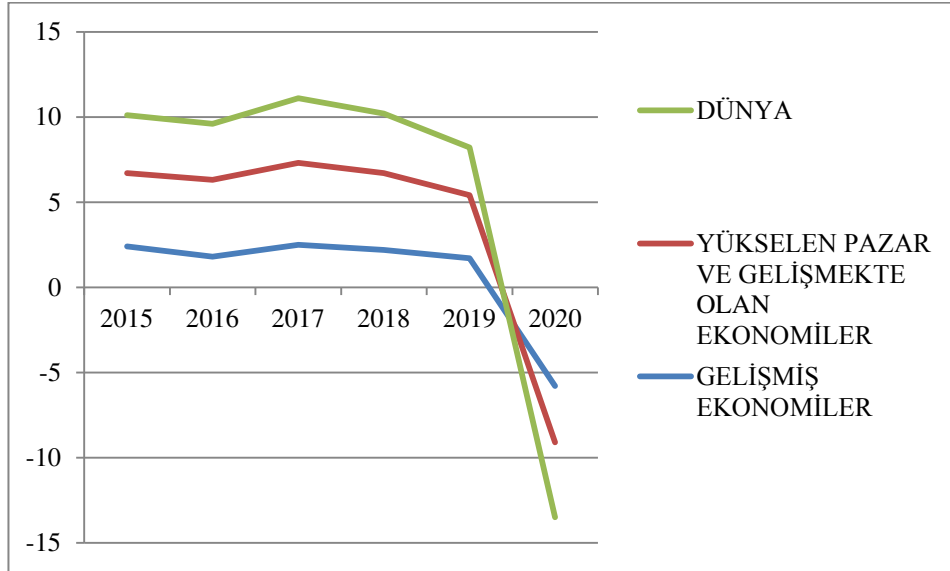
Küreselleşmenin kapitalizm kaynaklı alt yapısı, reel sosyalizmi Sovyetler Birliğinin dağılmasıyla yenerek Dünya'ya egemen olmuş bir durumdaydı.

Ancak liberalizmin tüm Dünya'ya refah getirmediği görüşü, Dünya ekonomileri arasındaki farklılıklardan, açıkça izlenebilir bir nitelik taşımaktadır. Pandemi süreci, tüm sınırların ötesine geçmiş ve refah seviyesinden bağımsız olarak tüm Dünya'yı etkisi altına almıştır. Küreselleşmeye ilişkin sonuçlar, net tahmin edilebilir bir nitelik taşımamaktadır. Bununla birlikte, sosyal anlamda en azından gelişmiş ülkelerin, kendi halk sağlıklarını korumak için, az gelişmiş veya tamamen fakir ülkelere doğru yardım anlamında, sağlık yapı stoklarının yapılması ve işletilmesini sağlayacak sermayeyi, aktarması gerektiği düşünülmektedir.

5. DEĞERLENDİRME ve SONUÇ

Bu bölümde, kural koyucular (politika yapıcılar) için çözüm önerilerinde bulunulacaktır. Pandemi süreci hem sosyal hem de ekonomik olarak tüm Dünya ekonomilerini etkilemiş bulunmaktadır. Henüz ikinci pik noktasının yaşanmadığı, çeşitli kaynaklarda gündeme getirilmektedir. Modeller kurulmakta ve tahminler üretilmekte, ancak yapılan tüm çalışmalar “Gerçeğin kurgudan daha tuhaf olduğu” gerçeğini değiştirmemektedir. Sürecin gerçek etkisi, özellikle sosyal olarak, çok sonradan anlaşılabilir olacaktır. Ekonomik sonuçlar, mali yılsonlarında ortaya koyulabilir gibi görünse de, bunların da olması gereken zamanda olmayan faaliyetler sebebiyle, gerçek etkilerinin çok daha ağır olacağı düşünülmektedir.

International Monetary Fund’a ait (IMF) dünya gayrisafi milli hasılasının büyüme hızına ilişkin tahminleri şekil 5.1’de gösterilmektedir. 2020 yılı için -% 4,4 iken, yükselen pazarlar ve gelişmekte olan ekonomiler için -%3,3 ve gelişmiş ekonomiler için -%5,5’lik düşüşler beklenmektedir. Bu anlamda, IMF iyimser bir tablo çizmemektedir.

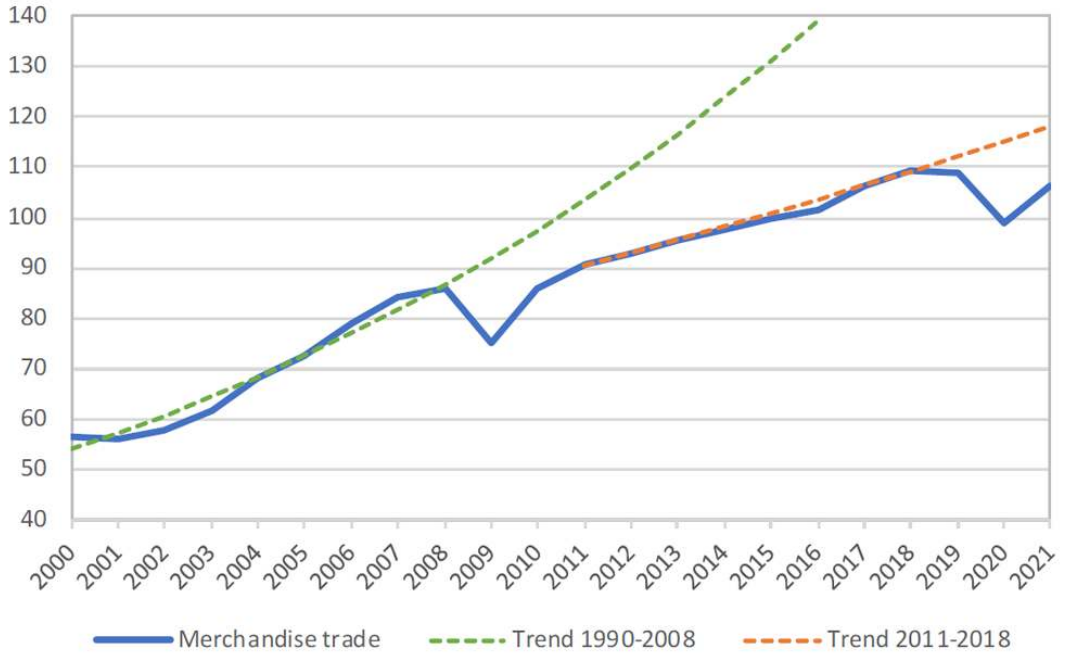

Şekil 5.1 Dünya GSYH (Kaynak IMF)

Dünya ticaretinin küçülmesine ilişkin tahmini rakamlar göz önüne alınarak gerçekleşmesi muhtemel senaryolara da kısaca değinmekte fayda görülmektedir. WTO'ya göre, 2020 yılında Dünya ticaret hacminde %9,2'lik bir düşüş beklenmektedir.

Bu rakam tablo 3.1'de yer alan 2019 yılı rakamına uygulandığında ($18.932.952.000 - 18.932.952.000 * 0,092 = 17.191.120.416 \rightarrow 18.932.952.000 - 17.191.120.416 = 1.741.831.584$ \$) tutarında bir kayıp söz konusudur. Gelişmekte olan veya büyüme aşamasındaki birçok ekonominin toplam hacminden büyük bir rakamdır. Herhangi bir OECD ülkesi için bile en az birkaç aylık kayıp niteliği arz etmektedir. WTO, bu senaryonun gerçekleşebilmesini ise, pandeminin evrimine ve hükümetlerin buna vereceği tepkiye bağlı olduğunu, belirtmektedir. Bu anlamda, derin bir belirsizlik öngörüsüne sahip olan örgüt, 2021 yılı için ise % 7,2'lik bir büyüme öngörmektedir. Buna göre, 2020 yılı rakamının doğru olduğu varsayımı altında yeni Dünya ticaret hacmi ($17.191.120.416 + (17.191.120.416 * 0,072 = 18.428.881.085,952$ \$) olarak gerçekleşecektir.

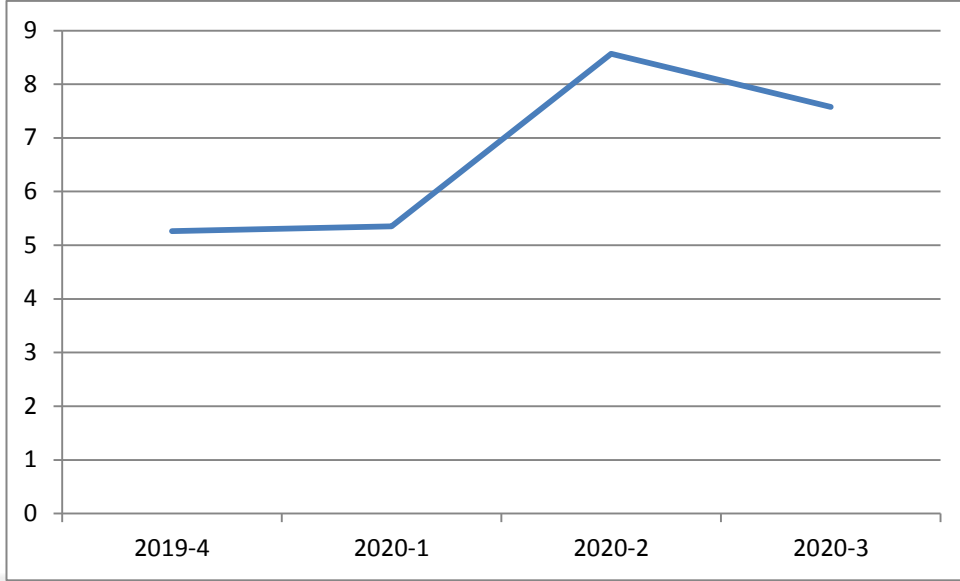
2019 yılı rakamını yakalayamasa da, 2019 yılı kötümser bir ekonomik yıl olarak gerçekleşmiştir, oldukça iyi bir rakam ortaya çıkmaktadır. Şekil 5.2 WTO'nun 2020 ve 2021 yılı tahminlerini içeren verileri içermektedir. Şekle göre, 1990-2008 trendi yakalanabilmekten çok uzaktır. 2008'e kadar sürekli büyüme trendindeki Dünya ticaret hacmi mortgage krizi ile sarsılmış ve bir daha da eski seviyelerine ulaşamamıştır.

Şekil 5.2 2000-2021 Dünya Ticaret Hacmine İlişkin Veriler (Kaynak: www.wto.org)

Çalışmanın bu kesimine kadar COVID-19 pandemisi'nin Dünya ekonomileri üzerine etkileri sadece dış ticaret istatistikleri üzerinden değerlendirilmiştir. Çünkü, ekonomilerin ürettiği çıktılar ticaretin konusu olmaktadır. İhracat veya ithalat hangi açıdan bakılırsa bakılsın, bir ekonomi, mal veya hizmet üretmek zorunluluğuna sahiptir. Ancak, ekonominin farklı bakış açıları ile de değerlendirilmesi gerekmektedir. COVID-19 pandemisi ticaret hacmini etkilerken aslında bir bütün olarak ekonomik sistemi etkilemiş ve yepyeni bir konjonktürün ortaya çıkmasına neden olmuştur. Şekil 5.3 OECD ülkelerinin işsizlik oranlarını göstermektedir.

2019 yılının dördüncü çeyreğinde 5,26 olan oran, 2020 birinci çeyreğinde muhtemel piyasa etkileri ile 5,35 olarak gerçekleşirken, 17 Mart pandemi ilanı çok etkin bir rakamın ortaya çıkmasına sebep olmamıştır. Ancak, Nisan ayı başından itibaren gerçekleşen şok, grafiğe ikinci çeyrek için %8,6 olarak yansımıştır. Üçüncü çeyrek yaz aylarını içinde barındıran çeyrek olarak 7,6 seviyesinde gerçekleşerek, toparlanmanın etkilerini ortaya koymaktadır.

Şekil 5.3 OECD Ülkeleri İşsizlik Oranları (Kaynak: <https://stats.oecd.org>)

Turizm gelirleri ihracat gelirleri içerisinde yakıt ve kimyasallardan sonra üçüncü sırayı işgal etmektedir. Bazı ülkelerin Gayri Safi Yurtiçi Hasıla'nın (GSYH) %20'den fazlasını oluşturan bu sektör, 2019 yılında dünya ticaretinin %7'sini oluşturmuştur. Ancak, 2020 yılı için 910 Milyar \$ ile 1,2 Trilyon dolar arası bir düşüş beklenmektedir. Özellikle ılıman iklime sahip, denize veya okyanusa kıyısı olan ülkeler için ve bilhassa gelişmekte olan ekonomiler için çok ciddi bir kayıp olarak değerlendirilmektedir.

COVID-19, Dünya ekonomilerini derinden etkilemiştir. İşsizlik rakamlarını arttırmış, özellikle fiziksel olarak bir arada bulunmayı gerektiren turizm sektörünü sekteye uğratmış, kamu harcamalarını yükseltmiştir. Ancak tüm sektörlerle etkisi, negatif olarak gerçekleşmemiştir. Sağlık sektörünün alt başlığı olan ilaç sektörüne etkileri, pozitif yönde olmuştur.

Etkileri, kısa vadede talep yapısının değişimi, arz sorunları, satın alma ve stoklama konusunda panik, düzenlemelere ilişkin değişiklikler, iletişim biçimlerinin değişimi ve teknoloji aracılığıyla uzaktan etkileşimlere yönelik promosyonlar, araştırma-geliştirme süreçlerinin değişimi olarak sayılabilir.

Uzun vadedeki etkiler ise, reçeteli ilaçlara, aşılar ve medikal cihazlara olan talebin artırması, kısacası yüzyılın fırsatı olarak ilaç endüstrisinin önüne çıkması, şeklinde değerlendirilebilir. Ekonomi sadece işsizlik, sektörel küçülme veya bazı sektörlerde

büyüme, arz veya talebin şoka uğraması veya bastırılması olarak değerlendirilmemelidir.

Ekonominin içerisinde yer alan insan faktörü, göz ardı edilememelidir. COVID-19'un sosyal etkileri ekonomiden bağımsız olarak değerlendirilmemelidir. Ülke içinde yaşayan her birey bir ekonomik birimdir. Sağlık sektörü çalışanları ilk olarak değerlendirmeye alınması gereken sosyal gruptur. Mental ve psiko-sosyal olarak en çok yıpranan grup olarak ortaya çıkmaktadırlar. Son derece zorlu bir çalışma hayatına sahip bu grup, enfekte olma ve aile ve arkadaşlarına hastalığı taşıma riski sebebi ile sürekli baskı altında çalışmaktadır. Anksiyete ve stres bozuklukları, bu grup içinde yaygın olarak görülmektedir (%23). Ayrıca enfekte olma riski sebebi ile, toplum içinde dışlanma riski ile de karşı karşıyadırlar (Anonim, 2020).

COVID-19 toplumun genelinin davranış kalıplarını etkilemiş ve nerdeyse tamamen değiştirmiştir. Temastan kaçınma, enfekte olma riski ve buna bağlı olarak dışlanma korkusu, farklı ırklardan olanların diğer ırkların üstün görüldüğü gerekçesiyle yeterli sağlık hizmeti alamayacaklarını düşünmesi, farklı yaş gruplarının yeterli tedaviyi alamadıklarını düşünmesi, mevcut ekonomik faaliyetin enfeksiyon riski sebebi ile terk edilmesi gibi sorunlar toplumun geneline hâkim olan ve COVID-19 salgınının ortaya çıkardığı sorunlardır. 13.11.2020 (20:25) tarihi itibarıyla Dünya genelinde, toplam vaka sayısı 52.177.708 olarak gerçekleşirken son 24 saatte rapor edilen vaka sayısı 612.898 olarak gerçekleşmiştir. Mevcut zaman dilimine kadar olan vakayla bağlantılı ölüm sayısı dünya genelinde 1.286.063 olarak gerçekleşirken, son 24 saatteki ölüm sayısı 9.814 olarak gerçekleşmiştir. Böylesi bir tabloda bu toplumsal panik oldukça normal karşılanmalıdır.

Mevcut veri seti, tüm Dünya ölçeğindeki yıpranmayı anlatır niteliktedir. Dünya ölçeğinde işsizlik rakamları artmıştır. Bir arada bulunmayı gerektiren tüm aktiviteler, sektöre uğramıştır. Hem arz hem de talep yönlü şoklar yaşanmıştır. Tüm ülkelerde kamu harcamaları, özellikle sağlık sektörünü desteklemek için ciddi rakamlara ulaşmıştır.

İşsizlik ödenekleri, firmaları desteklemek için kullandırılan uzun vadeli düşük faizli krediler hem kamu bankalarının hem de özel bankaların risklerini artırmıştır. İhracat

durmuş üretilen mal yurt içinde kalmıştır. Tüm bunların da ötesinde, halkın ruh sağlığı ciddi anlamda baskı altına girmiştir. İnsanlar özellikle sağlık sektöründe, ciddi yorgunluklar ve tükenmişlik sendromu yaşamaktadırlar. Özetle, pandemi süreci gerçek anlamda sınırları kaldırmıştır. Gelir düzeyi, yaş ve fiziksel koşullardan bağımsız olarak süreç herkesi ve her şeyi etkisi altına almıştır. Bugüne kadar yaşanan tüm pandemi süreçlerinin benzer etkiler yaptığı, hatta veba salgınının kapitalizm sürecini başlattığı yapılan çalışmalardan bilinmektedir.

Bu sebeple, toplu bir değerlendirmenin izleyen bölümde yapılması gerektiği düşünülmektedir. İzleyen bölümde bu kısma kadar aktarılan Veba, İspanyol gribi ve COVID-19'un da içinde bulunduğu pandemi nitelikli salgın hastalıkların, küreselleşme üzerindeki etkisi aktarılmıştır.

5.1.Öneriler

Bu bölümde yer alan öneriler, kısa ve uzun vadede kural koyuculara yol göstermek için elde edilen sonuç ve değerlendirmelere göre yapılacaktır. Kısa vadede merkez bankaları ve hazineler ekonominin hastalığın hüküm sürdüğü süre boyunca kesintiye uğramaması için gerekli önlemleri almalıdırlar. Finansal gerilim durumunda kritik rol oynayacak olan aktör, hükümetlerdir. Faiz oranlarının düşürülmesi, merkez bankalarının vereceği tepkilerden biri olabilir. Ortaya çıkması muhtemel bir kriz, sadece talep yönetimiyle ilgili değildir ve çok aktörlü bir kriz olarak ortaya çıkacaktır. Böylesi bir kriz, öncelikle para gerektirmektedir. Çünkü hem mali hem de sağlık açısından bir tepki vermek gerekecektir. Sosyal etkileşimdeki ölçeğin küçültülmesi açısından, enfekte olmuş bireylerin karantinası uygun bir seçenek niteliği taşımaktadır. İyi hijyen koşullarının yaygınlaştırılması düşük maliyetli ve efektif bir çözüm olabilir. Sosyal ve ekonomik maliyetler bu şekilde düşürülebilir.

Uzun vadede ise, can kayıpları ve geniş çaplı enfeksiyon tüm hükümetleri sağlık sistemlerini iyileştirmeye zorlayacaktır. Ancak, geri kalmış ekonomilerde bu durumun olmaması entegre bir ekonomik sisteme sahip Dünya için, oldukça zor durumların ortaya çıkmasına sebep olabilecektir. Uzmanlar, hayvanlardan geçen hastalıkların tüm Dünya'yı hala tehdit ettiği konusunda sürekli uyarıda bulunmaktadır. Global Dünya düzeni içerisinde, her ekonominin bir ada olduğu düşüncesi, COVID-19 tarafından çürütülmüştür (McKibbin ve Fernando, 2020). Tüm büyük ülkeler, pandemiyi karşı

taraf olarak görerek, iş birliği yapmalıdırlar. Aksi takdirde, sınırları kapatmak bir çözüm olamayacaktır.

Gelişmiş ekonomilerin, diğerlerine her anlamda yardımı gerekmektedir. “Yoksulluk insanı öldürür” (McKibbin ve Fernando, 2020) vahşi hayvanlarla temas, zayıf halk sağlığı koşulları ve aşırı kalabalık nüfus sebebiyle yoksul insanlar arasında başlayacak salgın tüm sosyoekonomik gruplar içerisinde etkin olacaktır. Gelişmiş ekonomiler, diğerlerinin halk sağlığı sistemlerine yatırım yapmalıdırlar. Hem de geniş ölçekli yatırımlar gerçekleştirmelidirler. Global anlamda bir iş birliği, hastalığın tüm sonuçlarını yok edemese de, zararlarını oldukça küçük çapta tutabilecektir.

KAYNAKÇA

Aguiar, A., Chepeliev, M., Corong, E., McDougall, R., ve Van der Mensbrugghe, D. (2019). The GTAP Data Base: Version 10. *Journal of Global Economic Analysis*, 4(1), 1-27.

Amaro, S. (2020). The coronavirus crisis is Pushing 13 UK Universities Towards INSOLVENCY, study says. 28 Aralık 2020 tarihinde <https://www.cnn.com/2020/07/06/13-uk-universities-at-risk-due-to-covid-19-crisis-ifs-says.html> adresinden erişildi.

Assche, A., ve V. Lundan., S. (2020). *COVID-19 and international business policy* *Journal of International Bussiness Policy* Cilt:3 273-279

Baris., E. ve McLeod., K. (2000). Globalization and International Trade in the

Twenty First Century: *Opportunity for and Threats to the health sector in the South. International Journal of Health services* 30:287-210

Barro, R., Ursúa, J. ve Weng, J. (2020). The coronavirus and the Great Influenza Pandemic: Lessons from THE “Spanish Flu” for the Coronavirus’s potential effects on mortality and economic activity.

Bhargava, A. (2001). Modeling the Effects of Health on Economic Growth. *Journal of Health Economics* 20(3) ,423-40.

Bloom, D. E. ve Sachs, J.D. (1998). Geography, Demography, and Economic Growth In Africa. *Brookings Papers on Economic Activity* 0(2) ,207-73.

Bloom, J. (2020). How are food supply networks coping with coronavirus? 20 Kasım 2020 tarihinde <https://www.bbc.com/news/business-52020648> adresinden erişildi.

Bourdieu, P. (1998, Aralık). The Essence of Neoliberalism. *Le Monde Diplometique*. 3-4.

Buğra, A., Gürkaynak, R., Keyder, Ç, Palat, R. A., ve Pamuk, Ş. (2020). New perspectives on Turkey Roundtable on the COVID-19 Pandemic: Prospects for the international political economic order in the POST-PANDEMIC WORLD. *New Perspectives on Turkey*, 63, 138-167.

Buheji, M., Da Costa Cunha, K., Beka, G., Mavrić, B., Leandro do Carmo de Souza, Y., Souza da Costa Silva, S., Hanafi, M. ve Chetia Yein, T. (2020). The Extent of COVID-19 Pandemic Socio-Economic Impact on Global Poverty. *A Global Integrative Multidisciplinary Review American Journal of Economics*, 10(4) ,213-224

B.J. Deaton ve B.J. Deaton.(2020). Food security and Canada's agricultural system challenged by COVID-19. *COVID- 19 and the Canadian agriculture and food sectors: Thoughts from the pandemic onset*, 68, 143-149

Chaturvedi, A. (2020). A comparative analysis of COVID-19 and Black death of the mid-14th century. 01 Aralık 2020 tarihinde <http://envipol.org/covid-19-and-black-death.php> adresinden erişildi.

- Colvin, C., & McLaughlin, E. (2020). Coronavirus and spanish FLU: Economic lessons to learn from the last truly global pandemic. 15 Eylül 2020 tarihinde <https://theconversation.com/coronavirus-and-spanish-flu-economic-lessons-to-learn-from-the-last-truly-global-pandemic-133176> adresinden erişildi.
- Cuddington, J. T. ve Hancock, J.D. (1994). Assessing the Impact of AIDS on the Growth Path of the Malawian Economy. *Journal of Development Economics* 43(2), 363-68.
- Cuddington, J. T., Hancock, J.D. (1994). A Dynamic Aggregate Model of the AIDS Epidemic with Possible Policy Interventions. *Journal of Policy Modeling* 16 (5), 473-96.
- Deolitte (2020). Küresel Covid-19 Salgınının Türkiye’de Farklı Kategorilere Etkileri. 08 Ekim 2020 tarihinde <https://www2.deloitte.com/content/dam/Deloitte/tr/Documents/consulting/kuresel-covid-19-salgininin-turkiyede-farkli-kategorilere-etkileri.pdf> adresinden erişildi.
- Dzaleva., T. Ve Lazaroski, S. (2015) Globalization, Trade and Business. *Economic Observer* 1(3), 95-101
- Erdoğan, Z. B. (2020). Yeni Normal Dönemde Tüketim ve Harcama Pratikleri. *Küresel Salgının Anatomisi: İnsan ve Toplumun Geleceği Türkiye Bilimler Akademisi*. 495-519
- Feachem, R.G. (2001). Globalization is good for your health mostly. *British Medical Journal* 323, 504-506
- Felman, A. (2020). What to Know About Coronaviruses. 20 Aralık 2020 tarihinde <https://www.medicalnewstoday.com/articles/256521> adresinden erişildi.
- Fernandes., N. (2020). Economic effects of coronavirus outbreak (COVID-19) on the world economy Full Professor of Finance IESE Business School Spain. 21 Aralık 2020 tarihinde <https://foroparalapazenelmediterraneo.es/wp-2020/03/SSRN-id3557504.pdf> adresinden erişildi.
- J. Schmidhuber, J. Pound ve B. Qiao. (2020). COVID-19: Channels of transmission to food and agriculture.

- Karabıçak, M. (2002). Küreselleşme Sürecinde Gelişmekte Olan Ülke Ekonomilerinde Ortaya Çıkan Yönelim ve Tepkiler, *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 7(1), 113-116
- Kıvılcım., F. (2013). Küreselleşme Kavramı ve Küreselleşme Sürecinin Gelişmekte Olan Ülke Türkiye Açısından Değerlendirilmesi, *Sosyal ve Beşeri Bilimler* 5(1), 219-230
- Laborde, D., Martin, W., Swinnen, J. ve Vos, R. (2020). COVID-19 risks to global food security, *Science*, 369(6503), 500-502.
- Lang, T. (2001). Trade, public health, and food. *International Co-operation in Health*, 81-108.
- Lee, K. (2005). *Globalization and health: An introduction*. Houndmills: Palgrave Macmillan.
- Maital, S. ve Barzani, E. (2020). Global Economic Impact of COVID-19: A Summary of Research Samuel Neaman Institute For National Policy Research. 23 Aralık 2020 tarihinde https://www.neaman.org.il/EN/Files/Global%20Economic%20Impact%20of%20COVID-19_20200322163553.399.pdf adresinden erişilmiştir.
- Marinoni, G., Van't Land, H. ve Jensen, T. (2020). The impact of Covid-19 on Higher Education Around the World. *International Higher Education* 102, 7-9.
- Mark, J.J. (2020). Effects of the Black death on Europe. 23 Kasım 2020 tarihinde <https://www.ancient.eu/article/1543/effects-of-the-black-death-on-europe/> adresinden erişildi.
- S. Mas-Coma, M.K. Jones ve A.M. Marty, (2020). COVID-19 and Globalization, *One Health* 9

- Read, S. (2020). Coronavirus: We haven't paid our Rent, says Burger KING boss. 28 Aralık 2020 tarihinde <https://www.bbc.com/news/business-52362708> adresinden erişildi.
- McKibbin, W., Warwick, J., Fernando, R., (2020). The Global Macroeconomic Impacts of COVID-19: Seven Scenarios CAMA Working Paper No:19
- McKibbin, W. & Sidorenko, A., (2006) "Global Macroeconomic Consequences of Pandemic Influenza" *Lowy Institute Analysis, February*. 100.
- Mishkin, F.S. (2009). Globalization, Macroeconomic performance and monetary policy *Journal of Money, credit and banking supplement to 41(1)*.
- Hossain, M. (2020). The Effect of the Covid-19 on Sharing Economy Activities. *Journal of Cleaner Production, 280*.
- OECD (2020). Food supply chains and COVID-19: Impacts and Policy lessons. *OECD Policy Responses to Coronavirus (COVID-19)*.
- Ozili, P. K. ve Arun, T. (2020). Spillover of covid-19: Impact on the global economy. *SSRN Electronic Journal*.
- Pritchett, L. ve Summers, L.H. (1996). Wealthier Is Healthier. *Journal of Human Resources 31(4)*, 841-868.
- Reinhart, C. ve Reinhart, V. (2020). The pandemic depression. 14 Kasım 2020 tarihinde <https://www.foreignaffairs.com/articles/united-states/2020-08-06/coronavirus-depression-global-economy> adresinden erişilmiştir.
- Robalino, D. A., Jenkins, C. ve Maroufi, E. K. (2002). The risks and Macroeconomic impact of HIV/AIDS in the Middle east and North AFRICA: Why waiting to Intervene can be costly. *Policy Research Working Papers*.
- Robalino, D. A., Voetberg, A. ve Picazo, O. (2002). The macroeconomic impacts of aids in kenya ESTIMATING OPTIMAL reduction targets for the Hiv/aids incidence rate. *Journal of Policy Modeling, 24(2)*, 195-218.

Saker, L. (2004). *Globalization and infectious diseases: A review of the linkages*. Geneva: Special Programme for Research and Training in Tropical Diseases (TDR).

Shrestha, N., Shad, M., Ulvi, O., Khan, M., Karamehic-Muratovic, A., Nguyen, U., . . . Haque, U. (2020, October 13). The impact of covid-19 on globalization. 15 Aralık Tarihinde [https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S2352771420302810?](https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S2352771420302810?via%3Dihub) adresinden erişildi.

UNCTAD World Investment Report (2020)

Scholte, J. A. (2010). *Globalization: A critical introduction*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.

Smalley, A. (2020). Higher education responses to coronavirus (covid-19). 24 Aralık 2020 tarihinde <https://www.ncsl.org/research/education/higher-education-responses-to-coronavirus-covid-19.aspx> adresinden erişilmiştir.

Somvichian-Clausen, A. (2020) How NYC's restaurant industry is surviving amid coronavirus closures. 17 Kasım 2020 tarihinde <https://thehill.com/changing-america/respect/accessibility/488670-how-nycs-restaurant-industry-is-surviving-amid> adresinden erişilmiştir.

Steger, M. B. (2005). Ideologies of globalization. *Journal of Political Ideologies* 10(1), 11–30

Şıklar, İ D. ve Bari, B. İ. (2016). Enflasyon Hedeflemesi Rejiminde PARA Politikasının analizi: Türkiye İÇİN dinamik STOKASTİK GENEL Denge MODELİ TAHMINİ. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 47-70.

Türk, A., Ak Bingöl, B. ve Ak, R., (2020). Tarihsel Süreçte Yaşanan Pandemilerin Ekonomik ve Sosyal Etkileri *Gaziantep University Journal Of Social Sciences* 2020 Special Issue 612-632

- UNDP (1999) Human Development Report New York UN Development Program
- Urlanis, B., (2003). Wars and Population. Forest Grove, Oregon, *University Press of the Pacific*.
- Valinsky, J. (2020). 300 pizza huts are closing after a GIANT franchisee goes bankrupt. 19 Kasım 2020 tarihinde [https://edition.cnn.com/2020/08/17/business/pizza-hut-closures-npc-international/index.html#:~:text=New%20York%20\(CNN\)%20Up%20to,with%20Pizza%20Hut's%20owner%20Yum!](https://edition.cnn.com/2020/08/17/business/pizza-hut-closures-npc-international/index.html#:~:text=New%20York%20(CNN)%20Up%20to,with%20Pizza%20Hut's%20owner%20Yum!) adresinden erişilmiştir.
- Valinsky, J. (2020). 5 ways the CORONAVIRUS changed how we eat fast food. 19 Kasım 2020 tarihinde <https://edition.cnn.com/2020/08/01/business/fast-food-coronavirus-habits/index.html> adresinden erişilmiştir.
- Vatansever, N., Deviren, N. (2004). *Yeni dış Ticaret Teorileri Mevzuat Dergisi* 7(81)
- WHO Commission on Macroeconomics and Health, Ed. (2001). *Macroeconomics and Health: Investing in Health for Economic Development*. World Health Organization.
- WHO. World Health Report (2002) Geneva World Health Organization
- Wilkinson, R. G. (2005). *Unhealthy societies: The afflictions of inequality*. London, England: Routledge.
- Woodward, D. (2001). Globalization and Health: A Framework for Analysis and Action. *Bulletin of the World Health Organization* 79(8) 75-81
- WTO (2020) Government Policies to Promote Innovation in the Digital Age, World Report 19 Kasım 2020 tarihinde https://www.wto.org/english/res_e/publications_e/wtr20_e.htm adresinden erişilmiştir.
- Yeldan, E. (2016). Neoliberal küreselleşme ideolojisinin kalkınma söylemi üzerine değerlendirmeler.
- Yücesan, M. (2017). Döviz Kuru Değişimlerinin Dış Ticaret Üzerine Etkileri: Türkiye'nin Yeni Dış Ticaret Pazarları Arayışında Seçilmiş Ülke Grupları Üzerine

Ekonometrik Bir Analiz. *Journal of International Social Research*, 10(52), 1288-1297.

Zengingönül, O. (2004). Yoksulluk Gelişmişlik ve İşgücü Piyasaları Ekseninde Küreselleşme, *Adres Yayınları*, Ekim, Ankara

Ziady, H. (2020). McDonald's and NANDO'S shut down all their UK restaurants, even for takeout. 19 Kasım 2020 tarihinde <https://edition.cnn.com/2020/03/23/business/mcdonalds-nandos-coronavirus-closures/index.html> adresinden erişilmiştir.

<https://covid19.who.int/table> (20.12.2020)

https://www.imf.org/external/datamapper/NGDP_RPCH@WEO/OEMDC/ (22.11.2020)

<https://www.jpmorgan.com/solutions/cib/research/covid-spending-habits> (01.12.2020)

<https://link.springer.com/article/10.1007/s40199-020-00358-5> (26.12.2020)

<https://www.nber.org/digest/may20/social-and-economic-impacts-1918-influenza->
(04.01.2021)

<https://ourworldindata.org/covid-deaths> (4.1.2021)

https://stats.oecd.org/index.aspx?DataSetCode=MEI_TRD (30.11.2020)

<https://stats.oecd.org/index.aspx?queryid=36324> (12.11.2020)

<https://www.sabah.com.tr/yasam/2020/03/12/corona-virusu-nasil-ortaya-cikti-koronavirus-covid-19-ilk-kez-nerede-goruldu> (5.12.2020)

https://www.wto.org/english/news_e/pres20_e/pr862_e.htm#:~:text=World%
(19.12.2020)

<https://www.unwto.org/tourism-and-covid-19-unprecedented-economic-impactss>
(05.01.2021)

www.tuik.gov.tr (17.10.2020)

www.tcmb.gov.tr (21.10.2020)

www.stata.com (29.11.2020)

